

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 04
Sayı/Issue 01
Mayıs/May 2020
e-ISSN 2587-1269

Yemen'de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma

The Construction of Iranian Identity in Yemen: A Discussion on Mahdism

Cenk TAMER - Mehmet Seyfettin EROL

Soğuk Savaş'ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm ve Başkaldırı

Eastern Europe in the First Stages of the Cold War: Socialism and Insurrection

Cem KARADELİ

Sahra-Altı Afrika'daki Çatışmalarda ve Çatışmaların Çözümünde Komşu Ülke Faktörü: Fildişi Sahili Örneği

The Neighboring Country Factor in Conflicts and the Resolution of Conflicts in Sub-Saharan Africa: The Case of Côte d'Ivoire

Belma ENGİN GÜDER - Soner KARAGÜL

Ermenistan Cumhuriyeti'nin Siyasal Dönüşüm Süreci

Political Transformation Process of the Republic of Armenia

Hatem CABBARLI

Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği

US-Russia Rivalry in the Eastern Mediterranean and Turkey's Security

Emre OZAN

European Neighborhood Policy and the Arab Spring

Avrupa Komşuluk Politikası ve Arap Baharı

Hüseyin Pusat KILDİŞ

KİTAP İNCELEMELERİ

Yufan Hao ve Lin Su, Çin'in Dış Politika Yapımı: Toplumsal Güç ve Çin'in Amerika Politikası

Yufan Hao ve Lin Su, China's Foreign Policy Making: Societal Force and Chinese American Policy

Göktuğ ÇALIŞKAN

Mehmet Seyfettin Erol ve Muharrem Ekşi, Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar

Mehmet Seyfettin Erol ve Muharrem Ekşi, Current Issues in International Relations

Kadir Ertaç ÇELİK

CİLT: 4 • SAYI: 1 • MAYIS 2020

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Sami BURGAZ

Cenk TAMER

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAWI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Celaledin Sencer İMER • Ufuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ • Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Faks:** +90 312 474 00 45

E-Posta: uksad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/uksad

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Sami BURGAZ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1269

YAYIN TARİHİ

29 Mayıs 2020

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı DURAN • İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Faaiz Salih MAHMOOD • Musul Üniversitesi
Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi
Doç. Dr. Ban Ganım AHMED • Musul Üniversitesi
Doç. Dr. Enkhbat AVİRMED • Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İtir İMER • Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Sezgin KAYA • Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliğı
Doç. Dr. Eiman Mustafa RASHAD • Musul Üniversitesi
Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı
Doç. Dr. Sayim TÜRKMEN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Baha Adnan YAHYA • Kufa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ankhbayar DANUU • Moğolistan Milli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kanat YDYRYS • Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • Ege Üniversitesi

YURTDIŐI TEMSİLCİLİKLERİ

- ABD** | *Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli*
Azerbaycan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Etiyopya | *Dr. Abdu Muhammed ALİ • Dilla Üniversitesi*
Irak | *Doç. Dr. Ahmed Fakak Ahmed • Musul Üniversitesi*
İsviçre | *Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*
Kazakistan | *Dr. Kanat YDYRYS • Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*
Özbekistan | *Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Őarkiyat Enstitüsü*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

VOLUME: 4 • ISSUE: 1 • MAY 2020

Journal of International Crisis and Policy Research is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITOR

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Sami BURGAZ

Cenk TAMER

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAWI • Baghdad University

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Muammer GÜL • Adıyaman University

Prof. Celalettin Sencer İMER • Ufuk University

Prof. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür University

Prof. Zayniddin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. Muharrem EKŞİ • Kırklareli University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of International Crises and Policy Research

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: uksad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/uksad

COVER DESIGN & TYPESETTING

Sami BURGAZ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1269

PUBLICATION DATE

29 May 2020

ADVISORY BOARD

Prof. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. İbrahim Ethem ATNUR • Atatürk University

Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University

Prof. Hacı DURAN • İstanbul Aydın University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology

Prof. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Faaiz Salih MAHMOOD • Mosul University

Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University

Assoc. Prof. Ban Ganım AHMED • Mosul University

Assoc. Prof. Enkhbat AVIRMED • Mongolian University of Science and Technology

Assoc. Prof. Demirhan Fahri ERDEM • Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. İtir İMER • Hacettepe University

Assoc. Prof. Sezgin KAYA • Uludağ University

Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan

Assoc. Prof. Eiman Mustafa RASHAD • Mosul University

Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan

Assoc. Prof. Sayim TÜRKMEN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Baha Adnan YAHYA • University of Kufa

Dr. Ankhbayar DANUU • National University of Mongolia

Dr. Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University

Dr. Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli University

Dr. Kanat YDYRYS • Akhmet Yassawi University

Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • Center for New Turkey Strategic Research

FOREIGN REPRESENTATIVES

USA | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*

Azerbaijan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaijan State University of Economics*

Ethiopia | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*

Iraq | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak Ahmed • Mosul University*

Switzerland | *Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Centre for Crisis and Policy Research*

Kazakhstan | *Dr. Kanat YDYRYS • Akhmet Yassawi University*

Uzbekistan | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*

Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR – Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN – Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri Tahir KORKMAZ – Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Şafak OĞUZ – Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi
Doç. Dr. Kürşad TURAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Dinmuhammed AMETBEK
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel BAYRAM – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül BEKAR – Ufuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL – Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN – Kırklareli Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of Journal of Regional Studies. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmalar Dergisi Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of International Crisis and Policy Research is indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGİPARK

EDİTÖRDEN

Değerli “Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (UKSAD)” okuyucuları,

“Başarı bir yolculuktur, bir varış noktası değil.” özdeyişiyle yola çıktığımız dergicilik serüveninde, her sayımızda başarıya ulaşmayı temel vizyonumuz olarak gördük ve başarılarımıza yenilerini eklemeyi misyonumuz olarak kabul ettik. Bu yolculukta 3 yılı geride bırakırken ulaştığımız nokta bizlerin doğru yolda olduğunu ve başarılarımızın tesadüf olmadığını gösterdi. Bunun en önemli işaretleri, şüphesiz akademik dizinlerdeki başvuru ve kabul süreçlerini artık hızlandırmış olmamızdır. Hâlihazırda dergimiz; Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK veri tabanları tarafından taranmaktadır. Bunun yanı sıra, TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO ve Journal Factor dizinleri için yapmış olduğumuz başvurular da değerlendirme sürecindedir. Çok sayıda uluslararası ve ulusal veri tabanında görünür hale gelen dergimiz, kısa sürede Türkiye’de Sosyal Bilimler dergileri arasında en çok okunan çevrimiçi erişimli, uluslararası hakemli dergilerinden birisi haline geldi.

Bu başarıya ulaşmamızda dergimizin çok dilli yayın politikasına sahip olması ve disiplinler arası çalışmalara özel bir yer ayırmasının etkisi büyüktür. Bu bağlamda UKSAD, 4. Cilt 1. Sayısında uluslararası ilişkiler ve çatışma çözümü başta olmak üzere sosyal bilimler alanında 6 makale ve bunun haricinde 2 kitap incelemesiyle okuyucularla buluşmaktadır.

Dergimizde ilk olarak Cenk TAMER ile birlikte yazmış olduğumuz “Yemen’de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma” adlı makale yer almaktadır. Ortadoğu ve İran’a ilgi duyanlar için bu çalışmanın güzel bir okuma olacağını tahmin ediyorum. Ardından Prof. Dr. Cem KARADELİ’nin “Soğuk Savaş’ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm ve Başkaldırı” adlı eseri, Soğuk Savaş’ın Avrupa’da yarattığı yıkım ve bölünmüşlüğü gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra, Dr. Belma ENGİN GÜDER ve Doç. Dr. Soner KARAGÜL’ün yazdığı “Sahra-Altı Afrika’daki Çatışmalarda ve Çatışmaların Çözümünde Komşu Ülke Faktörü: Fildişi Sahili Örneği” adlı eser, dergimizin temel çıkış noktası olan kriz ve çatışma çözümünün güzel bir örneğini sizlerle buluşturmaktadır.

Dergimizde daha sonra Dr. Hatem CABBARLI’nın “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Siyasal Dönüşüm Süreci” adlı makalesi yer almaktadır. Kafkasya çalışanlar için bu çalışmanın oldukça verimli olacağını düşünüyorum. Bununla beraber dergimizde, uluslararası politikadaki güncel krizlere ve bölgesel çalışmalara da yer vermeyi unutmadık. Bu bağlamda Dr. Emre OZAN’ın “Doğu Akdeniz’de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye’nin Güvenliği” adlı çalışması, son dönemde tüm dünyanın odaklandığı meselelere adeta ışık tutar nitelikte. Son olarak, Hüseyin Pusat KILDİŞ’in “European Neighbourhood Policy and the Arab Spring” adlı makalesini dergimizde yayınlamayı uygun gördük.

Kitap incelemesi bölümünde ise Göktuğ ÇALIŞKAN’ın “Çin’in Dış Politika Yapımı: Toplumsal Güç ve Çin’in Amerika Politikası-Yufan HAO ve Lin SU” adlı çalışması ve Kadir Ertaç ÇELİK’in “Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar-Mehmet Seyfettin EROL ve Muharrem EKŞİ” adlı kitap incelemesi yer almaktadır.

UKSAD olarak “başarının bir yolculuk” olduğu bilinciyle her sayımızda bir önceki başarımızın üzerine çıkmayı amaçladık. Sizlerin de desteğiyle bu serüvende çok daha güzel çalışmalara imza atacağımızı ümit ediyorum. Dergimizde emeği geçenlere ve hakem heyetine çok teşekkür ediyorum. Aralık 2020 sayımızda görüşmek dileğiyle...

UKSAD Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers,

The Journal of International Crisis and Policy Research (JICPR) set off with the motto "Success is a journey, not a destination", we have seen success in every issue as our basic vision and accepted it as our mission to add new ones to our achievements. While leaving 3 years behind in this journey, the point we reached showed that we are on the right track and our success is not a coincidence. The most important indicators of this are undoubtedly that we have speeded up the application and acceptance processes in academic directories. Currently, our journal are scanned by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK databases. In addition, the applications we made for TUBITAK ULAKBIM, EBSCO and Journal Factor directories are also in the evaluation process. Our journal, which becomes visible in a large number of the international and national databases, has become one of the most widely read international peer-reviewed journals with online access in Social Sciences in Turkey as soon as possible.

The fact that our journal has a multilingual publication policy and put emphasis on interdisciplinary studies has a great effect on this success. In Volume 4, Issue 1, the JICPR meets its readers with 6 articles, especially in areas such as international relations and conflict resolution, and 2 book reviews.

First of all, our journal gives place to an article that we wrote together with Cenk TAMER, titled "The Construction of Iranian Identity in Yemen: A Discussion on Mahdism". I guess that this study will be a good reading for those who are interested in the Middle East and Iran. Then, Prof. Cem KARADELİ's work titled "Eastern Europe in the First Stages of the Cold War: Socialism and Insurrection" reveals the destruction and division that Cold War created in Europe. Besides, Dr. Belma ENGIN GÜDER and Assoc. Prof. Soner KARAGÜL's work titled "The Neighboring Country Factor in Conflicts and the Resolution of Conflicts in Sub-Saharan Africa: The Case of Côte d'Ivoire", brings you a good example of the crisis and conflict solution, which is the main starting point of our journal.

Later on, Dr. Hatem CABBARLI's article titled "Political Transformation Process of the Republic of Armenia" finds its place in our journal. I think this work will be very productive for readers focusing on Caucasus region. At the same time, we did not forget to include current developments in international crisis and regional studies in our journal. In this context, Dr. Emre OZAN's article titled "US-Russia Rivalry in the Eastern Mediterranean and Turkey's Security", has shed light on issues that almost all the world's focus in recent years. Finally, we found it appropriate to publish the article "European Neighborhood Policy and the Arab Spring" by Hüseyin Pusat KILDİŞ in our journal.

In the book review section, we included Göktuğ ÇALIŞKAN's work titled "China's Foreign Policy Making: Societal Force and Chinese American Policy-Yufan HAO and LIN SU" and Kadir Ertaç ÇELİK's review titled "Current Issues in International Relations-Mehmet Seyfettin EROL and Muharrem EKŞİ".

With the awareness that success is a journey, the JICPR aimed to exceed our previous success in each issue. With your support, I hope that we will accomplish much more beautiful works in this adventure. I would like to thank those who contributed to our journal and to the arbitration board. Hope to see you in December 2020 issue...

JICPR Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Yemen’de İnan Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma | 11
Cenk TAMER - Mehmet Seyfettin EROL

Soğuk Savaş’ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm ve Başkaldırı | 43
Cem KARADELİ

**Sahra-Altı Afrika’daki Çatışmalarda ve Çatışmaların Çözümünde Komşu Ülke Faktörü:
Fildişi Sahili Örneği | 74**
Belma ENGİN GÜDER - Soner KARAGÜL

Ermenistan Cumhuriyeti’nin Siyasal Dönüşüm Süreci | 118
Hatem CABBARLI

Doğu Akdeniz’de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye’nin Güvenliği | 159
Emre OZAN

Avrupa Komşuluk Politikası ve Arap Baharı | 189
Hüseyin Pusat KILDİŞ

KİTAP İNCELEMELERİ

**Yufan Hao ve Lin Su, Çin’in Dış Politika Yapımı: Toplumsal Güç ve Çin’in
Amerika Politikası | 216**
Göktuğ ÇALIŞKAN

Mehmet Seyfettin Erol ve Muharrem Ekşi, Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar | 221
Kadir Ertaç ÇELİK

İÇİNDEKİLER

The Construction of Iranian Identity in Yemen: A Discussion on Mahdism | 11

Cenk TAMER - Mehmet Seyfettin EROL

Eastern Europe in the First Stages of the Cold War: Socialism and Insurrection | 43

Cem KARADELİ

The Neighboring Country Factor in Conflicts and the Resolution of Conflicts in Sub-Saharan Africa: The Case of Côte d'Ivoire | 74

Belma ENGİN GÜDER - Soner KARAGÜL

Political Transformation Process of the Republic of Armenia | 118

Hatem CABBARLI

US-Russia Rivalry in the Eastern Mediterranean and Turkey's Security | 159

Emre OZAN

European Neighborhood Policy and the Arab Spring | 189

Hüseyin Pusat KILDİŞ

BOOK REVIEWS

Yufan Hao ve Lin Su, China's Foreign Policy Making: Societal Force and Chinese American Policy | 216

Göktuğ ÇALIŞKAN

Mehmet Seyfettin Erol ve Muharrem Ekşi, Current Issues in International Relations | 221

Kadir Ertaç ÇELİK

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA*

The Construction of Iranian Identity In Yemen: A Discussion on Mahdism

Cenk TAMER**

Mehmet Seyfettin EROL***

Öz

Kültür, norm, bilgi, ideoloji ve fikirlerin meydana getirdiği sosyal dünya, devletlerin kimliklerini ve kimliklerse devletlerin çıkarlarını ve nihayetinde onların eylemlerini etkiler. İranlılık kimliğini oluşturan sosyal normlar, İran İslam Cumhuriyeti'nin eylemlerine yön vermektedir. Bu anlamda İran kimliğinin en önemli yapıtaşlarından Mehdi inancı, söz konusu kimliğin inşasında önemli bir vazife üstlenir. İran İslam Cumhuriyeti, Mehdilik söylemini kullanarak Suriye, Irak, Yemen, Pakistan ve Afganistan gibi ülkeleri güvenlikleştirmekte ve söz konusu ülkelerde acil tedbirler almayı meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Yemen'deki Zeydilerin Husi ailesi üzerinden giderek İran'a ait birtakım örf ve adetleri benimsemeleri ve dolayısıyla Arap kimliğinden uzaklaşmaları, sosyal inşacı yaklaşımın yapı-edem tartışmalarına konu olacak bir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, İran Kimliği, Mehdilik, Sosyal İnşacılık, Güvenlikleştirme.

Abstract

The social world, created by culture, norm, knowledge, ideology and ideas, affects the identity of states and the latter forms interests of states and ultimately their actions. The social norms that form the Iranian identity dominate the actions of the Islamic Republic of Iran. In this sense, Mahdism, one of the most important corner stones of Iranian identity, plays an important role in the construction of this identity. The Islamic Republic of Iran securitizes countries such as Syria, Iraq, Yemen, Pakistan and Afghanistan by using the Mahdi discourse and tries to justify taking urgent measures in these countries. That the most of Zaydis in Yemen follow the Husi family and adopted some Iranian customs and rituals, and thus diverged from the Arab identity, are the subjects of agent-structure debate of the constructivism.

Keywords: Yemen, Iranian Identity, Mahdism, Constructivism, Securitization.

* Makale Geliş Tarihi: 28.03.2020 Yayına Kabul Tarihi: 22.04.2020

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: ctamer.11@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1331-7942

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplininde sosyal inşacı teori, insanın doğasını bencil ve davranışlarını materyalist bir süje olarak ele alan rasyonalist paradigmayı reddederek¹ devletlerin çıkarlarını normatif ve fikirsel (*ideational*) yapıların belirlediğini savunur. Onlara göre, yapı ve eden (*agent*) yani aktör birbirlerini sosyal bir etkileşim içerisinde karşılıklı olarak inşa eder. Kültür, norm, bilgi, ideoloji ve fikirlerin meydana getirdiği sosyal dünya, devletlerin kimliklerini ve kimliklerse devletlerin çıkarlarını ve nihayetinde onların eylemlerini etkiler. Bu döngü karşılıklı olarak devam eder. Sosyal inşacılar göre aktörler, sonuçları ne kadar maliyetli olursa olsun, kimliklerine uygun eylemlerde bulunmayı tercih ederler.² Modern dönemde ulus devlet inşası ve kimlik politikaları daha da önem kazanır. Dünya siyasetinde kimliklerin inşası, yakıştırılması, uluslararasılaşması, reddi ya da talep edilmesi gündeme gelir.³

Friedrich Kratochwil'e göre; sosyal teori tarihten koparılamaz, çünkü tarih yalnızca her tür politikayı içermekle kalmaz, aynı zamanda tarihsel düşünce, eylem ve yaparı doğru bir şekilde kavramın ön koşuludur.⁴ Bu anlamda İran İslam Cumhuriyeti'nin üst kimliğini oluşturan İranlılık, tarihsel süreçte inşa edilen bir olgudur. Bu kimliğin en önemli bileşeni Fars ve Şia olarak kabul edilir. Fakat bu çalışmanın temel tezi, Şia ve Mehdi inancının İran kimliğinin başat unsurları olduğu ve söz konusu kimliğin inşasında tek başına söz sahibi olmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle bir coğrafyada Fars kültür özelliklerinin görülmemesi veya az görülmesi, burada İran kimliğinin

1 Christian Reus-Smit, "Constructivism", Scott Burchill vd., der., *Theories of International Relations*, Fourth Edition, Palgrave Macmillan, New York 2009, s. 219.

2 Trine Flockhart, "Constructivism and Foreign Policy", Steve Smith vd., der., *Foreign Policy-Theories, Actors, Cases*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 93; Kadir Ertaç Çelik, "Kazakistan'da Kimlik ve Dış Politika", Mehmet Seyfettin Erol ve Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 25 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler, Özeleştireler*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2016, s. 150.

3 Nihal Kırkpınar Özsoy-Özge Kobak, "Yugoslavya'daki Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Teorisi Kapsamında İncelenmesi", *Düşbed*, 11(22), 2019, s. 213.

4 Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, 2. Baskı, çev. Cesran, Nobel Kitap, Ankara 2011, s. 129.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

inşa edilmediği anlamına gelmemektedir. Ancak bölge halkının İran'ın Kayıp Mehdi inancını benimsemesi, bölgede İran kimliğinin inşa edilmeye başlandığına dair en önemli kanıtlardır. Fars kültür medeniyetinin inşası ise Mehdi'nin dönüşüyle birlikte Büyük İslami İran'ın kurulmasıyla mümkün olacaktır. Büyük İslami İran'ın ifade ettiği sınırlar ise ya dünya hakimiyeti ya da bölgesel bir imparatorluğu ifade etmektedir. Daha makul bir tez olan bölgesel imparatorluk fikrini kabul edersek, İran'ın Mehdi kimliğini inşa etmek için uygulamaya geçtiği coğrafya daha anlamlı bir hale gelmektedir. Zira, İranlı yetkililerin açıklamalarından yola çıkarsak Mehdi kimliğinin ilk uygulama sahaları Suriye, Irak, Yemen, Afganistan ve Pakistan'dır.⁵ Bahsi geçen ülkelerin sınırları tarihi Fars imparatorluklarını çağrıştırmaktadır.

Fars kimliğinin en önemli özelliklerinden birisi olan "yöneticinin (Şah'ın) yarı tanrısal özelliklere sahip olduğu inancı", İslami dönemde Ehlibeyt mensuplarını kutsal addetme şeklinde açığa çıkar.⁶ Bu anlayış zamanla Velayeti Fakih ve Mehdi inancına yön verir. Geleneksel Şii öğretisine göre kaos ve kanlı savaşlardan sonra 12. İmam'ın kurtarıcı olarak geri döneceğine ve dünyanın evrensel barışa dönmesine liderlik edeceğine inanılır.

Şii ulemaya göre, Mehdi'nin gelişinden önce meşru bir dini yönetim kurulması kafirlik kabul edilirdi. 1979 İran İslam Cumhuriyeti'nin temellerini atan Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih doktrini ise siyasal Mehdiciliğin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu doktrin doğrultusunda İran Devrim Rehberi Ayetullah Humeyni, Kayıp İmam'ın üstlenmesi gereken "İslam devletini ve adaletini tüm dünyaya yayma görevini" yerine getirmekteydi. İran Anayasası'nda bu görev, "İslam devrimi ihracı" şeklinde karşılık buldu. Bu noktada devletin çıkarlarını belirleyecek olan İranlılık kimliğine yöneltilen en önemli soru: "İran için İslam mı? İslam için İran mı?" oldu.

5 "İran 200 Bin Silahlı Gençle Mehdi'yi Bekliyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-200-bin-silahlı-gencle-mehdiyi-bekliyor/504152>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

6 Celaleddin Vatandaş, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 29.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

1979 İslam Devrimi'nden günümüze bu kimlik üzerinden yaşanan tartışma sırasıyla "İslam-İslam", "İran-İslam" ve "İran-İran" etrafında şekillendi.

Sosyal teori üzerinden bakacak olursak, İranlılık kimliğini oluşturan değer, kültür, bilgi, ideoloji ve fikirler milli çıkarılara ve devamında İran İslam Cumhuriyeti'nin eylemlerine yön vermektedir. Bu anlamda İran kimliğinin kültürel, ideolojik ve fikirsal temelini en önemli yapıtaşlarından Mehdi inancı, söz konusu kimliğin inşasında başat bir rol üstlenir. Beklenen kurtarıcı, yani Kayıp İmam, dayaya yön ve umut verir.⁷ Örneğin, 2016 yılında İran Devrim Muhafızları Komutanı Tümgeneral Muhammed Ali Caferi, İran'la ortak hedefler doğrultusunda 5 ülkede 200 bine yakın silahlı gencin hazır olduğunu ve bölgede yaşananların Mehdi'nin gelişine zemin hazırladığını belirtmiştir.⁸ Burada Caferi'nin atıf yaptığı ülkeler Suriye, Irak, Yemen, Pakistan ve Afganistan'dır. İranlı üst düzey komutan aynı konuşmasında; "Son yıllarda DAESH ve tekfir gruplarının ortaya çıkması ve yaşanan olaylar, bunların hepsi zuhur (Mehdi'nin gelişi) şartlarını hazırlamaktadır." ifadesini kullanarak bahsi geçen ülkelerde ortaya çıkan tehditler karşısında devrimci bir mücadeleye ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmaktadır. Bu söylem, Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımını çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşıma göre; siyasi aktör, hedef kitleye varoluşsal bir tehdit sunarak bu tehdide karşı olağanüstü tedbirler almayı ve soruna müdahil olmayı meşrulaştırmaya çalışır.

Buradan hareketle çalışmada, sosyal inşacı teoriden yararlanarak Yemen'de İran kimliğinin inşası ve güvenlikleştirme yaklaşımından yola çıkarak İran'ın Mehdi politikası ele alınacaktır. Çalışmada Mehdilik fenomeni hem Yemen'deki sosyal dinamikler hem de İran'ın dış politikasındaki rolü ve uygulanabilirliği açısından tartışılacaktır.

Yemen Cumhurbaşkanı Mansur Hadi, başkent Sana'yı yeniden

7 Vatandaş, a.g.e., s. 30.

8 Mehmet Seyfettin Erol, "İran'ın Sapkın Mesihçi Politikalara Cevabı...", *Milli Gazete*, 28 Mayıs 2018, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Arap yapma arzusunda olduklarını dile getirmiştir.⁹ Bu açıklama, Arap-Zeydi kültürüne sahip Husilerin İranlılaştığına ya da Farslaştığına işaret etmektedir. Yemen nüfusunun yüzde 35’lik bir dilimini oluşturan Zeydilerin Husi ailesi üzerinden giderek İran’a ait birtakım örf ve adetleri benimsemeleri ve dolayısıyla Arap kimliğinden uzaklaşmaları, sosyal inşacı yaklaşımın yapı-eden tartışmalarına konu olacak bir niteliktedir. Çalışmanın temel hipotezi, Husi ve İran kimliklerini oluşturan başlıca sosyal yapıların (sırasıyla Zeydiyye-Carudiye ve Caferiyye) İmamet ve dolayısıyla Mehdilik konusunda farklı bir çizgide olması; Velayeti Fakih doktrininin Yemen’de uygulanabilmesinin zor olması ve İran’ın algı yönetiminin güvenlik sektöründeki uygulaması olan Mehdi politikasının kitleleri harekete geçirmede başarılı olmasıdır.

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Kimlik, toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü olarak tanımlanır.¹⁰ İnşacılar göre ise kimlik nispeten daha oturmuş, sosyal ilişkiler, paylaşılan anlamlar, kurallar, normlar ve uygulamalardan oluşan bir yapıyı işaret etmektedir.¹¹ Ayrıca kimlik inşasında içsel yapıların yanı sıra moral unsurlar (algı, söylem vb.) da önem arz etmektedir.¹² Buna göre kimlik inşası, “eden”in yani devletin söylem yoluyla söz konusu kimliği içselleştirmesine dayanır. Bu içselleştirme sürecinde çoğu zaman “biz” ve “öteki” kavramlarına başvurulur. Otoriter iktidarlar ise kitlelerin yönetilebilirliğini kolaylaştırmak ve bağımlı bir kimlik modeli geliştirmek için ‘kaos’u bir araç olarak kullanabilirler.¹³

9 @SkyNewsArabia_B, “هادي: صنعاء ستنتصر وستعود عربية”, *Twitter*, 4 Aralık 2017, https://twitter.com/SkyNewsArabia_B/status/937729450636177413, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

10 “Kimlik”, *TDK*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

11 Özsoy-Kobak, a.g.e., s. 211.

12 Kadir Ertaç Çelik, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 258.

13 R. Saim Dalbay-Nazmi Avcı, “Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’ye Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 2018, s. 21.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

Mehdilik, ya da beklenen bir kurtarıcı (Mesih, Kalki, Maitreya) inancı dünyanın neredeyse bütün ana dinleri ve gelenekleri tarafından paylaşılmaktadır. İslam açısından bakacak olursak Mehdi inancı Kuran'da yoktur. Ancak Hz. Peygamber'e atfedilen hadislerle ortaya çıkmıştır.¹⁴ Ehli Sünnete göre *dünyanın sonuna doğru* ortaya çıkarak kötülüğü yayacak olan Sahte Mesih'i, yani Deccal'ı öldürecek olan Mehdi değil, Hristiyanların "Christ-Mesih" olarak adlandırdıkları Hz. İsa'dır.¹⁵ *İran'ın On İki İmam Şii inancına göre* ise Mehdi, Hicri 260 yılında kaybolan, Hz. Hüseyin soyundan 12. İmam Muhammed b. Hasan el-Kaim'dir.¹⁶ Onlara göre Kayıp İmam, bir gün Mehdi olarak geri dönecek ve *dünyaya adalet, barış ve huzurun gelmesine yardım edecektir. İran İslam Devrimi Rehberi Ayetullah Humeyni'ye göre Velayeti Fakih, İmam Mehdi'nin gelişine kadar adaletin mutlak koruyucusudur. Ayrıca Ayetullah Humeyni, Şiiilerin Mehdi'nin dönüşünü sadece pasif olarak beklemek zorunda olmadığını, aynı zamanda onun geri dönüşü ve Şii topluluğun kurtuluşu için zemin hazırlaması gerektiğini belirtmiştir.*¹⁷

İran Kimliği, Fars medeniyeti ve Şia inancının fikirsel, ideolojik ve kültürel özelliklerinden yola çıkarak inşa edilmiş yapay bir sosyolojik olgudur. Eski Fars ideoloji ve dünya görüşü ile Şia'nın imamet yorumu arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu durum, ortak bir İran kimliğinin inşa edilmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, Şia düşüncesinde imamet, Fars vadisinde yaşayan eski Aryanlar arasında var olan ideal krallık ile çok yakın benzerlikler taşımaktadır. Fars kralları kutsal düzenin muhafızlarıydılar ve üstün güçler tarafından sıradan insanların üzerine atanmışlardı.¹⁸ Ayrıca Humeyni'nin karizmatik liderliği, İslam öncesi Fars

14 Selin Çağlayan, *İran-Mehdi'yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012, s. 293.

15 Aynı yer.

16 Mehmet Ali Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdi*, İşaret Yayınları, İstanbul 2015, s. 126.

17 Ayelet Savyon-Yossi Mansharof, "The Doctrine of Mahdism: In the Ideological and Political Philosophy of Mahmoud Ahmadinejad and Ayatollah Mesbah-e Yazdi", *Memri, Inquiry & Analysis*: 357, 2007, s. 4.

18 Ferheng Recai, "İran'ın İdeolojisi ve Dünya Görüşü", *Haksöz Haber*, <https://www.haksozhaber.net/okul/iranin-ideolojisi-ve-dunya-gorusu-4455yy.htm>, Erişim Tarihi: 05.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

dini inanışında yer alan ideal krallığın özelliklerinden biri olan ilahi lütuf (farah-e izadi) anlayışına tamamen uymaktadır.¹⁹ Bunun yanı sıra Mehdi düşüncesi, İslam öncesi İran kültüründe; yani antik Zerdüş inanişında da mevcuttur. Fars edebiyatı gelecek bir kurtarıcı nosyonu ile dopdoludur.²⁰

“Kimlik inşasında, öznenin var olmadığı bir kimlik içi boş kabuk gibidir... Mutlaka öznenin içi kültürel-tarihi-sosyal değerler içinde ‘söz’le doldurularak temsille anlam kazandırılmalıdır... Böylece geçmişle gelecek arasındaki bağı kurmuş olur.”²¹ Bu bakımdan Mehdi inancı, İran kimliğinin inşasında geçmiş ile gelecek arasında önemli bir bağ oluşturmaktadır. Dolayısıyla İran, her toplumun kabul etmeyeceği Fars ve Şia bileşenleri yerine küresel bir boyutu olan Mehdi kimliğini kullanmaktadır. Noof Rashid Al Dosari’ye göre *Ayetullah Humeyni, İslam Cumhuriyeti’nin projesini doğrudan İmam Mehdi’nin iradesine ve onun geniş hedeflerine bağlamış ve devrimi takiben, ulusun tüm kaynaklarını, çabalarını ve programlarını İmam’ın yeniden ortaya çıkması için hazırlanmaya yönlendirmişti.* Dolayısıyla İran rejimi küresel bir Mehdi kimliğine sahiptir.²² İran’ın uluslararası düzeydeki kimlik inşası, ancak ve ancak toplumların İran’ın Kayıp İmam inancını kabul etmesiyle mümkün olabilir. Diğer bir ifadeyle, *İran’ın uluslararası kimlik inşası sürecini incelerken* toplumların Fars kültürü veya Şia inanç özellikleri taşıyıp taşımadıklarına bakmak yerine Kayıp İmam hakkında ne düşündükleri tespit etmek daha önemlidir.

Sosyal inşacı teorinin kuramcısı olan Alexander Wendt’e göre uluslararası yapı (sosyal gerçeklik), öznelerarası anlamlarca üretilen sosyal pratikler yoluyla inşa edilirler. Bu bağlamda kimlik, edenlerin/aktörlerin motivasyonel ve davranışsal eğilimlerini yaratan unsurdur. Wendt’e göre çıkar, bir aktörün ne istediğini belirleyen unsurdur, fakat bir aktörün ne

19 Aynı yer.

20 Çağlayan, a.g.e., s. 295.

21 Dalbay-Avcı, a.g.e., s. 22.

22 Noof Rashid Al Dosari, “Foreign Policy From Khatami to Ahmadinejad, There is One Foreign Policy in Iran, which is Khamenei’s Foreign Policy”, *World Journal of Social Science Research*, 2(1), 2015, s. 49.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

istediğini bilmesi için öncelikle kim olduğunu bilmesi gerekli olduğundan, dolayısıyla çıkarları yaratan da kimliklerdir.²³ Aktörler, kimlikleri biz-öteki kavramsallaştırması yoluyla inşa ederler. İran İslam Cumhuriyeti örneğinde bakıldığında; “biz” kavramı, İmam Mehdi'nin dünyada adaletli ve eşit bir düzen kurmak için geri geleceğine inanan Şii topluluklarıdır. Velayeti Fakih, mazlumların/ezilenlerin koruyuculuğunu üstlenmekte, ayrıca onları Mehdi'nin gelişine hazırlık yapmaya çağırmaktadır. “Öteki” ise Emperyalist/Siyonist cepheyi ifade eden başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İsrail olmak üzere dünyadaki bütün ezenler/zalimler'dir. Dünyada İran kimliği, “Mehdi söylemi” üzerinden inşa edilmektedir.

Kopenhag Okulu'nun en önemli kuramcısı Barry Buzan'a göre, devletler dış politikada değer atfettikleri bazı referans nesnelere varoluşsal bir tehdit olarak gösterip bunlara karşı acil tedbirler almayı öngören güvenlikleştirme eylemleri sergileyebilirler.²⁴ Bir konunun güvenlik meselesi olabilmesi için birincisi, siyasi aktörün söylem olarak bir konuyu güvenliklestirmesi ve ikincisi, bu konunun hedef kitle tarafından varoluşsal bir tehdit olarak algılanması gerekir. Bu anlamda tehdit, güvenlikleştirme sürecinde bir araçtır. İran İslam Cumhuriyeti örneğinde bakıldığında, ezenleri/zalimleri temsil eden Emperyalist/Siyonist cephe tehdit iken, mazlumları/ezilenleri temsil eden İslam Dünyası, (İran'a göre Şii Müslümanlar) hedef kitle olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti, ulusal ve uluslararası arenada Mehdilik söylemini kullanarak Suriye, Irak, Yemen, Pakistan ve Afganistan gibi ülkeleri güvenlikleştirmekte ve söz konusu referans ülkelerde acil tedbirler almayı kendisi açısından meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Daha açık bir ifadeyle İran, kendisini “mazlumların savunucusu” ilan etmekte ve referans ülkelerin beklenen kurtarıcısı, yani Mehdisi olarak göstermektedir. Bu ülküyle yola çıkan İran, ilgili ülkelerde zalimlere karşı mücadelede bir anlamda Mehdi rolünü oynamaktadır.

23 Fulya Ereker, “Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, (Yayımlanmış Doktora Tezi), s. 45-46; Reus-Smit, a.g.e., s. 221.

24 Barry Buzan vd., *Security A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Colorado 1998, s. 208.

Böylelikle referans ülkeler, Mehdi'nin yolunu takip ettiklerini zannederken aslında İran'ın yolunu izlemektedirler.

İRAN DIŞ POLİTİKASINDA "KİMLİK"

1979 İran İslam Devrimi, uluslararası ilişkilerde realist bakış açısının etkinliğini yitirmeye ve post pozitivist yaklaşımların güçlenmeye başladığı bir döneme rastlamaktadır. İran'da Humeyni sonrası süreç, uluslararası ilişkilerde "üçüncü bir yol" olarak yükselen sosyal inşacı yaklaşımın etkinliğini arttırmaya başladığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu sebeple İran İslam Devrimi'nin ilk on yılı idealist ve rasyonalistlerin dış politikadaki etkinlik mücadelesine sahne olmuştur. 1990'lı yıllarda İran'da milliyetçiliğin yeniden yükselişiyle birlikte "İran için İslam mı? İslam için İran mı?" tartışmaları yeni bir boyut kazanmış ve ülkede "İrancılık" ve "İranlılık" fikirlerinin yeniden gelişmesi söz konusu olmuştur.²⁵

"İranlılık" kimliği, İslam Devrimi sonrası Şii mezhebiyle yeniden özdeşleştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Fars kimliğine atıf yapan salt etnik anlamdaki ötekileştirmeye din-mezhep boyutu eklenmiş, böylelikle İran İslam Cumhuriyeti "düşman" çemberini daha da genişletmiştir. Sosyal inşacı teori açısından bakacak olursak kimlik inşası, devletlerin kendi bekası için tehdit arz eden aktörleri "öteki"; ortak kültür ve mirasa sahip ulusu ve aynı zamanda kendisine dost ve müttefik olan aktörleri ise "biz" olarak nitelemesiyle ortaya çıkmaktadır. Fakat bu noktada kastedilen İran'ın tarihi süreçteki "İranlılık" kimliğinin oluşum sürecine atıf değil, aksine kimlik inşasının daha geniş bir coğrafyada yumuşak güç argümanı olarak başka milletlerin İranlaşmasında bir araç vazifesi görmesidir. İran, ulusal sınırları dışında kendisiyle aynı "öteki"ye sahip ulusları birincil hedef olarak belirlerken, bu kitle üzerinde (ABD ve İsrail karşıtlığı gibi) ortak düşman algısını "biz" bilincini oluşturmak için bir araç olarak kullanmaktadır.

²⁵ Yalçın Sankaya, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 132. Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Seyfettin Erol, "İran Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik 'İşbirliği' Modelleri", *Türk Yurdu*, 34(318), 2014, s. 16-19.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

İranlı olmakla eşdeğer bir “biz” algısı oluşturmak için İran İslam Cumhuriyeti'nin kullandığı temel argümanların başında Şia ve Mehdilik inancı gelmektedir. Buna göre İran'da Şiilikle eşdeğer bir İranlı kimliğinin oluşturulması süreci 1979 İslam Devrimi'yle birlikte tamamlanmıştır. Bu noktadan sonra dünya üzerindeki Şiilerin İranlı kimliğini benimsemeleri gerekmektedir. 11 Şubat 2019 tarihinde İran İslam Devrimi'nin 40. Yıldönümü Kutlamaları'nda konuşan Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney, İslam Devrimi'nin tüm dünyada uygulanmasını öngören ikinci aşamaya geçtiklerini açıklayarak İslami direnişini güçlendirme ve Büyük İran Medeniyetini inşa etme çağrısı yapmıştır.²⁶ Hamaney'e göre Büyük İran Medeniyeti'nin inşası ancak tüm Şii direnişçilerin 12. İmam Mehdi'nin doğuşuna hazırlık yapmasıyla mümkün olacaktır.²⁷

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI

Yemen'deki Zeydiler, Ehli Sünnet öğretilerine yakın olmalarına rağmen itikatta ve amelde Şii mezhebine mensupturlar. Husiler, ismini Zeydilerin bulunduğu ülkenin kuzey vilayeti Saada'da yaşamış olan Bedreddin el Husi ve çocuklarından almaktadır. Husi ailesi, Zeydi mezhebinden ziyade On İki İmam Şiiliğine yakın olan Carudiye mezhebine mensuptur.²⁸ Husilerin yıllar boyu İran'a yaptıkları seyahatler ve orada aldıkları dini eğitimler sonucunda On İki İmam Şiiliğini (Caferilik) kabul ettikleri iddia edilmektedir.²⁹ Günümüzde Husilerin hâkimiyetinde olan Yemen'in başkenti Sana'da, On İki İmam Şii inancında “Hz. Ali'nin Allah tarafından halifeliğe seçildiği gün” olduğuna inanılan Gadir-i Hum Günü coşkuyla kutlanmaktadır.³⁰

26 “Leader: Iran Must Not Back Down from Revolutionary Ideals”, *Press Tv*, <https://www.presstv.com/Detail/2019/02/13/588466/Iran-Leader-Statement-Islamic-Revolution-Second-Step>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

27 Aynı yer.

28 Barak A. Salmoni vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen-The Huthi Phenomenon*, RAND National Defense Research Institute, Washington 2010, s. 172.

29 Aynı yer.

30 “Yemen'de İlk Defa Şii Bayramı Kutlandı”, *Haberler*, <https://www.haberler.com/yemen-de-ilk-defa-sii-bayrami-kutlandi-6578935-haberi/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Husilerin İran'la yakın bağları, 1979 İran İslam Devrimi öncesine dayanmaktadır. 1970 yılında Cumhuriyetçilerin Yemen'de iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Şii Zeydi halk, sistemden dışlanmaya ve radikalize olmaya başlamıştır. Böylesi bir dönemde Husi ailesi lideri Bedreddin el Husi, İran'ın Kum havzasına eğitim almaya gitmiş ve iddialara göre burada İsnâ Aşerriye/Caferilik mezhebini kabul etmiştir.³¹ 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başında Husi Hareketi'nin dini-fikirselsel yapısının gelişmesini sağlayan ise Bedreddin el Husi'nin büyük oğlu ve Ensarullah Hareketi'nin ilk lideri Hüseyin el Husi olmuştur. *RAND Corporation*'ın raporlarına göre Hüseyin el Husi de İran'da aldığı eğitimler sonucunda On İki İmam Şiiliği'ni kabul etmiştir.³²

Mehmet Ali Büyükkara'ya göre ise,³³ Hüseyin el Husi'nin mezhep değiştirdiğine yönelik söylentilerin sebebi, onun İran İslam Cumhuriyeti ve Hizbullah'ın anti-emperyalist duruşuna olan hayranlığından kaynaklanmaktadır. Büyükkara, Husilerin Mehdi hakkındaki görüşleriyle ilgili şunları dile getirmektedir:³⁴ "Hüseyin el Husi'nin bazı teyp kasetlerindeki İmamiyye'ye dönük eleştirileri de onun hala bir Zeydi olduğunun kanıtı sayılmalıdır. Ayrıca Hüseyin el Husi, derslerinin söz aralarında İmamilerin beklenen Mehdisi hakkında alaycı ifadeler kullanmaktadır."

Husi liderler, Yemen'e döndüklerinde özellikle Saada ve çevresinde çocuklar için medreseler açmaya ve ilim-irfan faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Hüseyin el Husi'nin kardeşi olan, hareketin günümüzdeki lideri Abdülmelik el Husi de İran ve Lübnan'daki Şii okullarda eğitim almıştır.³⁵ Hüseyin el Husi'nin öğrencilerinden İssam

31 "Husilerin Tarihi Serüveni (Özel Dosya)", *İntizar*, <http://mobile.intizar.web.tr/subpage.aspx?hid=1402>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

32 Salmoni vd., *a.g.e.*, s. 172.

33 Mehmet Ali Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan-Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 2011, s. 134.

34 Aynı yer.

35 "Husi Hareketi İran Yönetimiyle Paralel", *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/dunya/husi-hareketi-iran-yonetimiyle-paralel/125565?amp=1>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020); "Dr. İssam El İmad: Husiler Zeydi Değil 12 İmam Şiisidir", *Medya Şafak*, <http://medyasafak.net/haber/1648/dr-issam-el-imad-husiler-zeydi-degil-12-imam-siisidir>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

el İmad'ın söylediklerine göre İran'la kurulan otuz yılı aşkın ilişkilerin sonucunda Husilerin özellikle Saada'daki medreseleri, kütüphaneleri ve kültür merkezleri Zeydi yerine Caferi mezhebine ait kaynaklarla dolmuştur.³⁶

Zeydi olsun ya da olmasın Arap Yemen halkı, yüzyıllardır İran'ı ve İranlıları "Mecusi", "Fars" veya "Necis" olarak nitelendirerek kötülemektedirler. Bu sebeple Zeydiler, İran'a yakınlaştıkları ve Caferi oldukları gerekçesiyle Husileri eleştirmeye ve kendilerini temsil etmediklerini belirtmeye başlamışlardır. 2014 sonrası Husiler, başkent Sana'yı ele geçirip gayri meşru bir yönetim tesis ettikten sonra ülkedeki şariat uygulamalarında bazı değişikliğe gitmişlerdir. Örneğin Zeydi inancında yeri olan Teravih namazı artık yasaklanmıştır.³⁷ Hâlbuki İmam Zeydi'ye göre Ehlibeyt, teravih namazının kılınmasına karşı çıkmaz ve hatta yayılmasını teşvik ederdi. 1961 yılına kadar Zeydi İmamlar Devleti'ndeki genel uygulama da kılınması yönündeydi.³⁸

2014 yılına kadar Yemen'de Zeydi mezhebiyle uyumlu Sünni akidelerin toplumda hâkim bir inanç olarak uygulandığı söylenebilir. Zeydi ve Şafi Yemen halkı yüzyıllar boyu Zeydi İmamet çatısı altında bir arada ve kardeşçe yaşamış, birbirlerine düşmanlık beslemek bir yana mezhebi öğretilerde daha da yakınlaşmışlardır. Bunun yanı sıra Zeydilerin, Şiiliğin temel öğretilerinden Aşure matemleri gibi uygulamaları yüzyıllardır devam ettirdiği belirtilmelidir. Fakat 2014 sonrası Husilerin ülkedeki hâkimiyetini genişletmesinin ardından Aşure matemlerinde radikal öğretilerin bir parçası olan kendini kırbaçlama gibi ritüellerin görülmesi dikkate değerdir.

Bazı Batılı kaynaklarda Zeydilerin tarihsel olarak Aşure Matemi düzenlemedikleri³⁹ belirtilse de burada kastedilen On İki İmam Şiiliğine

36 "Dr. İssam El İmad: Husiler Zeydi Değil 12 İmam Şiisidir", a.g.e.

37 "Tarawih Proven in Most Authentic Zaydi Shia Book", *Shia Scans*, <https://shiascans.com/2017/05/26/aqahl-al-bayt-and-tarawih-prayer-in-zaydi-shiism/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

38 Aynı yer.

39 Salmoni vd., a.g.e., s. 288.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

benzer Aşure Matemleridir. Diğer bir ifadeyle Zeydilerin Aşure inancı Sünnilerinkine benzerdir. Onlar, Muharrem ayının 10. günü “muharrem orucu” tutarlar. İran etkisiyle birlikte Zeydiler arasında radikal Aşure matemlerine ilave olarak Mevlid-i Nebi törensel hale getirilmiş, bir de buna Yemen’de bir geçmişi olan ama uzun yıllardır kutlanmadığı için unutulmaya yüz tutan Zeyd b. Ali’nin mevlidi (doğum günü) eklenmiştir.⁴⁰ Dahası, İmam Humeyni tarafından Ramazan ayının son Cuma’sı olarak ilan edilen Dünya Kudüs Günü yine Husi hareketinin ajandasında önemli bir gösteri günü olarak yer almaktadır.⁴¹ Her yıl onlarca Husi militanı, İran’ın kutsal şehirlerini ziyaret etmekte ve İmam Humeyni ile ilgili övgü dolu açıklamalarda bulunmaktadır.⁴²

Örneklerden görüldüğü üzere, bugün Yemen’de Husilerin kontrol ettiği bölgelerde İran’dakine benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Çoğunlukla Saada ve civarında yaşayan Zeydi halk, günlük yaşamlarında Ehli Sünnet ibadetleriyle iç içe yaşarken, Husi darbesi sonrası kurulan Yüksek Devrim Komitesi başkanlığındaki hükümet, hâkimiyet kurduğu bölgelerde Şii şeriat kanunlarını uygulamaya başlamıştır. Böylelikle, Yemen’de başta başkent Sana olmak üzere ülkenin birçok bölgesindeki cezai uygulamalarda (kırbaç, idam ve kamuya açık idamlar gibi) radikal düşüncelerin son dönemde hâkim olmaya başladığı görülmektedir. Bundan beş yıl öncesine kadar Yemen’de On İki İmam Şia’sına mensup birey ve kurumlar bulmak neredeyse imkânsızken, son yıllarda Caferi ekolüne mensup kurum, merkez ve konseylerin aktiviteleri oldukça artmıştır.⁴³

İran’ın Yemen’deki kimlik inşasının temel aktörü Zeydi toplumu olmuştur. Bu bağlamda Husiler, İran’ın kimlik inşasında kullandığı önemli bir araç vazifesi görmüştür. Geçmişten beri kendilerini Zeydi ve Arap

40 Büyükkara, a.g.e., s. 135.

41 Aynı yer.

42 “72 Yemeni Soldiers Visit Imam al-Ridha’s (A.S.) Holy Shrine”, *Hawza News*, <http://en.hawzahnews.com/detail/News/344425>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

43 “Yemen’deki Şii Topluluk ve Kurumların Haritası”, *Albayan*, <http://albayan.co.uk/Mobile/Article2.aspx?id=4402>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

kimliğiyle tanımlayan bu toplumun, Husilerle birlikte giderek İran kimliğine yaklaşması, Yemen'de ileride yaşanacak önemli bir kimlik bunalımına işaret etmektedir. İran, "biz" olarak tanımladığı referans objesini, Zeydi ve Caferi kimliği, yani Şiilik üzerinden kurmaya çalışırken; "öteki" kavramsallaştırmasını Husilerin sloganı olan "Allahuekber! Amerika'ya Ölüm, İsrail'e ölüm, Zafer İslam'ın!" söylemleri üzerinden kurgulamakta ya da Husilerin bu söylemini kimlik inşası sürecinde kullanmaktadır. Bu sayede, Arap olmasına rağmen İran'la aynı "ötekiye" sahip olan Zeydi toplumu, İran'ın "biz" olarak kurguladığı "İran kimliğine" yakınlaşmakta ve bu kimlik potası içerisinde eritilmektedir. Diğer bir ifadeyle, güçlü bir Arap kimliğine sahip Zeydiler, dolaylı olarak İran'a yakınlaştıkça Yemen'de Arap-Fars kimlik çatışmasına kapı aralanmaktadır.⁴⁴

İran'ın Yemen'de yumuşak güç⁴⁵ ve kimlik inşası politikaları bağlamında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Fakat İran'ın hedef kitle olarak seçmiş olduğu Zeydi toplumunda, On İki İmam Şiiliğinde olduğu gibi Kayıp İmam'ın geri döneceğine ilişkin bir inanış bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle Zeydiyye ve Caferiyye arasında İmamet konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İran'ın "Kayıp İmam geri dönecek" söyleminin Yemen'deki Zeydi toplumda karşılık bulup bulmadığı sorusu ilerleyen bölümde tartışılacaktır.

İRAN DIŞ POLİTİKASINDA "MEHDİLİK"

İran İslam Cumhuriyeti'nin temelleri, İmam Mehdi'nin gelişine kadar onun adına İslam Devleti'ni yönetmekle görevli Velayeti Fakih sistemi üzerine kurulmuştur. Ayetullah Humeyni'ye göre; İslam Devleti'nin kurulması için Mehdi'nin gelişini beklemeye gerek yoktur. Yetkili bir fakih görevi onun yerine üstlenebilir. Dolayısıyla mazlumlar/ezilenler, ezenlere/

44 Mehmet Seyfettin Erol, "Sünni-Şii mi yoksa Arap-Fars Savaşı mı?", *Milli Gazete*, 03 Ocak 2016, <https://www.milligazete.com.tr/makale/849543/prof-dr-m-seyfettin-erol/sunni-sii-mi-yoksa-arap-fars-savasi-mi>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

45 Ahmet Nafiz Ünalmiş-Doğacan Başaran, "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 52.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

zalimlere karşı çıkmak için beklemek zorunda değildir. Aksine direniş yoluyla Mehdi'nin gelişine hazırlık yapmalıdır. İran İslam Cumhuriyeti bu anlamda mazlumların koruyucusudur. Aslında Humeyni'nin iktidara yükselişi, o dönemde Mehdi'nin dönüşüyle ilgili kehanetin gerçekleşmesi olarak görülmüştür. İran'da Mehdilik, Ayetullah Humeyni döneminden Cumhurbaşkanı Ahmedinejad dönemine kadar dini bir doktrin ve siyasi tezahürü olmayan bir gelenek olarak kalmıştır. Ancak Ahmedinejad döneminde bu dini doktrin politik bir felsefe haline gelmiş ve siyasetin merkezinde yer almaya başlamıştır.

İran Devrim Rehberi Ayetullah Hamaney de selefi Ayetullah Humeyni'nin görüşlerini takip ederek siyasal Mehdiciliğe karşı çıkmıştır. "Çünkü hiçbir birey ya da tarikatın Mehdi'nin geri dönüş zamanı konusunda görüş bildirmeye, işaretler üzerinde yorum yapmaya yetkisi yoktur. Bu tamamen üst düzey ulemanın ayrıcalığıdır."⁴⁶ Dolayısıyla İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Kayıp İmam'la irtibat halinde olduğunu dile getirerek⁴⁷ aslında onun vekilliğini üstlenen Velayeti Fakih'in otoritesini zedelemektedir.

Günümüzde İran Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney, Mehdi'nin geri döneceğini ve bunun için direnişin gerekli olduğunu söyleyerek bu retoriği küresel bir nüfuz alanı oluşturmak için kullanmaktadır. İmam Mehdi'nin sembolizmi İran dış politikasında "Müslümanların kurtarıcısı" olarak temsil edilmektedir.⁴⁸ Diğer bir ifadeyle İran İslam Cumhuriyeti, Müslümanların beklenen kurtarıcısı, yani Mehdi'sidir. İslam Devrimi'nin 40. Yıldönümü vesilesiyle bir bildiri yayınlayan Hamaney, İmam Mehdi'nin dönüşüyle birlikte Büyük İslami İran'ın kurulacağını ifade etmektedir:⁴⁹

46 Çağlayan, a.g.e., s. 297.

47 Ayelet Savyon-Yossi Mansharof, "Iranian Supreme Leader Khamenei and the Iranian Regime vs. President Ahmadinejad – Part I: Messianic Group Threatens the Regime", *Memri, Inquiry & Analysis*: 773, 2011, s. 1.

48 Al Dosari, a.g.e., s. 49.

49 "The 'Second Phase of the Revolution' Statement Addressed to the Iranian Nation", *Hamaney Ofisi*, <http://english.khamenei.ir/news/6415/The-Second-Phase-of-the-Revolution-Statement-addressed-to-the>, (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

“Şimdi İran İslam Cumhuriyeti yeni bir aşamanın başlangıcındadır. Büyük İslami İran'ı inşa etmek için büyük cihat hareketini başlatacak olan gençlere seslenmek istiyorum. Gelecek sizin geleceğinizdir. İslam Devrimi'ni bilgelik ve şevkle koruyacak, onu yeni İslam medeniyetinin inşası ve 12. İmam Mehdi'nin doğuşuna hazırlayacak (büyük ideallere ulaştıracak) olan sizlersiniz.”

Görüldüğü üzere Büyük İslami İran'ın inşası ile İmam Mehdi'nin dönüşü birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Burada “Mehdi'yi bekleme” fenomeni, Şii direnişini uyandırmanın, ona hayat ve ruh vermenin bir yolu olarak görülmektedir. Bu idea, Büyük İslami İran mefkuresini gerçekleştirmede hayati bir öneme sahiptir. Bu vizyon doğrultusunda İranlı yöneticiler, en çok algı yönetimine ve devrimci retoriğe başvurmaktadırlar. Zira, bir kimliğin inşasında, sosyal inşacılara göre “hayal gücü (*imagination*)” ve “iletişim-ikna etmek (*communication*)” oldukça önemlidir.⁵⁰ Benzer kavramları kullanan Güvenikleştirme kuramcıları da kimlik inşasında söylem ve algı yönetiminin gerekliliğinden bahseder.

İran İslam Devrimi'nin lideri olan Ayetullah Humeyni'nin, Velayeti Fakih fikrini devletin temeli haline getirerek Kayıp İmam Mehdi adına tüm siyasi yetkilerin kendilerine, yani ulemaya ait olduğunu iddia etmesi ve bunu resmi olarak uygulamaya koyması, onların tüm politikalarını Mehdi adına uyguladıkları bir söylem geliştirmelerine yol açmıştır.⁵¹ Diğer bir ifadeyle İranlı yöneticiler, kendilerini Mehdi'nin asıl temsilcileri olarak gördükleri için sosyal ve politik uygulamalarını (sözde) Mehdi adına yapmakta⁵² ve Batı emperyalizmine karşı İslami direnişi savunan küresel bir Mehdi kimliği oluşturmaya çalışmaktadır.⁵³ Bu politika doğrultusunda İran İslam

50 Reus-Smit, a.g.e., s. 222.

51 Cemil Hakyemez, “Günümüz İran Şiiliğinde Mehdi Beklentisinin Siyasi Boyutu”, Mehmet Tıraşçı vd., der., *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sivas 2018, s. 517-518.

52 Hakyemez, a.g.e., s. 519.

53 Al Dosari, a.g.e., s. 49.

Cumhuriyeti, söylem, manipülasyon ve algı yönetimi yoluyla Şii İslam Dünyası'na yönelik büyük bir tehdidin varlığını öne sürmekte veya var olan tehditleri olduğundan daha büyük göstererek kitleleri harekete geçirmeye çalışmaktadır. Bu tehdit olgusu, aynı zamanda İran'ın hedef kitleye yönelik acil tedbirler almasını veya hedef coğrafyaya müdahil olmasını meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Güvenlikleştirme yaklaşımı açısından bakacak olursak İran İslam Cumhuriyeti, Şii İslam Dünyası'nı tehdit altında göstermekte, bu kimliği korumak ve Mehdi'nin gelişine hazırlık yapmak için Şii Direnişini gerekli görmektedir.

İRAN'IN YEMEN'DEKİ MEHDİ POLİTİKASI

Mehdi beklentisi, siyasi ve sosyal koşulları dönüştürebilen ve direniş hareketlerine yön veren Şii kıyamet anlatısının ayrılmaz bir parçasıdır.⁵⁴ Bu inanış, bazı görüş farklılıklarına rağmen bütün Şii fırkalarında mevcuttur. İran'ın Mehdi'nin zuhuru için aktif çaba sarf edilmesine ilişkin görüşünün Yemen'deki Husi Hareketi'nde karşılık bulup bulmadığı soru işaretidir. Öncelikle Husilerin mezheplerine ilişkin çok sayıda iddia bulunmaktadır. Husi ailesinin babası Bedreddin el Husi'nin (1926-2005), hareketin kurucu önderi Hüseyin el Husi (1959-2004) ve kardeşlerinin On İki İmam Şiiliğine yakın olan Zeydiliğin Carudiye fırkasına mensup olduğu ve İran'daki dini eğitimleri sonucunda mezhep değiştirdiklerine dair iddialar, söz konusu Husi Hareketi'nin Mehdi beklentisine dair görüşlerinde birtakım belirsizliklere yol açmaktadır. Örneğin Hüseyin el Husi, Humeyni'nin Velayeti Fakih sistemini kabul ettiğini belirtmiş ve "İslam Cumhuriyeti'ni taklit etmeli ve İran'dan ders almalıyız" demiştir.⁵⁵ Buradan yola çıkarak Husilerin Yemen'de İran'inkine benzer bir İmamet rejimi kurmak istedikleri yorumu yapılmıştır.

54 "Islam in Iran V. Messianic Islam in Iran", *Encyclopædia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/islam-in-iran-v-messianic-islam-in-iran>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

55 "Dr. İssam El İmad: Husiler Zeydi Değil 12 İmam Şiisidir", a.g.e., (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

İran'ın Yemen siyaseti, Husilerin kimliklerinde önemli bir değişim yaşamasına sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle, Yemen'de İran kimliğine benzer özelliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte başta imamet ve dolayısıyla Mehdilik gibi konularda görüş ayrılıkları ve belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Husilerin kimliğinde yaşanan bu karmaşanın sebebi şüphesiz İran'ın Mehdi siyaseti ve kimlik inşası fenomenidir. İran'ın bu siyasette başarılı olup olmadığını anlamak için öncelikle Zeydi ve On İki İmam Şiiliğinin Mehdi hakkındaki görüşlerini incelemek gerekir.

ZEYDİLİK VE ON İKİ İMAM ŞİİLİĞİNİN MEHDI GÖRÜŞLERİ

Zeydilerin imamet anlayışı, On İki İmam Şiiliğindeki görüşten farklılık arz etmektedir. Zeydiler, imam silsilesini beşinci İmam Zeyd'e kadar dayandırdıkları için beşçiler olarak da bilinirler ve dolayısıyla On İki İmam Şiiliğindeki Kayıp İmam'ın bir gün geri döneceği görüşüne karşıdır. Zeydilere göre imamlar masum değillerdir ve dini konulardaki otoriteleri de sorgulanabilir.⁵⁶ Ayrıca, imamların gizli bilgiye sahip olması gerektiği fikrine karşıdır. Onlara göre imamlar kesbi (sonradan kazanılmış) bilgiye sahiptirler.⁵⁷ Zeydiler, imamet şartlarını taşıyan iki imamın aynı anda iki farklı bölgede imamet iddiası ile ortaya çıkmalarını da kabul eder.⁵⁸ Zira, imamette açık daveti ve huruç etmeyi (isyan, silahlı kalkışma hareketi) şart koşan Zeydiler, imamın her zaman görev başında olması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁹ Zeydilere göre; İmamların bedâ inancı ve takiyye yapmaları kabul edilemez.⁶⁰ Zeydi İslam, temelde sade, şeriata bağlı ve akılcı bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca batını bilgi ve kaynakları, mistik

56 Wilferd Madelung, "Zeydilik ve Tasavvuf", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), Bursa 2000, s. 775.

57 Yusuf Gökçalp, "İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), s. 99.

58 Gökçalp, a.g.e., s. 94.

59 Gökçalp, a.g.e., s. 112.

60 Cemil Hakyemez, "Bedâ Düşüncesi ve Şii İmamet Tartışmalarındaki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), Çorum 2006, s. 35.

yaklaşımları ve radikal görüşleri reddetmektedir.⁶¹

Sahabelere karşı hoşgörülü olan Zeydiler, Şianın diğer kolları tarafından gasb olarak görülen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halifeliklerini meşru kabul etmekte ve Kayıp İmam fikrini reddetmektedirler. Zeydi mezhebi, İran'ın On İki İmam mezhebinden farklı olarak Mehdi'nin Ali-Fatıma soyundan gelen Muhammed b. Abdillah isminde birisi olacağı görüşündedir.⁶²

Ayrıca âdil veya zâlim olsun her imâmın arkasında namaz kılmayı caiz gören Zeydiler, en üstün biri bulunmasına rağmen ondan daha az üstün olan birinin imamet makamına getirebileceğini savunmakta ve daha da önemlisi imâmın kendi imametini açıkça îlân etmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Buna göre, imam olacak kişi âlim, zahit, cömert, cesur olmalı ve halkı imamete davet etmek üzere ortaya atılmalı, gerekiyorsa hurûc (isyan) etmelidir.⁶³ Zeydilere göre, iyiliği emredip kötülüğe engel olma görevini yerine getiren ve dinî hayatı canlandıran her dinî-siyasî lider mehdî konumundadır.⁶⁴ Onlara göre, Mehdîler olağanüstü güçlerle değil, bilgi irade ve kudretleri ile zulme karşı çıkıp adalet mücadelesi verenlerdir.⁶⁵

Bu usul, İran'ın Velayeti Fakih sistemine tam anlamıyla ters düşmektedir. Zira İran Anayasası'nın 5. maddesine göre; İmam Mehdi kayıp bulunduğu müddetçe devlet ve ümmetin yönetimi, halkın çoğunun tanıdığı ve liderliğini kabul ettiği âdil... yönetici fakihe ait olması gerekir.

Yusuf Gökalp, imamın tayinine ilişkin Zeydiyye ve On İki İmam Şiiliği arasındaki görüş farklılığını şu şekilde ortaya koymaktadır:⁶⁶

61 Madelung, a.g.m., s. 775.

62 Gökalp, a.g.e., s. 114.

63 AYTEKİN DEMİRCİOĞLU, "İbn Haldun'un Mukaddime'si Bağlamında Şiilik ve Alevilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 69, 2014, s. 159.

64 YUSUF ŞEVKİ YAVUZ, "İslâm İnancında Mehdi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdi#2-islam-inancinda-mehdi>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

65 FARUK GÜN, "Mehdîlik İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Artuklu Akademi Dergisi*, 4(1), 2017, s. 108.

66 Gökalp, a.g.e., s. 105.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

“Zeydiler, Hasan ve Hüseyin’in Peygamberin tayiniyle imam olduğunu, İmamiler ise Hasan’ın Ali’nin vasiyetiyle Hüseyin de Hasan’ın vasiyetiyle imam olduğu iddiasındadır. Bu ikisinden sonra ise Zeydiler, Ali-Fatıma soyundan gelen, imametini açıkça ilan ederek kendi adına davette bulunan kişinin imametini savunurken İmamiyye, sonraki imamların da nass ve vasiyetle belirlendiğini savunmakta ve imamların sayısını da on iki ile sınırlandırmaktadır.”

On İki İmam Şiiliği’ne yakın olan Zeydiliğin Carudiyye kolu ise imametın vasfen belirlendiği görüşünü kabul etmekte ve Hz. Peygamber’den sonra Ali’nin ve ardından da Hasan ve Hüseyin’in gizli bir nasla (işareten) imam tayin edildiğini savunmaktadır.⁶⁷ Carudiyye’nin On İki İmam Şiiliğini andıran diğer görüşleri şunlardır: Hz. Ali’ye biat etmeyerek Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’i halife tanıyan sahabeyi tekfir etmeleri, Mehdi’yi beklemeleri ve imamların bilgisinin vehbiliğine (doğuştan olduğu) inanmaları.⁶⁸

HUSİLERİN MEHDİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Husilerin imamet ve Mehdi hakkındaki görüşlerini öğrenmek için öncelikle onların Zeydi mi, Carudi mi yoksa On İki İmam mezhebini mi takip ettiklerini tespit etmek gerekir. Husilerin İran İslam Devrimi’nden ilham aldıkları açıktır. Bunu kendileri de dile getirmektedir. Husilerin mezhepleri konusunda ise onların Zeydi düşüncesinde hâkim olan bir huruç hareketi başlattıkları ve Zeydi İmamet rejimi kurmak istedikleri görüşü ağır basmaktadır. Zira, Zeydilerin en önemli inançlarından birisi Hz. Ali-Hz. Fatıma’nın neslinden olması (Haşimi) şartıyla huruç ve “iyiliği emretme kötülükten sakındırma” düşüncesiyle ortaya atılması gereken cesur-adil imam anlayışıdır. Bu yüzdendir ki bazı Zeydi alimler, 1990 yılında devlete bağlılıklarını göstermek amacıyla huruç doktrinini reddettiklerini

67 Gökalp, a.g.e., s. 93.

68 Büyükkara, a.g.e., s. 145.

açıklasalar⁶⁹ bile ilerleyen dönemde Husi ailesi etrafında huruç hareketi ortaya çıkmıştır.

Hüseyin el Husi'nin kendisini Ehlibeytten olan ve hükmetme yetkisine sahip "İmam" ve "Emirül Mümin'in" şeklinde nitelemesi,⁷⁰ onların devlete karşı isyan ettiklerinin, yani huruç hareketi başlattıklarının göstergesidir. Bu noktada Zeydilerin huruç hareketi ile Ayetullah Humeyni'nin devrimci siyaseti birbiriyle örtüşmektedir. Büyükkara'ya göre;⁷¹ Hüseyin el Husi, Zeydilerin huruç doktrinini merkeze alan mezhebi kimliğinden dolayı ABD ve İsrail'e karşı direniş konusunda İranlılardan ve Hizbullah'tan daha önde olduğunu düşünmekte ve böyle bir öncülüğe kendisini Humeyni'den daha layık görmektedir. Bu noktada İran'ın aktif Şii direnişini öngören Mehdi siyaseti, Husiler için önemli bir argümana dönüşmektedir.

İRAN'IN MEHDİ SİYASETİ VE HUSİLER

İran'ın Mehdi siyasetinin etkisiyle Husilerin kimlik yapısını oluşturan ideoloji, kültür ve normlar değişime uğramıştır. Husiler belirli yönleriyle Zeydilik mezhebi ve kültürünün özelliklerini sürdürmeye devam ederken ideolojik anlamda İran'inkine benzer uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. Geleneksel Zeydi inancında imam veya Mehdi, huruç hareketi olarak yola çıkan ve iyiliği emretme kötülükten sakındırma görev bilinciyle ortaya atılan cesur dinî-siyasî liderdir. Husilerin imamet görüşü ise On İki İmam Şii öğretilerinden etkilenmekle birlikte geleneksel Zeydi ekolüne bağlıdır.

Yemen Hükümeti'nin iddiasına göre Hüseyin el Husi ve takipçileri, Mehdi'nin gelişini müjdeleyen İslami bir devrimin Saada bölgesinden Hasan veya Hüseyin adındaki bir Yemenli tarafından yönetileceğini iddia eden "Zuhur Asrı (Asr al-Zuhur)" adlı bir kitabı okumaktaydılar.⁷² On İki

69 Salmoni, a.g.e., s. 289.

70 Salmoni, a.g.e., s. 171.

71 Büyükkara, a.g.e., s. 134-136.

72 Salmoni, a.g.e., s. 172.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

İmam Şii inancına göre Mehdi'nin zuhur alametlerinden biri de Yemani kıyamıdır. Buna göre İmam Zeyd'in soyundan biri, Mehdi'nin zuhurundan önce Süfyani (Deccal) ile mücadele etmek için Yemen'de kıyam edecek ve tüm bölgede fitneler, isyanlar ve kaos baş gösterecektir.⁷³ Husilerin bu öğretilerden etkilenme ihtimali oldukça yüksektir. İran'da aldıkları dini eğitimler sonucunda Mehdi hakkındaki görüşlerini kendilerine uyarladıkları söylenebilir. Buna göre Husiler, huruç hareketi başlatarak Yemen'de bir Zeydi imamet rejimi kurmayı amaçlamışlardır. Benzer görüşleri paylaşan Ramazan Altıntaş'a göre;⁷⁴ "Hûsîlerin akidesinde Mehdî inancı önemli bir yere sahiptir. Hûsîler bu hususta İranlı müellif Ali Kurani'nin 'Asru'z-zuhur' isimli kitabına özel bir önem atfetmektedirler."

İran açısından Husi direnişi ve Yemen'deki kaos, Mehdi'nin dönüşünün müjdeleyicisi olan Yemani kıyamı olarak yorumlanabilir. Buradaki kaos derinleştikçe Mehdi'nin gelişi hızlanacaktır. Husiler açısından ise İran İslam Devrimi, 1961 yılında sona eren Zeydi İmamlar Devleti'ni yeniden canlandırmak için takip edilmesi gereken güzel bir örnektir. Fakat Husilerin Mehdisi yine Zeydi İmam olacaktır.

İran'ın Yemen'deki Mehdi siyasetini güvenlikleştirme yaklaşımına uyarladığımızda hedef kitle olarak seçilen Husilerin, "Mehdi geri dönecek" söyleminden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Husiler, İran'ın Mehdi söylemini, varoluşsal bir tehdit olarak gördükleri ABD, İsrail ve Siyonizme karşı direnişlerinde kendi Mehdilerini yaratmak için bir motivasyon kaynağı olarak görmüşlerdir. Bu savaş sonunda ortaya çıkacak olan İran'ın Mehdisi değil, Zeydi Mehdidir. Bu anlamda İran'ın Velayeti Fakih doktrini, Husiler nezdinde amaç değil, araç vazifesi görmektedir. Her şeye rağmen İran, küresel Mehdi kimliğini Husiler üzerinden gerçekleştirmeye oldukça yakındır.

73 "Yemani Kıyamı", *Kitab Nur*, <http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/520/14/62505/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

74 "Yemen'de Hûsîler", *Yenihaberden*, <https://www.yenihaberden.com/yemende-husiler-6918yy.htm>, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

SONUÇ

İran'ın Mehdi siyaseti ve uluslararası kimlik inşası, yalnızca İslam Dünyası'nı değil, aynı zamanda beklenen kurtarıcı (Mesih) inancını paylaşan Hristiyan ve Yahudileri de hedef almaktadır. Bu mistik düşünceyi paylaşan kültürlerin İran'ın 12. İmam olarak addettiği Kayıp Mehdi'sine daha kolay inanacağı varsayılmaktadır. Bu durum, eski Sasani din ve kültürünün etkisindeki Yemen Arapları için de geçerlidir.⁷⁵ Nitekim tarihsel süreçte Yemen dini düşüncesi, Fars kökenli ebnanın etkisinde kalarak Kahtanî kültürünü, yani Kahtanîler'e mensup bir şahsın gelip evreni adaletle dolduracağı beklentisini üretmiştir.⁷⁶

Kahtani lider, Yemenlilerin beklediği büyük krallığı kuracak olan bir lider motifiydi.⁷⁷ Günümüzde ise beklenen kurtarıcı Mehdi, büyük Zeydi İmam Devleti'ni kuracak olan Haşimi soyundan bir Husi lider olabilir. Dolayısıyla Husilerin Zeydi İmam Devleti, Şii İslam Dünyasının lideri olan İran İslam Cumhuriyeti'nin otoritesinin sarsılmasına neden olacaktır. Diğer bir ifadeyle Şii liderlik Farslardan Araplara geçecektir. Bunun bilincinde olan İran, Yemen'deki Husi Hareketi'ne Velayeti Fakih doktrinini ve Mehdi anlayışını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Fakat Husilerin kimliği incelendiğinde baskın bir Arap-Zeydi kültürünün hâkim olduğu görülmektedir. Husiler, ideolojik olarak İran İslam Devrimi'nden etkilense de diğer sosyal yapılarının özellikleri ağır basmaktadır. Bu durum Husilerin kültürel olarak Arap-Zeydi, ideolojik olarak İran etkisinde bir Mehdi kimliği oluşturmalarına zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak Yemen'de Husiler üzerinden gerçekleşen kimlik inşası fenomeni, "Zeydilerin Mehdisi mi? yoksa İran'ın Mehdisi mi?" tartışmasına

75 Fatih Topaloğlu, "Şi'a'nın İran Kültüründen Etkilendiği Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal-İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2011, s. 37.

76 Cemil Hakyemez, "Mehdi Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2004, s. 131.

77 İbrahim Halil Er, *Siyasal İslam Düşüncesinin Doğuşu ve Devlet*, Mevsimler Kitap, İstanbul 2016, s. 104.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

kapı aralamaktadır. Husilerin isyanı, Zeydilere göre imamet tesis etmek için başlatılan bir huruç ve iyiliği emretme kötülükten sakındırma hareketi iken, İran'a göre 5 ülkede Mehdi'nin zuhurunu bekleyen direniş hareketinin bir parçasıdır. İran'ın Mehdi söylemi, bir yandan Şii direniş hareketlerine yön vermekte ve umut aşulamakta, diğey yandan Mesih beklentisi olan gayri Müslim toplumlarda etki uyandırma amacı taşımaktadır. İran İslam Cumhuriyeti liderliğinde küresel bir Mehdi kimliğinin oluşması için İranlı siyasi elitler, Şii dünyanın Mehdisi ile gayri Müslim dünyanın Mesihi arasında benzeştirme yapmaktadır. Böylelikle Mehdi-Mesih söylemi, daha dar bir kimlik olan "İran-İslam" düşüncesini daha üst bir kimlik olan "İran-İran" düşüncesine taşımaktadır.

KAYNAKÇA

@SkyNewsArabia_B, “هادي: صنعاء ستنتصر وستعود عربية”, *Twitter*, 4 Aralık 2017, https://twitter.com/SkyNewsArabia_B/status/937729450636177413, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“72 Yemeni Soldiers Visit Imam al-Ridha’s (A.S.) Holy Shrine”, *Hawza News*, <http://en.hawzahnews.com/detail/News/344425>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Dr. İssam El İmad: Husiler Zeydi Değil 12 İmam Şiisidir”, *Medya Şafak*, <http://medyasafak.net/haber/1648/dr-issam-el-imad--husiler-zeydi-degil-12-imam-siisidir>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Husi Hareketi İran Yönetimiyle Paralel”, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/dunya/husi-hareketi-iran-yonetimiyle-paralel/125565?amp=1>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Husîlerin Tarihi Serüveni (Özel Dosya)”, *İntizar*, <http://mobile.intizar.web.tr/subpage.aspx?hid=1402>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“İran 200 Bin Silahlı Gençle Mehdi’yi Bekliyor”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-200-bin-silahli-gencle-mehdiyi-bekliyor/504152>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Islam in Iran V. Messianic Islam in Iran”, *Encyclopædia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/islam-in-iran-v-messianic-islam-in-iran>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

“Kimlik”, *TDK*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

“Leader: Iran Must Not Back Down from Revolutionary Ideals”, *Press Tv*, <https://www.presstv.com/Detail/2019/02/13/588466/Iran-Leader-Statement-Islamic-Revolution-Second-Step>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

"Tarawih Proven in Most Authentic Zaydi Shia Book", *Shia Scans*, <https://shiascans.com/2017/05/26/aqahl-al-bayt-and-tarawih-prayer-in-zaydi-shiism/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

"The 'Second Phase of the Revolution' Statement Addressed to the Iranian Nation", *Hamaney Ofisi*, <http://english.khamenei.ir/news/6415/The-Second-Phase-of-the-Revolution-Statement-addressed-to-the>, (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

"Yemani Kıyâmı", *Kitab Nur*, <http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/520/14/62505/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

"Yemen'de Hûsîler", *Yenihaberden*, <https://www.yenihaberden.com/yemende-husiler-6918yy.htm>, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

"Yemen'de İlk Defa Şii Bayramı Kutlandı", *Haberler*, <https://www.haberler.com/yemen-de-ilk-defa-sii-bayrami-kutlandi-6578935-haberi/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

"Yemen'deki Şii Topluluk ve Kurumların Haritası", *Albayan*, <http://albayan.co.uk/Mobile/Article2.aspx?id=4402>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

AL DOSARI, Noof Rashid, "Foreign Policy From Khatami to Ahmadinejad, There is One Foreign Policy in Iran, which is Khamenei's Foreign Policy", *World Journal of Social Science Research*, 2(1), 2015, s. 47-72.

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan-Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 2011, s. 115-152.

BUZAN, Barry, vd., *Security A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Colorado 1998.

ÇAĞLAYAN, Selin, *İran-Mehdi'yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÇELİK, Kadir Ertaç, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 251-274.

ÇELİK, Kadir Ertaç, "Kazakistan'da Kimlik ve Dış Politika", Mehmet Seyfettin Erol ve Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 25 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler, Özeleştiriler*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2016, s. 149-157.

DALBAY, R. Saim-Nazmi Avcı, "Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 2018, s.17-39.

DEMİRCİOĞLU, Aytekin, "İbn Haldun'un Mukaddime'si Bağlamında Şiilik ve Alevilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 69, 2014, s. 153-166.

DURMUŞ, Mehmet Ali, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdi*, İşaret Yayınları, İstanbul 2015.

ER, İbrahim Halil, *Siyasal İslam Düşüncesinin Doğuşu ve Devlet*, Mevsimler Kitap, İstanbul 2016.

EREKER, Fulya, "Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, (Yayımlanmış Doktora Tezi).

EROL, Mehmet Seyfettin, "İran Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik 'İşbirliği' Modelleri", *Türk Yurdu*, 34(318), 2014, s. 16-19.

EROL, Mehmet Seyfettin, "İran'ın Sapkın Mesihçi Politikalara Cevabı...", 28 Mayıs 2018, *Milli Gazete*, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).

EROL, Mehmet Seyfettin, "Sünni-Şii mi yoksa Arap-Fars Savaşı mı?", *Milli Gazete*, 03 Ocak 2016, <https://www.milligazete.com.tr/makale/849543/prof-dr-m-seyfettin-erol/sunni-sii-mi-yoksa-arap-fars-savasi-mi>, (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

Genk TAMER
Mehmet Seyfettin EROL

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

FLOCKHART, Trine, "Constructivism and Foreign Policy", Steve Smith vd., der., *Foreign Policy-Theories, Actors, Cases*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 78-93.

GÖKALP, Yusuf, "İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), s. 89-126.

GRIFFITHS, Martin, vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, 2. Baskı, çev. Cesran, Nobel Kitap, Ankara 2011.

GÜN, Faruk, "Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Artuklu Akademi Dergisi*, 4(1), 2017, s. 99-130.

HAKYEMEZ, Cemil, "Bedâ Düşüncesi ve Şîî İmamet Tartışmalarındaki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), Çorum 2006, s. 29-49.

HAKYEMEZ, Cemil, "Günümüz İran Şiiliğinde Mehdi Beklentisinin Siyasi Boyutu", Mehmet Tıraşçı vd., der., *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sivas 2018, s. 515-524.

HAKYEMEZ, Cemil, "Mehdî Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2004, s. 127-144.

MADELUNG, Wilferd, "Zeydilik ve Tasavvuf", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), Bursa 2000, s. 775-790.

ÖZSOY, Nihal Kırkpınar-Özge Kobak, "Yugoslavya'daki Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Teorisi Kapsamında İncelenmesi", *Düsbed*, 11(22), 2019, s. 207-219.

RECAI, Ferheng, "İran'ın İdeolojisi ve Dünya Görüşü", *Haksöz Haber*, <https://www.haksozhaber.net/okul/iranin-ideolojisi-ve-dunya-gorusu-4455yy.htm>, Erişim Tarihi: 05.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

REUS-SMIT, Christian, "Constructivism", Scott Burchill vd., der, *Theories of International Relations*, Fourth Edition, Palgrave Macmillan, New York 2009, s. 212-236.

SALMONI, Barak A., vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen-The Huthi Phenomenon*, RAND National Defense Research Institute, Washington 2010.

SARIKAYA, Yalçın, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

SAVYON, Ayelet -Yossi Mansharof, "The Doctrine of Mahdism: In the Ideological and Political Philosophy of Mahmoud Ahmadinejad and Ayatollah Mesbah-e Yazdi", *Memri, Inquiry & Analysis*: 357, 2007.

SAVYON, Ayelet-Yossi Mansharof, "Iranian Supreme Leader Khamenei and the Iranian Regime vs. President Ahmadinejad – Part I: Messianic Group Threatens the Regime", *Memri, Inquiry & Analysis*: 773, 2011.

TOPALOĞLU, Fatih, "Şia'nın İran Kültüründen Etkilendiği Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal-İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2011, s. 31-45.

ÜNALMIŞ, Ahmet Nafiz-Doğacan Başaran, "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 50-79.

VATANDAŞ, Celaleddin, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "İslâm İnancında Mehdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdi#2-islam-inancinda-mehdi>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

STRUCTURED ABSTRACT

The social world, created by culture, norm, knowledge, ideology and ideas, affects the identity of states and the latter forms interests of states and ultimately their actions. This cycle continues mutually. The social norms that form the Iranian identity dominate the actions of the Islamic Republic of Iran. In this sense, Mahdism, one of the most important corner stones of Iranian identity, plays an important role in the construction of this identity. The savior, the Hidden Imam Mahdi, gives direction and hope to the case. That the most of Zaydis in Yemen follow the Houthi family and adopted some Iranian customs and rituals, and thus diverged from the Arab identity, are the subjects of agent-structure debate of the constructivism. The main hypothesis of the study is that the basis social structures of Houthi and Iranian identities, which are respectively Zaydi-Jarudi and Jaffari, are in a different line on Imamate and Mahdism; Vilayat-e Faqih doctrine is difficult to implement in Yemen; and the Iran's Mahdi policy is successful in mobilizing the masses.

According to Twelver Shia Islam, the Hidden Imam will one day return as the Mahdi and help bring justice, peace and tranquility to the world. As stated by Supreme Leader of Iran Islamic Revolution Ayatollah Khomeini, Vilayat-e Faqih is the absolute protector of justice until the arrival of Imam Mahdi. In addition, Ayatollah Khomeini stressed that the Shias do not only have to wait passively for the return of the Mahdi, but also to prepare the ground for his return and the liberation of the Shia community. The Supreme Leader of Iran Islamic Republic Ayatollah Ali Khamenei is using this rhetoric to create a global domain, saying that Mahdi will return and resistance is required for this. The symbolism of Imam Mahdi is represented in Iranian foreign policy as "the savior of Muslims". In other words, the Islamic Republic of Iran is the savior of the Muslims, that is, the Mahdi. Thus, the Supreme Leader Ayatollah Ali Khamenei, who published a declaration on the occasion of the 40th Anniversary of the

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Islamic Revolution, states that the Great Islamic Iran will be established upon the return of Imam Mahdi.

Actors build identities through “us” and “other” conceptualization. In the example of the Islamic Republic of Iran, the concept of “us” is the Shiite communities who believe that Imam Mahdi will come back to establish a just and equal order in the world. Vilayat-e Faqih undertakes the protection of the oppressed Muslims and also calls upon them to prepare for the coming of the Mahdi. “The Other” is all oppressors in the world, especially the United States and Israel, which represent the Imperialist/Zionist front. The Iranian identity in the world is built by the way of “Mahdi discourse”.

In order to make an issue to a matter of security, the first one, a political actor must secure a topic as discourse, and secondly, this issue must be perceived by the target society as an existential threat. In this sense, the threat is a tool in the securitization process. In the example of the Islamic Republic of Iran, while the Imperialist/Zionist front (oppressors) is a threat, the Islamic World (oppressed Shiite Muslims) is specified as the target society. The Islamic Republic of Iran securitizes countries such as Syria, Iraq, Yemen, Pakistan and Afghanistan by using the Mahdi discourse and tries to justify taking urgent measures in these countries.

The Zaydis, who is the member of the Shiite sect, although they are close to the Ahl al-Sunnah branch of Islam, constitute 35 percent of Yemen. The Houthis are named after Bedreddin el Houthi and his children, who lived in Saada, the northern province where Zaydis were located. It is claimed that the Houthis accepted the Twelver Shia Islam (Jaffarism) as a result of their travels to Iran for years and the religious education they received there. As a result of more than thirty years of relations with Iran, the Houthis’ madrasahs, libraries and cultural centers, especially in Saada, were filled with resources belonging to Jaffari school of Shia Islam.

YEMEN'DE İRAN KİMLİĞİNİN İNŞASI: MEHDİLİK ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

So, the main actor of Iran's identity building policy in Yemen is the Zaydi society. In this context, Houthis served as an important tool used by Iran in identity building. The fact that the northern Yemenis, which has defined themselves as Zeydi and Arab identity since the past, has approached the identity of Jaffari and Persian (Iran) by following the suit of the Houthis, indicates an important identity crisis that will be experienced in Yemen in the future.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI*

*Eastern Europe in the First Stages of the Cold War: Socialism and
Insurrection*

Cem KARADELİ**

Öz

Avrupa'nın geleceği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirsizleşmişti. Kıtanın doğusu Sovyet Kızıl Ordusu, batısı ise Amerikan-Britanya ittifakı tarafından Alman işgalinden kurtarılmıştı. Bundan sonraki süreçte savaş boyunca müttefik olan ABD ve SSCB arasında Birinci Berlin Krizi ile başlayan çekişme yerini Soğuk Savaş olarak bilinen döneme bırakacaktı. 1948-1956 döneminde Sovyet yönetimi Doğu Avrupa'da çeşitli sosyalist ve Sovyet uydu rejimleri kurma yoluna girecekti. Bunun bir sonucu ise Doğu Avrupa'da muhalif eylemlerin ortaya çıkmasıydı. 1953'te Stalin'in vefatı sonrasında artan bu eylemler, 1956 sonrası biçim değiştirerek Soğuk Savaş'ın sonuna dek yeni biçiminde devam edecekti.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Doğu Avrupa, SSCB, Muhalefet, Çok Ülkede Sosyalizm.

Abstract

At the end of World War II, Europe's future was unclear. Eastern Europe was liberated by the Soviet Red Army and Western Europe by the UK-US alliance from German occupation. The rivalry during the First Berlin Crisis between the wartime allies the US and the USSR would turn into the Cold War. From 1947 to 1956, the Soviet administration established several socialist satellite regimes in Eastern Europe. Consequently, opposition acts emerged in Eastern Europe. The opposition movements that intensified after the death of Stalin in 1953 would change shape after 1956 and continue in their new format until the end of the Cold War.

Keywords: Cold War, Eastern Europe, USSR, Opposition, Socialism in Multiple Countries (more than one country).

* **Makale Geliş Tarihi:** 25.04.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 07.05.2020

** Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi Öğretim Üyesi,
ORCID: 0000-0002-8976-137X, e-posta: ckaradeli@hotmail.com.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

GİRİŞ

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük bir yıkım yaşamış, savaş sonrasında ise büyük belirsizlikler kıtanın ve savaşların geleceğini bilinmezliğe itmişti. Kıtanın doğusu Sovyet Kızıl Ordusu, batısı ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Britanya (ve nominal olarak Fransa) müttefik güçleri tarafından işgalden kurtarılmıştı. Avrupa'nın geleceği bir yanda Amerikan yardımı ve politikaları tarafından belirlenirken, öte yanda da Sovyet yardım ve politikaları etkili olacaktı.

Bu çerçevede Doğu Avrupa'nın, yani Sovyet Kızıl Ordu birlikleri tarafından Nazi işgalinden kurtarılan bölgenin geleceği, bir yanda uluslararası dengeler, öte yanda ise Sovyet lideri Stalin'in seçimleriyle şekillenecekti. Bu bölgede önemli iki sorun, Sovyet yönetiminin vereceği kararlar ile Sovyetler'in Batılı müttefiklerinin kararlarının uyuşması durumu ve yerli halkın istekleri ile Sovyet çıkarları arasında bir çatışma olursa bunun çözümünün tatminkâr olup olmayacağıydı.

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonlarından başlayarak Stalin'in ölümünde yaşanan değişim de göz önüne alınarak Macar Devrimi sonrasına kadar olan süreçte Doğu Avrupa'nın yaşadığı deneyim gözden geçirilerek bir durum okuması yapılmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA AVRUPA

Doğu Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'nda önemli değişiklikler yaşamasının yanında iki savaş arası dönemde de Avrupa'nın daha köklü devletleriyle ilişkilerini ayarlamak için bir denge politikasıyla uğraşmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı, var olan dengeleri yeniden değiştirerek Doğu Avrupa'nın kaderini de yeniden çizen bir dönem olarak tarih sahnesinde belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazi Almanyasının işgaline uğrayan Doğu Avrupa ülkelerinde farklı ideolojik kaygılara sahip direniş güçleri oluşmuş, Yugoslavya ve Arnavutluk kendi başlarına kurtulup sosyalizmi seçerken,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Almanya'nın Elbe Nehri'nin doğusunda kalan kısımları Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) orduları tarafından Nazi işgalinden kurtarılmış, ancak Sovyet lideri Stalin'in savaş sonrasına yönelik öngörüsüne uygun olarak bu ülkelerde Sovyet yanlısı rejimler kurulmuştu.¹

Savaş sonrasına yönelik pazarlıklar ve planlama ise, daha İkinci Dünya Savaşı sürerken gerçekleşmişti. Planlama aşamasında İkinci Dünya Savaşı sonrası için ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin'in farklı öngörülleri vardı. Roosevelt savaşın sebebi olarak küresel ekonomik entegrasyonun ortadan kalkmasını ve büyük güçlerin diplomasi üzerinden pazarlık yapabilecekleri bir örgütün var olamamasını (o dönemde var olan Milletler Cemiyeti bu konuda son derece başarısızdı) görmekteydi ve savaş sonrası için ekonomik ve diplomatik entegrasyonu sağlayacak örgütler öngörmekteydi. Nitekim savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası Grubu, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar bu fikir yapısının sonuçlarıydı.

Roosevelt savaşın sonunu göremeden vefat etse de, fikirleri kurumlaşarak günümüze kadar devam edecekti. Öte yandan, Stalin ise savaş sonrası için sadece SSCB'nin ve özelde de Rusya'nın bir daha benzer şekilde zarar görmeyeceği bir sistem düşünmekteydi. Nitekim, Sovyetler savaşta 27 milyon civarında² yurttaşını kaybetmişti ve Stalin'e göre bu durum asla tekrarlanmamalıydı. Stalin, bu konudaki çözümü kendileri ile Üçüncü Dünya Savaşı'nın herkes tarafından ortak olarak düşünülen müsebbibi olacak Almanya arasına bir tampon bölge

1 * Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, e-posta: ckaradeli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8976-137X.

Cem Karadeli, "Stalin ve Khrushchev Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 2019, s. 241.

2 Sovyetlerin ifade ettikleri resmi rakam genelde 20 milyon kişi civarında iken genel pratikte Batıda bu rakam 27 milyon kişi olarak telaffuz edilir.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

oluşturmakta bulmuştu. Bu durumun uygulamadaki hali ise, zamanında Trotsky ile ciddi bir şekilde rekabete girmesine sebep olan ve Trotsky'nin SSCB'den sürülmesine yol açan "çok ülkede eşzamanlı Sosyalizm" fikriydi. Dolayısıyla, Sovyetler'in savaş sonrasına bakışı Roosevelt'in ABD'sine göre daha pragmatikti ve SSCB'nin yeniden doğrudan bir saldırıya uğramaması için bir tampon bölge oluşturmak üzere Doğu Avrupa'da Nazi işgalinden kurtardıkları topraklara Sosyalizmi ihraç etmeye dayanıyordu. Artık Stalin kendi inandığı ve Trotsky ile arasında temel tartışma noktası olan "Tek Ülkede Sosyalizm" fikrini jeostratejik sebeplerle rafa kaldırarak "Çok Ülkede Sosyalizm" fikrine sahip çıkıyordu.³

Tek Ülkede Sosyalizm fikri, Sosyalist Devrim'in sadece SSCB'de olgunlaşıp Komünizme dönüşmesi gerektiğini, sosyalizm olması gereken konuma geldiğinde ülkenin dünyaya ideolojisini ihraç edeceğini ve tüm dünyanın bu yöntemle ama uzun vadede komünistleşeceğini, dolayısıyla kaynakların dünyanın geri kalanına Sosyalizm ihraç etmek için kullanılmasına gerek olmadığını öne sürmekteydi. Trotsky'nin de savunduğu ve daha genelgeçer fikir olarak kabul edilen Çok Ülkede (Eşzamanlı) Sosyalizm fikri ise eşzamanlı veya yakın zamanlarda dünyanın sanayice gelişmiş ülkelerine Sovyetler Birliği'nden sosyalizm ihraç edilerek ve bu ülkelerdeki sosyalist oluşumlar güçlendirilerek gerçekleştirilmesini, böylece dünyada önemli ülkeler Sosyalist olacağından ortak bir efor harcanarak Komünizme ulaşılması gerektiğini kurgulamaktaydı.⁴ Stalin'in savaş sürerken verdiği karar, Avrupa'da, SSCB'nin batısında mümkün olduğu kadar Sosyalist rejimler kurulmasını sağlamaktı.

Amerikan ve Sovyet taraflarının savaş sonrası için kafalarında yarattıkları farklı kurgular elbette savaşın son aşamaları esnasında sahaya ve diplomatik ilişkilere de yansımaktaydı. Nazi Almanyası (sözde Üçüncü

³ Karadeli, a.g.e., s. 241.

⁴ Theodore S. Weeks, *Across the Revolutionary Divide: Russia and the USSR, 1861-1945*, Wiley-Blackwell, Malden, MA 2011, s. 188.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Alman İmparatorluğu) tarafından işgal edilmiş toprakların kimin tarafından özgürleştirileceği konusunda bir rekabet yaşanmasının temelinde de Roosevelt ve Stalin'in farklı gelecek öngörülerini yer almaktadır. 1944'te Normandiya Çıkartması ertesinde, savaşın sonu yaklaşmışken Amerikan-Britanya birlikleri ile Sovyet Kızıl Ordusu arasında başlayan bu rekabet, henüz Soğuk Savaş kavramına yakın bir rekabet değildi ancak sonuçları açısından son derece önemli bir çekişmeydi. Amerikalılar İtalya ve Fransa'yı ele geçirirken Sovyetler de Doğu Avrupa'da, Almanya'nın ortalarına denk düşen bir ilerleme sonucunda Almanya'nın doğuda yaklaşık üçte birlik alanıyla birlikte Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Polonya'yı "özgürlüğüne kavuşturmuştur". Bu durum, daha önceden belli görüldüğü için, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Joseph Stalin ve dönemin Britanya Başbakanı Sir Winston Churchill Avrupa'nın geleceği konusunda görüş alışverişinde bulunmuş, hatta iki lider önce 1943'te Moskova'daki ortak görüşmelerinde, sonra da Tahran Konferansı'nda Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın Britanya ve SSCB'nin ülkeler bazında etki bölgelerine ayrılmasını konuşmuşlar, kararların olduğu kâğıdın yakılıp yakılmaması konuşulunca da Stalin kâğıdı "Sen sakla" diyerek Churchill'e vermişti.⁵

Ancak Adolf Hitler'in 30 Nisan 1945'teki intihar etmesinin ardından Nazi III. İmparatorluğu'nun (3. Reich) 2 Mayıs 1945'te teslim olmasıyla beraber gerçek bir paylaşım başlamış, Avrupa kıtası fiilen Sovyet ve Amerikan-İngiliz kontrol bölgeleri olarak ikiye ayrılmış ve Müttefikler 5 Haziran 1945'te Almanya'yı ve Berlin'i aralarında bölüşmüşlerdir.⁶ Özellikle de ABD'nin Japonya'ya karşı iki kez 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde atom bombası kullanması sonrasında bir kutuplaşmanın başladığı ve Churchill-Stalin anlaşmasının yavaş yavaş rafa kalktığı gözlenmeye başlanmıştır.

5 Robin Edmonds, "Churchill and Stalin", Robert Blake-William Roger Louis, der., *Churchill*, Oxford University Press, Oxford 1993, s. 320; Mehmet Seyfettin Erol, "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar", Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, der., *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, Karam ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 652.

6 Berlin ve Almanya, Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet bölgeleri olarak ayrılmış, zaman içinde ilk üç müttefiğin bölgeleri yekpare bir bölge, Sovyet bölgeleri de müstakil ikinci bir bölge olarak algılanmıştır.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Churchill, yine de Polonya'nın savaş sonrası toprakları için Stalin'le ortak bir kanı geliştirmiş ve Polonya'nın doğu sınırlarından Sovyetler lehine el çekmesine karşılık Curzon Hattı boyunca Almanya'dan toprak almasını diğer liderlere de kabul ettirmiştir.⁷

ALMAN SORUNU VE SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGICI

Savaş sonunda ABD ve SSCB arasında yine de bir gerilim söz konusu olarak görülüyor, Amerikan tarafı Sovyetleri Naziler ile savaşta son derece başarılı bir müttefik olarak kabul ediyordu. Nitekim, bu görece barışçıl ortaklık ve ortak zafer ortamında Britanya eski Başbakanı Winston Churchill'in Westminster College konuşması ve ABD Moskova Büyükelçiliği George F. Kennan'ın yine Sovyetleri suçlar nitelikteki imzasız uzun telgrafı, bu huzur ve barış içinde bir arada yaşama ortamını sabote edecek girişimler ve Sovyet tarafına karşı haksızlık olarak görülüyordu.

Sir Winston Churchill, savaşın ardından Stalin'in kendiyile yaptığı sözlü anlaşmaya uymayacağını ve etki bölgelerini işgali altındaki bir tampon bölgeye dönüştüreceğini ilk gören lider olmuş, Batılı müttefikler hâlâ Sovyetler'i "büyük düşman" Faşizm'e karşı zafere yardım eden bir müttefik olarak algılandıkça Sovyet yayılcılığına ilk dikkat çeken siyasetçi olmuştur. Churchill, 5 Mart 1946'da ABD'nin Missouri eyaletinin Fulton kentindeki Westminster College'da yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

"Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar, Kıta'nın üzerine bir Demir Perde inmiştir. Hattın ardında Orta ve Doğu Avrupa'nın tüm başkentleri ve kadim devletleri yer almaktadır. Varşova,

⁷ Edmonds, a.g.e., s. 318-319. Curzon Hattı, 1919-20 Leh-Rus Savaşı sırasında, 1920'de Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından önerilen ve Polonya'nın Almanya'dan toprak olarak batıya doğru genişleyip bunun karşılığında Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'ne toprak bırakma önerisinin doğu sınırını gösteren hattır. Lord Curzon'un fikri kabul edilmemiş, 1920'de Polonya Curzon Hattı'nın doğusunda önemli miktar toprak kazanmış, ancak 1945'te sınırlar yeniden belirlenirken Polonya'nın doğu sınırı bu hat üzerinden belirlenmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya, tüm bu ünlü kentler ve bunların etrafındaki halkları Sovyet bölgesi olarak tanımlayabileceğim bir yerde bulunmaktadır ve bunların her biri bir şekilde yalnız Sovyet etkisine değil aynı zamanda Moskova'nın çok yüksek ve kimi şartlarda da yükselmeye devam eden kontrolüne maruz kalmaktadır. Sadece Atina -ölümsüz zaferleriyle Yunanistan- İngiliz, Amerikan ve Fransız gözetiminde seçimlerle kaderini tayin konusunda özgürdür. Rus etkisi altındaki Polonya Hükümeti, Almanya üzerinde muazzam ve çok yanlış baskınlar yaparak milyonlarca Almanı elim ve hayal edilemez ölçekte bir harekâtla sınırdışı etmektedir. Bu Doğu Avrupa ülkelerinde çok küçük ölçekli olan Komünist Partiler, mensuplarının çok ötesinde bir kudret ve kuvvete eriştirilmişler ve her yerde totaliter kontrol elde etme uğraşındadırlar. Polis devletleri neredeyse tüm durumlarda serpilip gelişmektedir ve şimdilik Çekoslovakya haricinde ortada gerçek demokrasi yoktur.”⁸

Churchill, fikirlerini açıklarken Stalin'in genel planını görüyor gibiydi, ancak Britanya'nın eski Başbakanı'nı ABD'nin üst düzey yetkililerinden hiç kimse ciddiye almadı, hatta Churchill o dönemde yeni bir savaş başlatmak veya güvenilir bir müttefiğin adını lekeleyerek kaybettiği prestijini yeniden kazanmak ve basında yer almak istemekle suçlandı. ABD'li diplomat ve danışman George F. Kennan'ın 1946'da Moskova'dan yolladığı ve “X Telgrafı” olarak bilinen ve bir yıl sonra “Sovyet Davranışının Kaynakları” adıyla makale olarak yayınlanacak telgrafı dışında Churchill'in öne sürdüklerini destekleyen bir kaynak o dönemde yoktu.

⁸ Konuşmanın tam metni için bkz: “Winston Churchill's Iron Curtain Speech”, *The History Guide: Lectures on Twentieth Century Europe*, <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

1947 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan ve bir şekilde Komünist partilerin zaferiyle⁹ sonuçlanan seçimler, yine 1947'de ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a Sovyetlere karşı güvence vermesini içeren Truman Doktrini ve son olarak da 1948-1949 Berlin Krizi, bu anlamda Batılı müttefiklerin Sovyetlere karşı olan güveninin yerini artık haklı bir şüphe ve kendini savunma duygusuna bırakmasına yol açtı. Berlin Krizi ve Almanya'nın ne yapılacağına dair tartışmalar, Sovyetler ile müttefiklerinin, Doğu ve Batı Blokları olarak ayrışmasına ve Dünya'nın yeni, çatışmasız, ideoloji¹⁰ ölçekli ve sürekli rekabete dayalı bir kutuplaşmaya girmesine, bu iki blok arasında Soğuk Savaş'ın yaşanmasına neden olacaktı.

Naziler'in yenilmesi ve teslim olması sonrasında Almanya'nın durumu, müttefikler için bir sorun oluşturmaktaydı. Berlin, başkent olduğu için her dört müttefik tarafından gözetilmeliydi, ancak Berlin kenti aynı zamanda Sovyetlerin ele geçirdiği Doğu Almanya'nın hayli içerisinde, Batı Almanya sınırından yaklaşık 130 kilometre doğuda yer almaktaydı. Fransa, Almanya'nın tıpkı Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi silahsızlandırılmasını ve kesinlikle endüstrileşmesine izin verilmemesi gerektiğini savunurken, Britanya yönetimi ve dönemin ABD Başkanı Henry Truman Almanya'nın Avrupa'nın bir parçası haline getirilerek savaşın kaybedeni değil, genel Batı uygarlığının bir parçası olarak görülmesi gerektiğini düşünüyordu. SSCB Lideri Stalin, Almanya'dan yüklü bir

9 Bu zaferler direkt hükümet kurma hakkı elde ederek Parlamento'yu lağvedip bir Sosyalist cumhuriyet kurmak ile seçim sonuçlarına göre kurulan koalisyon hükümetlerinin küçük ortağı olarak başlayıp yönetimi ele geçirecek Sosyalist bir cumhuriyet kurmalarına dek değişse de sonuç -diğer partilerin ortadan kaldırılması ve sosyalist cumhuriyetlerin kurulması- değişmemiştir. Bu zorlamalara en çarpıcı örnekler Macar İşçi Partisi'nin "salam taktikleri" ve Çekoslovakya'da uygulanan terörle sindirme örnek olarak gösterilebilir. Macar İşçi Partisi, eski adıyla Macar Komünist Partisi, koalisyondaki ortaklarını, bu ortak partilerin içerisindeki sol eğilimli milletvekillerinin işbirliği ile "salam gibi ince ince dilimleyerek" bu partilerin erimesini ve MKP'ye katılmasını sağlamış ve tüm kontrolü eline geçirmişti. Çekoslovakya'da ise yeni dönemin ilk Dışişleri Bakanı Jan Garrigue Masaryk'in 1948'de pijamalı bir halde kaldığı Dışişleri Bakanı konutunun önünde ölü bulunması sayılabilir. Çekoslovakya'nın savaş öncesi Cumhurbaşkanı Tomaş Masaryk'in oğlu ve Londra'daki sürgün hükümetinin de Dışişleri Bakanı olan Masaryk'in komünistlerce öldürüldüğü, buna cinayet süsü verildiği 2004'te Prag Polisi tarafından doğrulanmıştır.

10 İdeoloji ve dış politika ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efgil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

savaş tazminatı istemesinin yanında, Almanya'da var olan ve SSCB'nin ihtiyaç duyabileceği termik santrallerden yedek parçaya tüm sistemlerin Sovyetlere aktarılması ve Almanya'nın tamamen Sovyet kontrolünde kalıp tarafsızlaştırılmasını istiyordu. Batılı müttefikler bunu reddettiği gibi ABD Başkanı Truman da SSCB'nin Batı Almanya'dan savaş tazminatı olarak istediği sanayi tesislerini vermeyi reddetti.

Almanya, devasa boyutta ekonomik sorunlara boğulmuştu ve Mart 1948 Londra Konferansı'nda alınan kararlar sonucunda, Almanya'nın üç Batılı müttefiğın kontrolündeki bölgelerinin federal bir hükümet yapısı altında tek ve bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesi ve üç Batı Alman işgal bölgesinin tek bir grup olarak Amerikan Yardım Planı'na (Marshall Planı'na) eklenmesi karara bağlandı. Bu kararlar, Sovyet dış politikasında önemli bir soruna yol açmaktaydılar. Bu kararların bir devamı olarak ve Almanya'nın yaşamakta olduğu hiperenflasyonu engellemek amacıyla 1 Ocak 1949'dan itibaren yeni bir para biriminin, Alman Markı'nın, Batı Almanya'da ve üç müttefikin kontrolündeki Batı Berlin'de devreye girmesi, Almanya'nın ekonomik gelişiminin desteklenmesi de kararlaştırılmıştı.

SSCB'nin bu kararlar karşısındaki tepkisi sert oldu. Önce Berlin halkını düzenli komünist bindirilmiş kıtalarla sindirecekleri bir seçim yaparak şehrin tamamının Sovyet kontrolüne geçmesini sağlamaya çalışıp bunu başaramayınca askerî bir çözüme yöneldiler. 24 Haziran 1948'de Sovyet tankları ve zırhlı birlikleri, Berlin'in Batı kontrolündeki sektörlerini Batı Almanya'ya bağlayan karayolu ve demiryolu bağlantılarını barikatlarla engellediler. Daha önceden bu yolların asla kapatılmamasına yönelik bir antlaşma imzalanmamış olduğu için Sovyetler'in, aslında kendi kontrolleri altındaki Doğu Almanya'da bulunan bu yolları kesme, kapatma ve dolayısıyla Batı Berlin'e ikmal yollarını istedikleri şekilde kapatma hakları vardı. Sovyetler, Berlin'e giden yolların üç yıl boyunca Batılı müttefikleri tarafından kullanılmasının bir kullanım hakkı doğurmayacağını açıkça belirtiyorlardı.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Berlin için askerî bir harekâta geçerek Sovyet birliklerini demir ve karayollarından çekilmeye zorlamak, ABD ve Britanya'nın hiç planlamamış oldukları yeni bir savaşı, belki de Üçüncü Dünya Savaşı'nı çıkartabilirdi. ABD'nin elinde atom bombası gibi bir koz olmasına karşın, Sovyetler de büyük ölçüde Los Alamos Laboratuvarları'nda çalışan Klaus Fuchs'un sattığı bilgilerle kendi bombalarını geliştirme yolunda önemli mesafe kat etmişlerdi ve 1949'da Sovyetlerin de kendilerine ait bir atom bombası olacaktı. Üstelik, Avrupa'nın ortasında atom bombası kullanmanın yaratacağı etkiler, böyle bir savaş deneyiminin yaşanmasını da engeller boyuttaydı. ABD, Britanya ve Fransa, savaşı göze alamayacakları konusunda hemfikirdiler; ancak Berlin de Sovyetlere bırakılamayacak kadar önemli bir şehirdi.

ABD Ordusu'nun Berlin Komutanı General Lucius D. Clay ve ABD Hava Kuvvetleri'nin Avrupa Komutanı General Curtis Le May, havadan naklin mümkün olup olmadığı konusunda araştırmalara başladılar ve sonunda Berlin Hava Aktarımı (Berlin Air Lift) projesi ortaya çıktı. Sovyetlerle Berlin'in paylaşımına dair antlaşmada bildirilen ancak kullanılmayan kentin Amerikan Sektörü'ndeki Templehof, İngiliz Sektörü'ndeki Gatow ve Fransız Sektörü'ndeki Tegel havaalanları kullanılarak Britanya, Fransa, Batı Almanya ve ABD'den Berlin'e uçaklarla mühimmat taşınmasına başlandı. İlk uçuşların yapıldığı 26 Haziran 1948'de, nakliye işlemlerinin üç hafta sürmesi planlanmaktaydı. Harekât, Berlin'de şartların ağırlaşması, ihtiyacın artması, ancak Sovyetlerin de nasılsa Batılı müttefikler dayanamayıp vazgeçecek fikriyle geri adım atmaması sonucunda bir yıldan fazla sürmek zorunda kaldı. SSCB, Berlin'e giden yolları kapatmaktan 11 Mayıs 1949'da vazgeçtiyse de operasyon 30 Eylül 1949'a kadar devam etti. Berlin Hava Aktarımı süresince Britanya savaşta karşılaşmadığı ekonomik zorluklarla karşılaştı. Britanya'da sigara, ekmek gibi tüketim malzemeleri karneye bağlandı ve operasyon boyunca 39 İngiliz ve 31 Amerikan pilot hayatlarını kaybetti ki operasyona İngiliz ve Amerikalıların yanı sıra Avustralya,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrikalı pilotlar da katıldılar. Fransa ise havaalanlarından birini genişleterek katkıda bulundu.

Berlin Hava Aktarma Harekâtı ve 1948-1949 Berlin Krizi, iki önemli gelişmeye daha sebep ve/veya destek oldu: Öncelikle Batı Almanya'nın bağımsız bir devlet olarak kurulması ve ekonomik gelişiminin desteklenmesi kesin bir destek sağlamış oldu. İkinci ve belki daha önemli olarak da, 4 Nisan 1949'da Batılı güçler Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) adı altında önemli bir askerî ve siyasî dayanışma örgütü oluşturdular. NATO, varlığını belirleyen antlaşmanın 5. maddesi gereğince herhangi bir üyesinin saldırıya uğraması durumunda bunun tüm üyelere ortak yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi ve buna göre tüm üyelerin saldırıya ortak askerî yanıt vermesini öngörmekteydi. ABD, Belçika, Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz NATO'nun kurucu üyeleri olarak antlaşmaya imza atmışlardı. 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te de Batı Almanya NATO üyesi oldular ve örgüt 1999'daki ikinci genişlemesine dek bu onbeş ülkeyle yoluna devam etti.

Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşu (Batı Almanya) resmen 23 Mayıs 1949'da ilan edildi. NATO'nun kurulması ve hemen ardından Batı Almanya'nın tek bir devlet olarak oluşması, Sovyet tarafında birtakım gelişmeleri tetikledi: Öncelikle, 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Böylece Almanya, Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye ayrılıyor ve Berlin de resmen Doğu ve Batı bölgelerine ayrışıyordu. Ayrıca, NATO'nun kurulması ve kurumsallaşmasına askerî bir yanıt olarak 1 Mayıs 1955'te Varşova Antlaşması Örgütü veya daha yaygın olarak kullanılan adıyla Varşova Paktı, "yeniden silahlandırılmış" bir Batı Almanya'nın yarattığı tehdide karşılık olarak¹¹ kuruldu. Varşova

¹¹ Batı Almanya NATO'ya resmen 9 Mayıs 1955'te, yani Varşova Paktı'nın kuruluşundan 8 gün sonra katılmıştır.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Paktı'nı oluşturan ülkeler SSCB, Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya idi. Arnavutluk'un 1961'de ideolojik sebeplerle desteğini çekmesi ve 1968'de de resmen ayrılması dışında Varşova Paktı üyeleri, 1 Temmuz 1991'de Varşova Antlaşması Örgütü yasal olarak lağvedilene kadar değişmeden üyeliklerini 1989 devrimleri sonrasına kadar devam ettirdiler.¹²

1948-49 Berlin Krizi ve NATO'nun kurulması, Churchill'in 1946'da belirttiği ayrışmanın artık iyice ortada olduğunu göstermekteydi. Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'daki zoraki müttefikleri, artık bir başka ideolojik kampın savunucuları olarak, dolayısıyla da Batılı yaşam tarzının düşmanları olarak algılanıyorlardı. Mao-Tse-Tung'un önderliğinde gerçekleşen ve ABD'nin Uzakdoğu politikalarını tamamen değiştirmesine yol açan 1949 Çin Komünist Devrimi, artık uluslararası siyasette iki kutuplu bir dönemin başladığına işaret ediyordu; bundan sonra artık Batı ve Doğu (veya Kapitalist ve Sosyalist veya Amerikan ve Sovyet) Blokları vardı ve bunların ideolojik çatışmaları ilerideki 40 yıllık uzun dönemde küresel siyasal eğilimleri belirleyecekti. NATO, bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın Doğu Almanya üzerinden Batı Almanya'ya karşı başlatılacak bir saldırıyla çıkacağını düşünmekteydi ve NATO'nun ilk savaş stratejileri Doğu-Batı Alman sınırından çıkacak bir savaşa göre ayarlanmıştı. NATO'nun "İleri Stratejisinin (Forward Strategy)" özü bu anlayıştı.

Ancak, sıcak savaş Avrupa'da değil, 2. Dünya Savaşı sonrasında Komünist Kuzey ve Kapitalist Güney olarak bölünmüş olarak şekillenen Kore'de başladı. 1950-1953 Kore Savaşı, artık Dünya üzerinde iki ayrı bloğun üstünlük sağlama yarışının Avrupa dışına taşıdığına da habercisiydi.

¹² Buradaki bir istisna Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi sürecinde devlet olarak varlığı sürmediği için 1991 antlaşmasını beklemeden üyelikten ayrıldığını bildiren Doğu Almanya'dır.

SOĞUK SAVAŞ VE DOĞU AVRUPA'NIN DÖNÜŞÜMÜ

1945 sonrasında Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Sovyet varlığı sadece politik yönlendirmeye kısıtlı değildi. Stalin, önceleri, İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanların Sovyetlere verdirdiği can, toprak ve mühimmat kayıplarını düşünerek olası bir saldırıyı engelleme veya gücünü kırma amacıyla Doğu Avrupa'yı bir "tampon bölge" olarak kullanma fikrindeydi. Ancak, savaşın sonucunun şekillenmeye başlamasıyla beraber, Sovyet yaşam tarzının birebir dayatılacağı bir siyasal oluşum fikrini de bu askerî güvence fikrine eklemişti. Aşağı yukarı aynı dönemde Batı Avrupa'nın da Schuman Planı ve bunun sonucu olan 1951 Avrupa Kömür Çelik Birliği ile kendini daha federatif, daha birleşik bir devletlerarası yardımlaşma ve işbirliği platformunda birleştirmeye çalışması ilginçtir.

Stalin'in aklındaki model, Batı'daki Modernleşme Ekolü'nün, yurttaşların ilaveten bir de mülkiyetsiz topluma ve son aşamada Komünizmin Marx'ın öngördüğü gibi kurulacağına inandıkları bir yansıması olarak görülebilir. Köylerin organize ve birleştirilmiş özel çiftliklere, kolhozlara dönüştürüldüğü, sanayileşmenin desteklendiği, kentlerde yerleşmenin ve çalışmanın ve eğitimi sürdürmenin özendirildiği bir sistem, gerçekten Batı'daki Modernleşme kuramcılarınıninkine çok benzer tınılar taşımaktaydı. Doğu Avrupa da, savaştan sonra bu sistemin genişletildiği bir yeni alan oldu. Sovyet sisteminde modernleşmenin bir sonucu, *Homo Sovieticus* olarak adlandırılan ve insanların mülkiyet sahibi olmasının gerekmediğini, komünizme geçiş aşamasında devlete ve Komünist Partiye güvenmek gerektiğini ve onların yönlendirmeleri izlenerek insanların tekâmül edeceğini düşünen, dolayısıyla Sosyalist fikri tamamen benimsemiş, komünizm idealine inanmış bireyler yaratılmak istenmesiydi. Klasik müzik ve klasik edebiyat okuyan, kentleşmeye ve sanayileşmeye açık, Partiye körü körüne bağlı bir insan türünün hem SSCB'de hem de Doğu Avrupa'daki uydu devletlerde ortaya çıkacağı düşünülmekteydi.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

1948'e gelindiğinde tüm Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet kontrolündeydi. Ancak, bu sorunsuz bir kontrol değildi. 1947'de kurulan ve görevi Doğu Avrupa'daki komünist partiler arasında ideoloji, fikir ve hareket birliği sağlamak olarak özetlenebilecek Komünist Enformasyon Bürosu COMINFORM daha 1949'da işlevini yitirmiş görünüyordu ve 1956'da da artık âtil olduğundan dağıtılacaktı. Doğu Bloğu ülkelerini bir arada tutan asıl bağlar, SSCB ve tekil müttefikleri arasındaki "dostluk, savunma ve işbirliği" antlaşmalarıydı. Bu antlaşmalara genel olarak baktığımızda, genel olarak şu konuların antlaşmalarda yer aldıklarını görebiliriz: a) ortak savunma antlaşmaları; b) NATO benzeri düşmanca örgütlere katılma yasağı; c) karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliklerine saygı ve içişlerine karışmama sözü verilmesi. Ancak, bu son madde, SSCB'yi -bir anlamda daha dolaylı olarak ABD'nin de yaptığı gibi- müttefiklerinin içişlerine karışmaktan alıkoymuyordu.¹³ Öte yandan, Sovyet etkisi olmadan kendi başına Sosyalist bir rejim kuran Yugoslavya Federasyonu Stalin tarafından memnuniyetle değil, şüpheyle izlenmekteydi. SSCB ve Yugoslavya arasında silahlı bir çatışma çıkmamasının sebebi Sosyalist rejime sahip ülkelerin kendi aralarında iyi geçinmeleri ve zamanla bir genel federasyon oluşturacakları fikri değil, iki ülke arasında öngörülemez boyutlarda bir çatışma ihtimalinin Stalin'in menfaatleri ve Sovyet güdümündeki diğer ülkelerde kötü bir izlenim yaratma -hatta başkaldırıya yol açma- ihtimaliydi.¹⁴

Sovyet müdahalesi ilk ve en belirgin olarak askerî konularda ortaya çıktı. Stalin tüm Doğu Avrupa'nın Sovyet tarzı bir dönüşüm geçirmesini istiyordu ve bu amaçla binlerce Sovyet danışman Doğu Avrupa ülkelerine dağıldılar. En önemli grup askerlerden oluşuyordu. İlk grup askerî danışman, Ekim 1948'de Doğu Bloğu ülkelerine dağıldılar ve bunlar, ilk aşamada çok sınırlı sayıda (örneğin Macaristan'da 8-9 kişi) idiler ve önerilerinin sadece öneri olduğunu, işleri gittikleri ülkelerdeki askerî yetkililerin yine de kendilerinin

13 David Williamson, *Europe and the Cold War: 1945-91*, Hodder & Stoughton, Londra 2001.

14 Milovan Djilas, *The New Class*, Thames & Hudson, Londra 1957, s. 177.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bildikleri gibi yapması gerektiğini ısrarla söylemekteydiler. Ancak, 1949 başlarında yeni bir grup danışman, bu kez bir elin parmakları kadar değil, sayıları binleri bulan bir danışmanlar ordusu ikinci dalgayı oluşturdu ve bu kez bu yeni grup danışmanlar tüm kontrolü ellerine aldılar. Eşzamanlı olarak, Doğu Avrupa ordularındaki subaylar tasfiye edilerek yerlerine işçi ve köylülerden, askerlikle hiç ilgisi olmayan insanlar getiriliyordu. Bunlar, bir gün önce çiftçilik yaparken ertesi gün orduda önemli subay rütbeleri almışlardı ve Sovyet danışmanlar onlara istedikleri her şeyi yaptırtıp, her istedikleri dokümanı imzalatabiliyorlardı.

Ekonomi yine Sovyet denetimini yaygınlaştırabilmek için kullanılıyordu. Binlerce “savaş esiri” Sovyetler Birliği’nde çalışmak üzere gönderilirken, ulaştırma ve enerji gibi temel sanayi kollarında Sovyetlerle ortak şirketler kurularak bireysel ülkelerin yönlendirilmesi de sağlanmış olmaktadır.¹⁵ Ordu ve ekonomik kurumlar Sovyet denetimine girdikten sonra da ülkelerin bağımsız karar alabilmeleri gerçekten zorlaşmaktaydı. Dolayısıyla Sovyetler, Doğu Avrupa’ya yeni bir düzen getirmişti.

Öte yandan, bu döngüde yer almayan tek ülke Yugoslavya oldu. Nazi işgalinden kendi kurtuluş savaşını vererek kurtulup, liderleri Josiph Bros Tito önderliğinde sosyalist bir federal devlet olarak ortaya çıkan Yugoslavya, sosyalizme geçişini Sovyet desteği olmadan sağlamıştı. Bu, tüm komünist partilerin eşgüdümle yönlendirildiği savaş sonrası Avrupası’nda Stalin için önemli bir sorun yaratmaktaydı. 1948’den itibaren Yugoslavya ile SSCB’nin arası açılmaya başladı ve sonunda 1949’da Yugoslavya, SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini kesti. 1950’de Kore Savaşı çıkmasaydı, Stalin, 1950’de Doğu Bloğu ülkelerinin Yugoslavya’yı işgali amaçlı bir plan hazırlamıştı ve Kore Savaşı ile birlikte Batı’nın sessizce işgali kabullenmeyeceğine ikna olmuştu.¹⁶

¹⁵ Gabriel Partos, *The World That Came In From The Cold: Perspectives From East and West On the Cold War*, BBC/Royal Institute of International Affairs, Londra 1993, s. 93-94.

¹⁶ Partos, a.g.e., s. 21.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Sovyet modelinin uygulandığı bir başka konu da siyasetti. Komünistler, tüm diğer partilerin ortadan kaldırılmadığı ilk dönemlerde, başkalarıyla işbirliği içinde vatanperver, demokratik veya millî cephele oluşturarak seçmenlere seçimlerde tek adaya oy verme olanağı tanımaya başlamışlardı. Stalin, halk katılımını öngördüğünden, seçimlere katılım oranları yer yer %99.99'a varabiliyordu.¹⁷

SOVYETLERE İLK TEPKİLER

Avrupa'da her şey Stalin'in istediği gibi gitmiyordu. Doğu Avrupa'da halk, yavaş yavaş Sovyet baskısına ve kendilerine zorla kabul ettirilen yaşam tarzına karşı yarı-örgütlü bir kalkışma içine girmeye başlamıştı. Yine de Stalin'in, çoğunu hasta olarak yatakta geçirdiği son yılı dâhil liderliği döneminde bir başkaldırı söz konusu olmadı. Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümü ve yerine tek bir liderin değil de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin önde gelen liderlerinden oluşan bir cuntanın geçmesi, Doğu Avrupa'da sorunların açığa çıkmasında etken oldu.

Stalin öldükten sonra Parti içerisinde bir iktidar kavgası başlamış ve bunun sonucu olarak Stalin'in yerine tek bir lider değil, Lavrenty Beria, Gyorgy Malenkov, Lazar Kaganovich, Vyaçeslav Molotov, Nikolai Bulganin ve Nikita Khrushchev liderliği ortak olarak sürdürmeye başlamışlardı. Bu cunta içinde en önemli isim olarak Stalin döneminde de Gizli Servis ve İçişleri Bakanlığı'nı yöneten Beria ortaya çıkmaktaydı. Ancak zamanla Beria'nın kendilerini öldürteceğini düşünen Komünist Parti liderleri önce Malenkov'u ardından da Khrushchev'i desteklemeye başladılar ve Khrushchev 7 Eylül 1953'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin tek lideri olana kadar çekişme sürdü. Doğu Bloğu içerisinde, Stalin döneminde düşünülemeyecek boyutta rahatsızlıkların açıklanması, yürüyüşler, ayaklanmalar, Sovyetler'den bağımsız yönetici değişiklikleri, hatta

¹⁷ Bu konudaki en uç başarı, 1987'de, o dönemde hâlâ Stalinci bir yöntemle yönetilen Arnavutluk'ta %100 seçmen katılımının gerçekleştirilmesiyle sağlanmıştır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

1956'da Macaristan'da olduğu gibi kısa süreli olsa da rejimi değiştiren bir silahlı kalkışmanın yaşanabilmesi, diğer Doğu Bloğu ülkelerinin Stalin sonrasındaki bu iktidar yarışını Sovyet güç ve etkisinin zayıflaması olarak görmesi nedeniyle gerçekleşebilmiştir. Aynı zamanda, bu ayaklanmalarda ABD'nin Berlin Krizi'nden itibaren Doğu Avrupa'ya yönelik yaptığı "Radio Free Europe ve Radio Liberty" yayınları aracılığıyla verdiği destek ve yardım sözleri de etkili olmuştur. Khrushchev'in olaylara müdahale şekli ve ABD'nin söz verdiği yardımlarda asla bulunmaması, bu durumu kısa sürede ortadan kaldırmışsa da, 1953-1957 arası dönemdeki olaylar, Doğu Avrupa için hayati önem taşımaktadır.

Bu dönem içerisinde Moskova'nın birtakım hamlelerinin Doğu Avrupa halkları tarafından yanlış yorumlanma olasılığı da 1953-1956 arası dönemde yer alan olayların gerçekleşmesinde bir diğer önemli faktördür. Öncelikle, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) içindeki iktidar mücadelesinin yönetimde zaaf olarak algılanması sözkonusudur. Bu, Doğu Almanya'da 1953'te ortaya çıkan gelişmelerin ayaklanmacılarca Almanya'nın içişleri olarak görülmesini, dolayısıyla da Sovyet müdahalesi olmayacağına düşünülmesini beraberinde getirmiş olabilir.

Doğu Bloğu içindeki ilk önemli sorun, 1953'te Alman ağır sanayi işçilerinin gösterileriyle başladı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck ve Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin Genel Sekreteri Walter Ulbricht, Sovyet taleplerini aşmak ve kendini Stalin'in haleflerine kanıtlamak amacıyla ülkedeki üretim kotalarını arttırmış, vardiyaları uzatmış ve kotaya erişilmemesi durumunda işçilere ağır yaptırımlar öngörmüştü. 16 Haziran 1953'te kotalar %10 arttırılınca Doğu Berlin'in ana caddesi olan Karl Marx Allée'nin yapımında çalışan 60 civarında inşaat işçisi greve başlamış, 17 Haziran'da da sanayi işçileri ayaklanmış, Doğu Berlin'deki gösteriler kısa sürede 100 bin kişinin katıldığı şiddetli ayaklanmalara dönüşmüştü. Sovyet askerleri olaya müdahale etmek zorunda kalmış, Alman halk polisi (*Volkspolizei*) göstericileri bir

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

meydanda sıkıştırdıktan sonra Sovyet T-34 tankları meydana girmiş ve resmî kayıtlara göre 51, kimi tanıklara göre 125'ten (hatta bir okumaya göre 250'den) fazla insan ölmüştür.

Alman işçilerinin eylemi, Sovyet düzeninin işçi sınıfı egemenliğine dayalı bir sistem öngörmesi açısından çok önemli bir eylemdir ve dünya genelinde yarattığı etki de bu sebeple büyük olmuştur.

POLONYA SORUNU

İkinci önemli kriz, 1956 sonbaharında Polonya'da patlak vermiştir. 1956, pek çok açıdan tarihî öneme sahip bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 25 Şubat 1956 günü toplanan SBKP 20. Parti Kongresi, bir dönüm noktasıdır. Nikita Khrushchev, burada yaptığı gizli konuşmasında herkesi şoke etmiştir. Khrushchev, Stalinizmin bir yanığı olduğunu belirterek, Stalin'in etrafını saran "şahsiyet kültünü" itham etmiş, Stalin'in "Büyük Tasfiye" dönemindeki ölümler ve açlıktan, ayrıca Sovyet-Yugoslav ayrışmasından sorumlu olduğunu iddia etmiş ve Stalin döneminin resmen bittiğini açıklamıştır.¹⁸ Bu konuşma, daha sonra basına sızdırılmış ve Batı'da da Doğu Bloğu içerisinde olduğu kadar büyük yankı yapmıştı. Bu konuşmanın ardından Nisan 1956'da COMINTERN lağvedilmiş ve hemen ardından Khrushchev ile Yugoslav lider Tito bir araya gelerek iki ülke arasındaki sorunların çözümü için yöntemler aramaya başlamışlardı. Aynı yıl içerisinde Khrushchev, Batı Almanya ile ticaretin çok önemli olduğunu belirtmiş ve ortaya "barış içinde bir arada yaşama (peaceful coexistence)" fikrini atmıştı. Buna göre, sınıflar arası savaş diyalektik tarihin bir parçası olduğu için süregidecekti ve sonuçta sosyalizmin galip geleceği neredeyse belliydi, ama artık Batılı ülkelerin SSCB'nin ve devlet sosyalizminin, SSCB ve müttefiklerinin de Batılı kapitalist devletlerin var olduğunu, var olmayı sürdüreceğini ve dolayısıyla da bir arada yaşamının yollarının bulunması

¹⁸ Herbert Leonard Peacock, *A History of Modern Europe: 1789-1981*, Heinemann Educational, Oxford 1982, s. 385.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

gerektiğini algılaması ve buna göre davranması gerekmektedir.¹⁹ Dolayısıyla, 1956'da Moskova'nın dış dünyaya verdiği imaj, artık barış isteyen, Batı ile ticarete hazır hatta istekli, bir arada yaşamayı öğrenmiş, Stalinci dünya görüşünden çok uzak bir SSCB ve Doğu Bloğu imajıydı. Doğu Avrupa halklarının bu genel görünümü yorumlarının, artık Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkelerine müdahale etmeyeceği ve bunun sonucu olarak bu ülkelerin daha rahat hareket edebilecekleri bir alan olduğu fikri üzerinde odaklanması şaşırtıcı olmamalıdır.

Polonya İşçi Partisi, Stalinci Başbakan Bolesław Bierut'un ölümü sonrasında partinin ve dolayısıyla ülkenin yönetimine, parti içi dengeleri göz önüne alarak, Stalin döneminde sağcı ve reaksiyoner olma ithamlarıyla hapsedilmiş, ılımlı, liberal bir sosyalist olan Władysław Gomułka'yı seçti. Aslında bu olay, Haziran 1956'da Ponzan kentinde başlayan ayaklanmanın bir sonucu olarak da görülebilir. Poznańlı işçiler, yiyecek ve tüketim maddeleri kıtlığını, kötü kalitedeki işçi evlerini, reel gelirlerindeki düşüşü ve ekonominin genelde kötüye gidişini protesto etmek amacıyla eylemlerine başlamışlardı. Parti ilk başta ayaklanmayı önemsemezken, bunun toplumsal duyguları canlandırdığını ve halktan destek gördüğünün farkına varınca hem işçilerin ücretlerine %50 zam yaptığını açıkladı hem de Gomułka Parti'nin Genel Sekreterliği'ne getirildi. Ancak, Gomułka reform yapmak istiyordu ve bunun için iktidarın gerçekten elinde olması gerektiğini belirtti ve Poznań'da işçilere karşı güç kullanan askerlerin komutanı olan Sovyet Mareşali Konstantin Rokossovsky'nin Polonya Politbürosu'ndan ihracını istedi. 19 Ekim 1956'da Gomułka, Parti Genel Sekreteri olarak ilan edildi.

Öte yandan, Khrushchev, bu gelişmelerden tedirgin olmuştu ve Sovyetler, Polonya sınırına yakın bölgelerde askerî tatbikatlar yapmaya başlarken, Khrushchev'un önderliğinde ve aralarında Mikoyan, Bulganin

¹⁹ Martin McCauley, *Russia, America, & the Cold War: 1949-1991*, Longman, Londra 1998, s. 25.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

ve Molotov'un da bulunduğu Sovyetlerin düşünülebilecek en üst düzey yöneticilerinden bir grup da Varşova'ya uçarak Leh yönetiminden hesap sormaya gitmişti. Sonuçta Gomułka, Sovyet birlikleri bir işgal harekâtına girişirse Leh ordusunun direneceğini bildirmiş, ancak reformlarının kesinlikle Polonya'nın Doğu Bloğu'ndan ayrılmasına yönelik olmadığını da açıklamak zorunda kalmıştı. Gomułka'nın yeni görevi Sovyet liderleri tarafından onaylanırken²⁰ Gomułka da Sovyetler Birliği ve Polonya arasındaki dostluğun asla yıkılamayacağını, Polonya'nın ve Leh halkının her zaman Sovyetlerle uyum içinde yaşayacağını belirten bir veda konuşması yapmak zorunda bırakılıyordu.

Ancak, Gomułka'nın yapmaya çalıştıkları, sadece Polonya için değil, başka bir Doğu Avrupa ülkesindeki muhalifler için de bir umut ışığı, hatta Polonya'da karşılandığından çok daha fazla bir ümit ışığı yakmıştı. Bu ülke, Macaristan'dı ve Macaristan, SSCB'ye Doğu Avrupa'daki en büyük sorununu getirecekti.

1956 MACAR DEVRİMİ

Polonya Gomułka'nın iktidara gelmesiyle uğraşırken, Polonya'da olanları, abartarak ve bir özgürlük mücadelesi olarak Doğu Avrupa'ya duyuran kuruluş Amerikalıların *Radio Free Europe*'uydu. Macarlar, Gomułka ve Polonya üzerine haberleri dinlerken kendi ülkelerindeki sorunların da benzer bir yönetim değişikliğiyle halledilebileceğine inanmaya başlamışlardı.

Macaristan İşçi Partisi kurulduğu 1947 yılından itibaren Matyas Rakósi tarafından yönetilmekteydi. Rakósi, kendini "inançlı bir Stalinist" ve "Stalin'in en büyük [Macar] müridi" olarak tanımlamaktaydı. Dolayısıyla, kendinin ne Macar halkı ne de Stalin'in ölümü sonrasında iktidara gelen Sovyet yönetimince iyi gözle görüldüğü söylenebilir. Rakósi 1953'te

20 Konu hakkında notlar için bakınız: "Jan Svoboda's Notes on the CPSU CC Presidium Meeting with Satellite Leaders, October 24, 1956", *Nsarchive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB76/doc5.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

başbakanlığı 2 yıllığına Imre Nagy'a²¹ bırakmaya zorlanmıştı, ancak 1956 yazına kadar Parti Genel Sekreterliği görevini sürdürmüştü. Nagy ise, 1955'te Parti'ye zarar verecek uygulamalarda bulunduğu gerekçesiyle görevden alınmış ve bir süre de hapsede kalmıştı.

Rakósi, Haziran 1956 Poznán olaylarını lehine kullanmaya kalkarak hazırlanmış olduğu 400 kişilik bir "rejim düşmanları" listesindekilerin derhal kurşuna dizilerek öldürülmesini istemiş, ancak Tito'nun Sovyetlerle olan pazarlığında öne sürdüğü maddelerden biri olan "en azılı Tito düşmanlarının görevlerinden alınması" isteği doğrultusunda, 13 Temmuz'da Sovyet Politbürosu üyesi Anastas Mikoyan'ın ani bir baskınla Budapeşte'ye gelmesi sonucunda görevden alındığından bunu gerçekleştirememişti. Rakósi'nin görevden alınması 19 Temmuz'da resmen açıklandı. Rakósi çok hastaydı ve ancak Moskova'da tedavi olarak hayatını sürdürebilecekti. Macar lider, 1971'de ölene kadar SSCB'nin Kırgızistan Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde kalacaktı. Rakósi'nin SSCB'ye transferi sonrasında Ernst Gerö Parti Genel Sekreteri, sonraki lider János Kádár ise Merkez Komite Sekreteri olmuştu. Gerö bir "beyaz sayfa" politikası söz vermişti ama Macar İşçi Partisi ve onun uzantısı olan bürokrasi içinde yapılan değişiklikler isteksizce yapılmaktaydı.²² Bu değişim, Macar halkının isteklerinin ve beklentilerinin çok altındaydı.

15-16 Ekim 1956'da, Gomulka Polonya'da Parti lideri olarak ilan edilmeden dört gün önce, Macaristan'ın üniversite kentlerinden biri olan Szeged'de öğrenciler toplanarak Bağımsız Macar Üniversite Öğrencileri Birliği MEFESZ'in yeniden kurulmasını istedi ve böylece Parti'den bağımsız yeni bir muhalefet grubu oluşturdular. Bu öğrenci hareketi, üç ana sebep yüzünden çok önemliydi: a) yepyeni, demokratik ve Parti'nin anlayışıyla çelişen bir muhalefet platformu oluşturmuşlardı; b) demokrasi, kendi

²¹ Nagy, Nâğc okunur.

²² György Litván, *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression*, Longman, Londra 1996, s. 47-48.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

vatanlarında ulusal egemenlik, toprak reformu gibi açık ve net istekleri vardı; c) öğrenci sözcüleri diğer okullara, fabrikalara, ve yerel ve ulusal bürokratlara isteklerini ve çözüm planlarını anlattılar ve bir genel eylem hazırlığına giriştiler. 22 Ekim 1956'da Budapeşte Teknik Üniversitesi'ndeki toplantı bir devrimin ön çalışmasına benziyordu. Bunlar olurken, Ernő Gerö, Başbakan Hegedüs ve Kádár'ın da aralarında bulunduğu Macar yöneticileri Yugoslavya'da Tito'nun desteğini almak amaçlı bir gezideydiler ve ancak 23 Ekim sabahı dönmüşlerdi.

23 Ekim 1956'da saat 14.30'da başlayan gösteri, gün içinde Polonya ile dayanışmayı gösteren sessiz bir yürüyüşten bir ulusal ayaklanmaya dönüştü. Sovyetlerin Macaristan'ı terk etmesi ve yönetimin istifası istenmeye başlandı. Macar Parlamentosu önünde toplanmış 200 bin kişilik bir grubun kendini çağırması ile gruba seslenen İmre Nagy, 23 Ekim gecesi, bir halk devrimi neticesinde Macaristan'ın yeni lideri oldu ve 24 Ekim sabahı yeni görevine başladı. Devrimciler, "işgalci" Sovyet ordusunun ülkeyi terk etmesini, askerî, siyasî ve iktisadî bağımlılığın sonlandırılmasını, ülkenin zararına olan antlaşmaların gözden geçirilmesini ve Sovyet türü sembollerin yerine ulusal simgelerin kullanılmasını istiyorlardı. Sovyet birlikleri 24 Ekim sabahı Budapeşte'ye erişmişti ama 28 Ekim'e kadar direkt bir saldırı emri almamışlardı. 27-28 Ekim gecesi, Nagy, politbüroya bir uzlaşma içine girilmesini ve asilerle dayanışma ve anlaşmayı önerip kabul ettirmişti. Öte yandan, 29 Ekim'e kadar hem Gomulka hem Tito yönetimlerinden birçok siyasetçi Macaristan'ı ziyaret ederek Nagy ve yandaşlarına desteklerini bildiriyorlardı. Sovyet birlikleri 30 Ekim günü kışlalarına döndüler.

Ancak, bunun hemen sonrasında Sovyetler artık devrimin durdurulamayacağına ve harekete geçmeleri gerektiğine karar verince, durum değişti. Nagy'ın Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çıkışını ve tarafsızlığını açıklaması sonrasında Tito ve Gomulka Nagy'ı yalnız

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

biraktılar,²³ Amerikalılar ve genelde Batılılar Macaristan'a söz verdikleri yardımı asla göndermediler ve 31 Ekim'de Sovyet birlikleri devrimi kırma amaçlı bir karşı saldırıya başladı. 1 Kasım'da Sovyetler tarafından János Kádár önderliğinde bir alternatif hükümet kurulmuştu. 4 Kasım 1953'te Budapeşte Sovyetler tarafından ele geçirildi; Kádár ülkenin yeni lideri olurken 1956 Macar Devrimi bastırılmış oldu. Macar Devrimi sırasında 25 bin kişi öldü, 150 binden fazla Macar ülkelerinden Batı'ya kaçtı²⁴ ve geride kalan pek çokları Kádár yönetimi tarafından yargılandılar. Başbakan İmre Nagy yakalandı, yargılandı ve 16 Haziran 1958'de idam edildi.

Macar Devrimi, Khrushchev'in Batı'ya karşı sertleşme politikasının başlangıcı oldu. Aynı zamanda, bu devrim yüzünden Doğu Bloğu ülkeleri halkları Batı'dan yardım beklememeleri gerektiğini, kaderlerinin kendileriyle Sovyetlerin ellerinde olduğunu görmüş oldular. Macar Devrimi ile eşzamanlı olan Britanya ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'ndaki sorunlar nedeniyle Süveyş'i işgal fiyaskosu, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin olaya müdahale etmemesinin gerekçesi olarak gösterildi, ancak gerçek şudur ki ABD'nin SSCB'yi kışkırtacak herhangi bir davranışa girme ihtimali yoktu; Batılılar da Khrushchev'in "barış içinde birlikte yaşama" fikrine inanmışlardı. Ancak bu, iki taraf arasındaki sorunların bittiği anlamına gelmekten çok uzaktı.

Nitekim, Batı ve Doğu Blokları, Khrushchev yönetiminde, Küba Füze Krizi ile dünyanın toplu yok olması noktasına en fazla yaklaşmış olacaktı. Lider değişikliği demek, ABD ve SSBC arasında, Batı ve Doğu Blokları arasındaki rekabetin ortadan kalkması demek anlamına gelmiyordu. 1964'te Khrushchev'in bir saray darbesi ile devrilmesi ve yerine Leonid Brezhnev'in getirilmesi de tek başına bir yaklaşım değişikliğini zorunlu kılmamıştır. Brezhnev döneminin önemli bir kısmında, 1979 sonlarına kadar, her iki blok için de gerginlik ve çatışma yerine bir yumuşama ve bir arada mevcudiyetini sürdürme fikrinin kabul görmesi, Batı Almanya başta

²³ Litván, a.g.e., s. 58-79.

²⁴ Peacock, a.g.e., s. 386.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa'ya açılması, Türk-Sovyet yakınlaşmasının başlayarak Türkiye'de birçok önemli ağır sanayi tesisinin SSCB tarafından kurulması gibi gelişmeler, sonuçta lider değişikliğine değil küresel siyasetin ve ekonominin şartlarının her iki bloğa da zorunluluklar oluşturmasındandır. Yumuşama/Detant, sonuçta Stalin'den Khrushchev'e, Khrushchev'den Brezhnev'e liderliğin geçmesiyle ilgili olmayıp dünya ekonomik ve siyasi şartlarının her iki tarafa da yaptıkları dolaylı yönlendirmenin sonucudur. Ancak, bu şekilde bir yaklaşımla Stalin'in kendi ülkesi ve Doğu Avrupa üzerindeki etkileri de zamanın şartlarına indirgenmemelidir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde ABD ve SSCB liderleri savaş sonu dünyalarını kurgularlarken son derece farklı düşünce dizileri oluşturarak yeni düzenin kendileri için en faydalı olacağı sisteme kendilerini ikna etmişlerdi. ABD'nin uluslararası sistemi şekillendiren önerileri Roosevelt'in ölümü sonrasında Truman tarafından gündeme taşınmaya devam etmiş ve günümüz ekonomik ve diplomatik yapılanmasının temelleri atılmışken, Stalin'in fikirleri de Doğu Avrupa'yı sosyalist bir düzene geçirmiş ve böylece Soğuk Savaş kavramının şekillenmesine yol açmıştı. Alman Sorunu'nun ortaya çıkıp akut bir hal almasıyla Soğuk Savaş şekillenmiş, bunun sonucunda da Doğu Avrupa resmen Sosyalist rejimlere sahip ve Sovyet kontrolünde yönetilen ülkelerden oluşur bir coğrafyaya dönüşmüştür.

Stalin'in aklında var olan düzen, birden fazla Sosyalist rejimle yönetilen ülkeyi ve bunlar arasında dayanışmayı içermekteydi. Sovyetlerin Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde kurdukları düzen bir yandan Sosyalizmi farklı ortamlarda uygulama olanağını Sovyet yönetimine verirken öte yandan da SSCB ile Batı Avrupa arasında bir "tampon bölge" oluşturarak Sovyet yönetiminin konvansiyonel savaşa karşı savunmada işini kolaylaştırmaktaydı. Bu

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerin her birinin sosyalist bir rejim isteyip istemediğine bakılmaksızın, hatta genelde halkların arzuları hilafında Sosyalizmin inşasıyla yeni bir dönem oluşurken bunda Stalin'in yer yer acımasızlığa varan politikaları da rol oynamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından Khrushchev'in iktidarını sağlamlaştırdığı döneme kadarki Avrupa tarihine baktığımızda, yukarıda da belirtildiği gibi farklı yaklaşımların Batılı müttefikler için ve SSCB için etkili olduğunu, Sovyet sisteminin odak noktasının savaşın yıkımının da etkisiyle çok ülkede sosyalizm inşasına dönüştüğü, bunun için de Alman Üçüncü İmparatorluğu'ndan geri alınan topraklarda uydu rejimlerin kurulmasının önem sırasında en üstte yer aldığı görülmektedir.

Sovyet yönetimi için bu uydu rejimler kendi topraklarının doğrudan saldırı altında kalmasını engelleyecek bir "tampon bölge" oluşturmasının yanında, *Homo Sovieticus* yani Sovyet tipi sosyalizmi benimsemiş, içselleştirmiş bireylerin gerçekten SSCB haricinde yetişmesi olasılığı üzerine bir deney imkânı da demektir. Ancak, kısa sürede görülen, bu tür bir yeni güdülemenin bu yeni Sosyalist olmuş ülkelerde kolay olmayacağıydı. Daha Soğuk Savaş'ın ilk önemli olayı olarak adlandırılabilir Berlin Krizi'nde bile Sovyet askeri baskısı olmadan Doğu Almanya'nın ve Doğu Berlin'in kendi istekleriyle Sovyet tarzı Sosyalizmi seçmeyeceği belli olmuştu. Daha sonraları, Stalin'in ölümünden Khrushchev'in yönetimi ele geçirmesine kadarki dönemde, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Polonya ve özellikle de Macaristan'daki olaylar, Sovyetlerin arzuladıkları şekilde bir toplum dönüşümünün gerçekleşmeyeceğini göstermekteydi.

Öte yandan, ABD önderliğindeki Batı Bloğu da bu dönemde Batı Avrupa'nın yeniden savaş öncesi haline getirilmesine odaklanmıştı ve Doğu Avrupa'da gerçekleştirenlere ya ilgisiz kalınıyordu ya da Batı'nın başat devletleri ABD, Britanya ve Fransa bu bölgede SSCB karşıtı gösteri ve kalkışmalarda yardım vaat etseler de bu yardım asla yerine ulaşmıyordu. 1956 Macar Devrimi sırasında ABD'nin "Radio Free Europe"

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

üzerinden Macar halkına askeri yardımın geleceği vaadini tekrarlaması Macaristan'da bir yandan yaşanan ölü ve yaralı sayılarının artmasına yol açarken öte yandan da ABD ve Batı hakkındaki olumlu, neredeyse idealist düşünme biçimini Doğu Avrupa'da ortadan kaldırma yolunda bir etkide bulunmuştu. Doğu Avrupa'da Nazilerden Sovyetler tarafından kurtarılıp uydu rejimlere dönüştürülen ülkelerin halkları, ne Sovyet ne Amerikan yönetimlerinin kendilerine yardım edeceğini 1956 sonunda görmüştü. Bundan sonra yapılacak mücadele, biraz da 1964'te Khrushchev'in yerini Brejnev'in almasıyla başlayan Détente / Yumuşama döneminin daha rahat şartları çerçevesinde, ülkelerde ulusal muhalefetin örgütlenmesi, rejimce yasak el basmalarıyla (*samizdat*) muhalefetin sesini duyurma çabaları, üniversitelerde örgütlenmeler yöntemiyle gelişmeye başlayacaktı. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sonundan 1950'lerin ortasına kadar var olan yöntemler bundan sonraki dönemde farklılaşacak, Doğu Avrupa ülkelerinin ulusal bağımsızlık mücadelesi farklı yöntemlerle sürdürülecekti. 1980'li yılların sonlarında iyice güçlenecek olan Doğu Avrupa muhalif hareketleri zamanla Gorbachev'in politikalarının da etkisiyle Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet etkisinden koptuktan sonra liberal demokratik sisteme eklenmesinin öncülüğünü yapacaktı.

KAYNAKÇA

“Jan Svoboda’s Notes on the CPSU CC Presidium Meeting with Satellite Leaders, October 24, 1956”, *Nsarchive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB76/doc5.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

“Winston Churchill’s Iron Curtain Speech”, *The History Guide: Lectures on Twentieth Century Europe*, <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

DJILAS, Milovan, *The New Class*, Thames & Hudson, Londra 1957.

EDMONDS, Robin, “Churchill and Stalin”, Robert Blake-William Roger Louis, der., *Churchill*, Oxford University Press, Oxford 1993.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar”, Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, der., *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, Karam ve Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 647-662.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, “İdeoloji ve Dış Politika”, Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

KARADELİ, Cem, “Stalin ve Khrushchev Dönemlerinde Doğu Avrupa’da Sovyetler ve Krizler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 2019, s. 239-253.

LİTVÁN, György, *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression*, Longman, Londra 1996.

MCCAULEY, Martin, *Russia, America, & the Cold War: 1949-1991*, Longman, Londra 1998.

PARTOS, Gabriel, *The World That Came In From The Cold: Perspectives From East and West On the Cold War*, BBC/Royal Institute of International Affairs, Londra 1993.

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

PEACOCK, Herbert Leonard, *A History of Modern Europe: 1789-1981*, Heinemann Educational, Oxford 1982.

WEEKS, Theodore S., *Across the Revolutionary Divide: Russia and the USSR, 1861-1945*, Wiley-Blackwell, Malden, MA 2011.

WILLIAMSON, David *Europe and the Cold War: 1945-91*, Hodder & Stoughton, Londra 2001.

STRUCTURED ABSTRACT

At the end of World War II Europe's future was unclear. The continent was saved from the Nazi Third Reich occupation by the United States (US) – United Kingdom (UK) alliance with nominal help from the French government in exile. East of the Elbe River in Europe was liberated from the Nazis by the Union of Soviet Socialist Republics' (USSR) Red Army. At the end of the war, Albania and Yugoslavia, both countries that liberated themselves, chose socialist rule by their own choice; and Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania, and parts of Germany east of the Elbe River were liberated by the Soviets. Austria was also under mostly Soviet control until 1949. The American and Soviet leaders had different views for the post-war order. President Roosevelt had foresaw a world with international organizations that would lead economic and political integration in the post-war world. The United Nations, IMF, World Bank Group, World Trade Organization were the outcome of Roosevelt's plans that were established after his demise. On the other hand the Soviet leader Stalin wanted to see his country never harmed as badly as in World War II. To this end, Stalin planned for a buffer zone between the USSR and the probable initiator of a possible World War III that is Germany. The idea of 'simultaneous Socialism in multiple countries' was put into action to realise Stalin's ideas. Even before the war, Stalin and the UK PM Churchill had agreed on several spheres of influence over Europe.

In 1946, Churchill would warn the Western world -to not much support at the time- that the Soviets wanted to divide Europe with an Iron Curtain. The only person agreeing with Churchill at the time was George F Kennan, the author of the Telegram X. However, from 1947 onwards, frictions appeared between the Americans and the Soviets. The German Question was at the heart of this disagreement. The 1948-1949 First Berlin Crisis showed that there were now two sides in the World, the Eastern Bloc and the Western Bloc, and, both the German Federal Republic (West Germany),

SOĞUK SAVAŞ'IN İLK AŞAMASINDA DOĞU AVRUPA: SOSYALİZM VE BAŞKALDIRI

German Democratic Republic (East Germany) and NATO (followed by the Warsaw Pact Organization six years later) were established as a result of the crisis.

After the Berlin crisis the transformation of Eastern Europe sped up. The model in Stalin's mind would be similar to modernization school of thought with the addition of citizens rejecting ownership to become Communists at the end. The villages would be reorganized to have greater output, industrialisation would be emphasised, and, urbanization as well as living, working, and studying in the cities would be endorsed in this new system. The connection that held the Soviet – East European relations in the Soviet line was the group of “friendship, defence, and cooperation agreements.” These agreements would provide an environment of common defence, a ban on joining Western defence organizations like NATO or CENTO, and reciprocal respect to one another's domestic affairs. The Soviets were not following the last issue. Thousands of Soviet advisors spread around the new Soviet allies; the existing officers in East European armed forces were purged; all parties except the Communist Party were eliminated but public voting was encouraged so the newly established socialist regimes would have public support.

The Soviet transformation of Eastern Europe was not appreciated by the peoples the changes were forced upon. However, the political opposition did not emerge until the death of Stalin on March 5th 1953. Until then, all East European opposition was underground and could not dare to oppose the Soviet leader. After Stalin's demise, a rift about who was to lead the Soviet state took place between Beria, Bulganin, Kaganovich, Khrushchev, Malenkov, and, Molotov. During this power vacuum that lasted until Khrushchev assumed power in September 1953, Eastern European opposition saw this power struggle as a sign of weakness and an opportunity to restore non-socialist lives.

The first real opposition to the Soviet system in Eastern Europe

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

emerged with the demonstrations of East German heavy industry workers. These demonstrations ended with the death of some 125 people. This disturbance was followed by events in Poland. The Polish peasants held demonstrations in June 1956, and, the Polish Communist Party later chose Gomulka as its leader in early October 1956 without seeking the consent of the Khrushchev administration in Moscow. After Soviet intimidation, Gomulka declared allegiance to the socialist cause and the Polish insurrection ended.

While the problem with Poland was going on, the Hungarian leader Rakosi was forced to quit his position by the Soviets. On 15 and 16 September 1956, university students in the city of Szeged began demonstrations and declared their demands. Their demonstration triggered further demonstrations in Budapest and the gathering on 23rd of October 1956 in front of the parliament turned into a revolution. Imre Nagy has become prime minister of the country by people's demand and a new Hungarian Republic free of socialist indoctrination was declared. The ensuing Hungarian Revolution continued until 4th of November 1956, with some 25,000 deaths and more than 150,000 Hungarian refugees to Western Bloc countries.

From the Hungarian Revolution onwards, Khrushchev started a tougher stand against the West. His hardliner attitude would bring the World nearest to an all-out nuclear war with the 1962 Cuban Missile Crisis. On the other hand, the East European nations also saw they could not expect help from the US or other Western Bloc states and that they had to develop their own methods of opposition so that they could eliminate Soviet rule in their countries.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ*

*The Neighboring Country Factor in Conflicts and the Resolution of Conflicts in Sub-Saharan Africa: The Case of Côte d'Ivoire***

Belma ENGİN GÜDER***
Soner KARAGÜL****

Öz

Bu çalışma, komşu ülkelerin Sahra-altı Afrika'daki çatışmalarda ve çatışmaların çözümündeki rolünü Fildişi Sahili örneği üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Komşu ülkelerin iç çatışmaları etkileme potansiyeline sahip oldukları; ancak yayılma etkisiyle çatışmalardan kendilerinin de olumsuz etkilendikleri ortaya koyulmaktadır. Çatışma veya çözüm yanlısı dış politika davranışlarında komşu ülkeler, büyük ölçüde rasyonel motivasyonlarla hareket etmektedir. Çalışmada ayrıca, iyi komşuluk ilişkilerinin çatışmaların çözümüne katkı sağlayabileceği, çatışma yanlısı tutumların ise şiddetin artmasında ve çatışmaların çözümsüzlüğünde rol oynayabileceği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sahra-altı Afrika, Fildişi Sahili, Çatışma, Çatışma Çözümü, Komşu Ülkeler.

Abstract

This study aims to discuss the role of neighboring countries on conflicts and the resolution of conflicts in sub-Saharan Africa as exemplified by Côte d'Ivoire case. It is revealed that neighboring countries have the potential to influence the internal conflicts; however, they are also negatively affected by these conflicts due to the spill-over effect. In this sense, neighboring countries act largely with rational motivations in their conflict or solution-oriented foreign policy behaviors. Moreover, it is asserted that while good neighborhood relations might contribute the resolution of the conflicts, pro-conflict attitudes might have a role in increasing the violence and the non-solution of the conflicts.

Keywords: Sub-Saharan Africa, Côte d'Ivoire, Conflict, Conflict Resolution, Neighboring Countries.

* **Makale Geliş Tarihi:** 09.05.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 20.05.2020

** Bu makale, "Sahra-altı Afrika'daki Çatışmaların Çözümünde/Çözümsüzlüğünde Komşu Ülkelerin Rolü: Somali, Fildişi Sahili ve Zimbabve Örnekleri" başlıklı Belma ENGİN GÜDER'e ait doktora tez çalışmasından uyarlanmıştır.

*** Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: belmaengin@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3734-1218.

**** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: sonerkaragul@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2842-0691.

GİRİŞ

2000 yılında *The Economist* dergisi tarafından yayınlanan özel sayıda Afrika için “Umutsuz Kıta (*The Hopeless Continent*)” başlığı kullanılmıştır.¹ Afrika’ya atfedilen bu umutsuzluk, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından kıtanın karakteri haline gelen çatışma, siyasi istikrarsızlık ve şiddet sarmalının bir neticesidir. Bu karakterin ortaya çıkışında, ekonomik, stratejik ve siyasi çıkarlarını korumak amacıyla Avrupalıların Afrika’da çizdiği yapay sınırlar;² etnik, dilsel, kabilesel ve ideolojik farklılıklar; önemli doğal kaynakların paylaşımı gibi ekonomik etkenler; siyasi değişim ve dönüşümler, irredantist iddialar, dış müdahaleler, dini gruplar arasındaki mücadeleler ve farklı dinlerin içinden ortaya çıkan aşırı dinci ve şiddet yanlısı hareketlerin yanı sıra,³ yoksulluk, demokratikleşme ve rejim türü, nüfusun yaş özellikleri, tekrar eden şiddet olayları, zayıf yönetim ve kötü komşuluk ilişkilerinin etkili birer faktör olduğu görülmektedir.⁴

İç çatışmalara neden olan en belirleyici unsurları liderler ve halk düzeyinde inceleyen Brown, iç sorunlar ve kötü yönetimi iç faktörler kapsamında değerlendirirken, kötü komşular ve kötü komşuluk ilişkilerini bir iç çatışmayı tetikleyen en önemli dış faktörler arasında görmektedir.⁵ Brauer’a göre komşular bir “lütuf” ya da bir “lanet” olarak sınıflandırılabilir; iyi komşuluk ilişkileri ve işbirliği, ülkelerin birbirlerini destekleyen ve güçlendiren bir ortam hazırlarken, kötü komşuluk ilişkilerinin ülkelerin birbirlerini güçsüzleştirdiği ya da yükünü arttırdığı

1 “The Hopeless Continent”, *The Economist*, <https://www.economist.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

2 Francis Nguendi Ikome, *Africa’s International Borders as Potential Sources of Conflict and Future Threats to Peace and Security*, Institute for Security Studies, 2012, s. 12.

3 Bkz: Michael Fonkem Achankeng, “Conflict and Conflict Resolution in Africa: Engaging the Colonial Factor”, *African Journal on Conflict Resolution*, 13(2), 2013, s. 11-38.

4 Jakkie Cilliers, *Violence in Africa: Trends, Drivers and Prospects to 2023*, Institute for Security Studies, Ağustos 2018, s. 11.

5 Michael E. Brown, *The International Dimensions of Internal Conflicts*, MIT Press, Cambridge 1996, s. 582-597.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

söylenmektedir.⁶ Bu durumda bazı ülkeler açısından komşu ülke faktörü özellikle önemli olmaktadır.

Sahra-altı Afrika'daki çatışmalarda, farklı faktörler kadar pek çok farklı aktörün varlığı da sorunların kaynağı haline dönüşebilmektedir. Liderler, siyasi elitler, iktidar ve muhalefet partileri, ordu ve savaş ağaları gibi iç aktörlerin yanı sıra uluslararası kuruluşlar, bölgesel-alt bölgesel örgütler, küresel-bölgesel güçler, sömürgeci devletler ve komşu ülkeler gibi dış aktörlerin çatışmaları etkileme potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, aktörlerin, çatışmaların ortaya çıkışı veya devamında olduğu gibi, barış girişimlerinde de çeşitli motivasyonlarla çözümü destekleyici ya da baltalayıcı rol oynamayı tercih ederek çatışmaları çözüme veya çözümsüzlüğe götürebildikleri dikkat çekmektedir. Diğer dış aktörlerin çatışmaları etkileme kapasitelerinin varlığı ve önemi kabul edilmekle birlikte, bu çalışma temel olarak Sahra-altı Afrika'daki şiddet içeren iç çatışmaların çözümü veya çözümsüzlüğü meselesini, bir Batı Afrika ülkesi olan Fildişi Sahili örneği ve birer dış aktör olarak komşu ülkelerin buradaki rolü üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır.

Şunu da ifade etmek gerekir ki komşu ülkeler, ne kadar kalıcı ve pozitif barış koşulları yaratabilirlerse kendileri de ortaya çıkan sonuçtan o kadar az olumsuz etkilenecektir. Zira, diğer tüm aktörler çekildikten sonra alınan sonuç ile buldukları coğrafyada baş başa kalacak olanlar yine komşu ülkeler iken,⁷ komşu ülkelerin destek vermediği -hatta engelleme girişimlerinde bulunduğu- çatışma çözümü girişimlerinin sürdürülebilir bir barış ve güvenlik ortamı yaratamayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, bir zamanlar Afrika'nın parlayan yıldızı olarak anılan Fildişi Sahili'nin komşu ülkelerin de etkisiyle sürüklendiği çatışmalar, Sahra-altı Afrika'da komşu

6 Jurgen Brauer, "Neighbours: A Blessing or a Curse?", *Stockholm International Peace Research Institute*, 2013, <https://www.sipri.org> (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

7 Paul Wehr-John Paul Lederach, "Mediating Conflict in Central America", *Journal of Peace Research*, 28(1), 1991, s. 87.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerin çatışmaları ve çatışma çözümü çabalarını etkileme potansiyelini en iyi örnekleyen ülkelerden biri olmaktadır.

Çatışmalardaki ve çatışmaların çözümündeki komşu ülkelerin rolü, bu çalışmada “Afrika’nın sorunlarına Afrikalı çözümler”⁸ mottosu ile kıtadaki “Afrikalılaşma”⁹ çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın çıkış noktası ise uluslararası sistemin yapısıyla ve küreselleşmenin etkisiyle artık iç çatışmaların “içeride” kalmadığı; özellikle komşu ülkelere yayılarak olumsuz etkilerini gösterdiği; komşu ülkelerin çatışmaların artmasından veya sürmesinden görecekları zararın, çatışmaların çözümüyle doğabilecek herhangi bir zarara kıyasla çok daha fazla olacağı anlayışına dayanmaktadır.

Komşu ülkelerin rolü ve iç çatışmalar arasında “etkilenme” ve “etkileme” şeklinde çift boyutlu bir hipotezden yararlanılmaktadır. İç çatışmaların siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda etkilerinin yalnızca o devletlerle sınırlı kalmayarak etrafa yayılması ve komşu ülkeleri olumsuz etkilemesi; hipotezin komşu ülkeler açısından *etkilenme*, iç çatışmalar açısından ise komşu ülkeleri *etkileme* boyutunu oluşturmaktadır. Coğrafyanın bir kader olduğu varsayıldığında komşu ülkeler, bu karşılıklı etkinin kaçınılmaz olduğu dış aktörler arasında kabul edilebilmektedir.

Hipotezin diğer boyutunda komşu ülkelerin para, silah, üs ve savaşçı temini gibi yollarla kendilerine komşu devletlerde meydana gelen iç çatışmaların ortaya çıkmasında, süregitmesinde ya da tırmanmasında rol oynayarak çatışmaların seyrini *etkileyebileceği*; iç çatışmaların ise çatışan taraflara gelen dış destek nedeniyle daha karmaşık bir hal alarak

8 “Afrika’nın Sorunlarına Afrikalı Çözümler (African Solutions to African Problems”, 1994 Ruanda soykırımının ardından pek çok Afrika ülkesinde ortaya çıkan “kendi sorunlarına kendi çözümlerini bulmaları gerektiği” anlayışının ürünüdür. Bkz: Matthias Goldmann, “Sierra Leone: African Solutions to African Problems”, Armin von Bogdandy-Rüdiger Wolfrum, der., *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Brill N.V., The Netherlands 2005, s. 457-515.

9 Afrika tarihi, Afrikalılaşma ve Afrika kültürü ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Ali A. Mazrui, *The Africans: A Triple Heritage*, Little Brown, Boston 1986.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

etkilenebileceği düşüncesi yer almaktadır. Ortaya çıkan tablo, komşu ülkelerin çatışma ya da çözüm yanlısı tutumlarında belirleyici olmakta; böylelikle çalışmada, iç çatışmalar ile komşu ülke faktörü arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu ileri sürülmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE VE KOMŞU ÜLKELER

Komşu ülkeler, çatışma ya da çatışma çözümü girişimleri karşısında geliştirdikleri dış politika davranışlarında birtakım motivasyonlarla hareket ederek çatışma veya çözüm yanlısı tutum takınabilmektedir. Barışı demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve karşılıklı bağımlılık ile ilişkilendiren liberal yaklaşımlar;¹⁰ ya da “güvenlik toplulukları”¹¹ ve “işlevsel barış”¹² gibi olgular üzerinden bölgesel mekanizmaların çatışmaların çözümü ile barış ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunacağını öngören bütünleşmeci/bölgeselci yaklaşımlar komşu ülke politikalarını şekillendirebilmektedir. Liberal yaklaşımların yanı sıra, Afrika Birliği (AfB) ve alt bölgesel ekonomik örgütlenmeler vasıtasıyla ve Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler arayışıyla bütünleşmeci/bölgeselci yaklaşımlar giderek önem kazanmakta; ancak Sahra-altı Afrika'da rasyonel yaklaşımlar komşu ülke davranışlarında daha fazla belirleyici ve açıklayıcı olmaktadır.

Çatışmaları kâr-zarar ve çıkar hesapları üzerinden açıklayan rasyonel yaklaşımda, fiilin maliyeti ve elde edilecek kazançlar üzerinden durumun çıkarlara ters ya da uygun oluşu değerlendirilmektedir.¹³ Çatışmalar

10 Asaf Siniver, “Managing and Settling Ethnic Conflict”, Karl Cordell-Stefan Wolff, der., *The Routledge Handbook of Ethnic of Ethnic Conflict*, Routledge, Abingdon 2016, s. 183.

11 Bkz: Karl W. Deutsch, “Security Communities”, James Rosenau, der., *International Politics and Foreign Policy*, The Free Press, New York 1961, s. 98-105; Karl W. Deutsch, *Tides Among Nations*, The Free Press, New York 1979.

12 Bkz: David Mitrany, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Royal Institute of International Affairs, London 1943.

13 Havva Kök Arslan-Fırat Çapan, “Çatışma Çözümünde Temel Yaklaşımlar”, Nezir Akyeşilmen, der., *Barış Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s. 54.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kadar çatışmaların çözümüne de uyarlanabilen rasyonel yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplininde realist teoriyi takip etmekte; sadece savaş ve çatışmaların değil, barış ve işbirliğinin de rasyonel bir seçenek olarak aktörler tarafından tercih edilebileceği anlayışına dayanmaktadır. Kendi rasyonalitesi içinde aktörler, kendi yargılarını şekillendirerek, kararlarını tartarak ve kendi stratejilerini izleyerek savaşa giden olaylar zincirini başlatabileceği gibi, savaşları sonlandırabilmekte veya anlaşmaya varabilmektedir.¹⁴

Komşu ülkelerin rasyonel seçenekler doğrultusunda hareket etmesine olanak tanıyan en önemli unsur, çatışmaların sürmesinde veya çözümünde fayda ve maliyet hesaplarının yapılması olmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla ortamdaki değişen faydalar, algılar ve karar ölçütleri, aktörleri işbirliği ve rekabet arasında bir seçim yapmaya yöneltmektedir.¹⁶ Seçimi, temelde beş kategoride ele alınabilen maliyet hesapları önemli ölçüde etkilemektedir: 1- Mültecilerin maliyetleri (ekonomik yük, siyasi, toplumsal ve askeri zorluklar) 2- Askeri maliyetler (sınır ihlalleri, askeri çatışmalar, yüksek savunma bütçesi) 3- Doğrudan ekonomik maliyetler ve ekonomik fırsatlar maliyeti (kayıp yatırımlar, kayıp ithalat, kayıp ihracat piyasası, işgücü arzının azalması, bölgesel sorumluluk) 4- İstikrarsızlık maliyeti (etnik radikalleşme, uyuşturucu ticareti, milliyetçi ve ayrılıkçı kampanyalar, fırsatçı müdahaleler ve işgaller) 5- Barış operasyonları (insani yardım çabaları, çok fonksiyonlu çatışma çözümü girişimleri).¹⁷ Bu noktada karşımıza çıkan “yayılma (*spill-over*)” olgusu, komşu ülkeleri iç çatışmalara müdahil olmaya sürüklemekte;¹⁸ komşu ülkeler, iç çatışmaların olumsuz

14 Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*, Sage, London 2002, s. 44.

15 Luc Reyckler-Arnim Langer, *Researching Peace Building Architecture (Cahiers Internationales Betrekkende En Vredesonderzoek)*, Centre for Peace Research and Strategic Studies, Leuven 2006, s. 21.

16 Nimet Beriker, “Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü ve Liberal Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dış Siyaset Araçlarına Bütüncül Bir Yaklaşım”, Nimet Beriker, der., *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 21.

17 Reyckler-Langer, a.g.e., s. 11-12.

18 *Preventing Deadly Conflict*, Carnegie Corporation of New York, <https://www.carnegie.org> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

etkilerinden ve maliyetlerinden kendilerini koruma ve savunma içgüdüleriyle rasyonel davranışlar geliştirebilmektedir.

Çıkarları doğrultusunda komşu ülkeler, bir iç çatışmaya dahil olurken çeşitli ekonomik, askeri, siyasi ve/veya insani teşvik ve motivasyonları doğrultusunda çatışan taraflara siyasi meşruiyet kazandırmak, mali ve askeri yardımda bulunmak ya da cephe gerisi yaratmak gibi çeşitli yöntem ve eylemlerle çatışma çözümü ve barış sürecini negatif etkileyebilmektedir.¹⁹ Komşu ülkeler, silahlar için halihazırda bir piyasa ve savaşan kesimler için bir üs imkanı sunarken, silahsızlanma çabaları pek çok açıdan daha zor sonuç vermektedir.²⁰ Ayrıca, komşu ülkeler gibi dış aktörlerce vaat edilen sözler ya da taraflara sunulan kaynaklar, destek gören çatışma tarafını hedeflerini başarabileceği yönünde cesaretlendirmekte; çatışmaların süresi ve geleceğine dair değişkenleri ise şekillendirebilmektedir.²¹

Komşu ülkeler, iç çatışmaların son bulduğu ve barışın tesis edilerek çatışma yaşayan komşusunun güçlenmeye başladığı bir durumu, kendi ulusal bütünlüğüne ve bölgedeki gücüne yönelik bir tehdit olarak algılayabilmekte; bu bağlamda, rakibi olarak gördüğü komşusunun barış ve güvenliğini kendi güvenliğine ve ulusal çıkarlarına aykırı olarak değerlendirebilmektedir.²² Hatta potansiyeli bulunan ancak görünür çatışma olarak ortaya çıkmayan toplumlar arası uyumsuzlukların dahi, farklı dış destekler ve komşu ülke politikaları yüzünden gizli çatışmadan görünüre dönüştüğü gözlenebilmektedir. Aynı şekilde, var olan çatışmaların içinden çıkılmaz ve inatçı bir hal almasının en önemli risk faktörlerinden biri, yine kötü komşuluk ilişkileri olarak ortaya çıkmaktadır.²³ Bu durum, iç çatışma yaşayan ülkelerde çatışma çözümü çabalarını zora sokmaktadır.

19 Reychler-Langer, a.g.e., s. 52-53.

20 Roger Mac Ginty, *No War, No Peace: The Rejuvenation of Stalled Peace Processes and Peace Accords*, Palgrave Macmillan, New York 2006, s. 169.

21 Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*, Dora Yayıncılık, Bursa 2015, s. 7.

22 Roger Mac Ginty, a.g.e., s. 170-171.

23 Chester A. Crocker vd., "Why Mediation Matters: Ending Intractable Conflicts", *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, der., Jacob Bercovitch vd., Sage, London 2009, s. 494.

Kötü komşuluk ilişkilerinin aksine, komşular ve bölgedeki ülkeler çatışma çözümünde üçüncü taraf olarak olumlu roller de üstlenebilmektedir. Bu durum, sürdürülebilir bir barışın sağlanmasında etkili ön koşullardan birini oluşturmaktadır. Çatışmaların çözümünde ve barış sürecinin istikrarlı bir şekilde işleminde yine komşu ülkelerin ve bölgesel güçlerin çıkar ve davranışları belirleyici olabilmektedir. Bu aktörler, barış sürecine siyasi meşruiyet veya destek sağlanması, askeri yönetimin kaldırılması ve bölgesel ticaret ve ekonomik bütünleşmeyi kolaylaştırılması gibi adımlar atabilmektedir.²⁴ Sahra-altı Afrika'daki etki güçleri sınırlı küçük devletlerin dahi kolaylaştırıcılık, dostça girişim, risk değerlendirme, gerçekleri ortaya çıkarma, önleyici diplomasi gibi metotlarla müzakerelerde ve çatışma çözümü sürecinde rol oynayabildikleri; çok taraflı çatışma çözümlerinde yer alarak arabuluculuk girişimlerinde bulunabildikleri gözlemlenmektedir.²⁵ Özellikle Batı Afrika'da, silahların, savaşçıların, göç hareketlerinin, uyuşturucu ve insan kaçakçılığının "esnek sınırlar"²⁶ nedeniyle daha kolay yayılabildiği bir ortamda, komşu ülkelerin, liderlerin ve bölgesel örgütlerin bireysel, ulusal veya bölgesel her tür barış ve çözüm yanlısı girişimi çok daha kıymetli görünmektedir.

FİLDİŞİ SAHİLİ'NDEKİ ÇATIŞMALARIN ARKA PLANI VE NEDENLERİ

"Asya Kaplanları" isminden esinlenerek kendisini "Afrika'nın Fili" olarak pazarlayan Fildişi Sahili, Batı Afrika'nın en dinamik ve üretken ekonomilerinden biri olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.²⁷ Fransa'dan

24 Not: Sürdürülebilir barış için 5 ön şart: Etkili iletişim, danışma ve müzakere; barışı arttırıcı yapı ve kurumlar; bütünleştirici siyasi-psikolojik ortam; barış inşasında toplumun değişik kesimlerinden çeşitli alanlarda liderlikler; destekleyici bölgesel ve uluslararası ortam. Bkz: Reyhler-Langer, a.g.e., s. 22.

25 SungYong Lee-Abdelgabar Abdelrahman, "The Intervention of 'Neighbor' Countries in Civil War Peace Negotiations", *Conflict Resolution Quarterly*, 33(4) 2016, s. 357-359.

26 Freida M'Cormack, *Helpdesk Research Report: Conflict Dynamics in West Africa*, Governance and Social Development Resource Centre, 2011, s. 6-7.

27 Lydie Boka-Mene-Oren E. Whyche-Shaw, "Foreign Investors and International Donor Contributions to Côte d'Ivoire's State-Building Efforts", Hany Besada, der., *From Civil Strife to Peace Building*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 2009, s. 73.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından 1993 yılına kadar Fildişi Sahili, bağımsızlığın öncü figürü *Felix Houphouët-Boigny* tarafından yönetilmiştir. Houphouët-Boigny'nin lideri olduğu Fildişi Sahili Demokratik Partisi (PDCI) ise ülke siyasi hayatını 1990 seçimlerine kadar domine eden tek parti olmuştur. 1993 yılında öldüğünde Houphouët-Boigny, arkasında Ufuetizm (*Houphouëtism*) olarak bilinen bir tür siyaset mühendisliği ve liderlik mirası bırakmıştır. Ufuetistlere göre bu felsefe ile ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarında önemli bir rol oynayan Houphouët-Boigny, toplumda da barış ve diyalog kültürünü geliştirerek "ulusun babası" olarak görülmüştür.²⁸

Fildişi ekonomisinin dünyaya açılmasını ifade eden açıklık (*openness*) politikaları; hızla gelişen ekonomide ortaya çıkan işgücü ihtiyacının Burkina Faso, Mali, Niger, Gine, Benin ve Togo başta olmak üzere komşu ülkelerden gelen ve plantasyonlarda çalıştırılan göçmen işçilerle karşılaşılması; çok çeşitli etnik ve dini kimliklerin bir arada yaşadığı Fildişi Sahili'nde sayıları ciddi miktarlara ulaşan göçmen işçilerle birlikte ülkenin bir "eritme potası (*melting pot*)" haline getirilmeye çalışılması, Ufuetizm'in en önemli uygulamaları arasında yer almıştır.²⁹ Ne var ki Ufuetist politikalar birtakım sorunları da beraberinde getirmiş; ülkedeki etnik çeşitlilikle baş etmek üzere ihtiyaç duyulan kurumsal mekanizmalar ise oluşturulamamıştır.³⁰ Özellikle komşu ülkelerden gerçekleşen göçler ile ülkede ortaya çıkan demografik yapının hedef alınması ve ekonomik problemler, Houphouët-Boigny'nin ölümü sonrası ülkedeki toplumsal gerginlik ve çatışmaların başlıca nedeni olmuştur.

O zamana dek Fildişi Sahili, ülkedeki 60'tan fazla etnik grubu ve göçlerle artan ülke nüfusunu; ekonomik büyümesiyle, Fransa'nın desteğiyle, uzlaşma kültürüyle, siyasi güç yarışı yerine ekonomik gelişimin odak alınmasıyla, farklı etnik grupların ülke yönetiminde dengeli bir sistemle yer bulmasıyla

28 Francis Akindès, *The Roots of the Military-Political Crisis in Côte d'Ivoire*, Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala 2004, s. 7.

29 Akindès, 2004, a.g.e., s. 7-9.

30 Matthew Kirwin, "The Security Dilemma and Conflict in Côte d'Ivoire", *Nordic Journal of African Studies*, 15(1), 2006, s. 47.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

tolere edebilmiştir.³¹ Houphouët-Boigny'nin ardından ise en önemli sorun, ekonominin bozulmasının yanı sıra etnik kimlikler ve "Fildişlilik (*Ivoirité*)" milliyetçiliği üzerinden siyaset yapılmasıyla baş göstermiştir.³² Etnik kimliklerin siyasallaştırılması, 1993 yılında devlet başkanlığı görevini yasal süreç gereği devralan Meclis Başkanı *Henri Konan Bédié* ile birlikte gelişmiştir. Bédié'nin devlet başkanlığını üstlendiği yeni dönemde ilk icraatlarından biri olarak "*Fildişi Sahili'nin etnik gruplarından birine ait olmak ve Fildişili anne-babadan doğmak*" şeklinde tanımlanan etnik-milliyetçi Fildişlilik yasası hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, Fildişi Sahili'ne komşu Batı Afrika ülkelerinden gerçekleştirilen göçlerin demografik ve sosyo-ekonomik dengeleri bozarak güvenlik tehdidi oluşturduğu ve saf Fildişili olanların işsiz kalmasına yol açarak ekonomik ve toplumsal anlamda ülkeye zarar verdiği ileri sürülmüş; "Fildişili" tanımına uymayanların haklarının ellerinden alınması meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.³³

"Biz ve onlar" ayrımıyla "yabancı" statüsünün doğduğu Fildişi Sahili'nde Fildişili olmak, ülkede birkaç nesil yaşamaya bağlı kılınarak etnik farklılıklar öne çıkarılmıştır. Ülkenin kuzeyi ve güneyi arasında dini farklılıkların da sorunlar içerisinde önemli rol oynadığı bir ortama zemin hazırlayan Fildişlilik politikası, kuzeydeki Müslüman etnik grupların yönetimden ve siyasetten dışlandıkları iddiasıyla Hristiyan güney ile karşı karşıya gelmesine sebebiyet vermiştir.³⁴ Antropolojik karakterdeki Fildişlilik kavramı bu dönemde, Houphouët-Boigny ve Bédié'nin mensubu olduğu *Akan* kabilesinin yönetimdeki devamlılığını ve ağırlığını korumak için de kullanılmıştır.³⁵ Farklı etnik grupların sosyo-ekonomik gelişim düzeyleri arasında *Akan* kabilesinin Fildişi ortalamasına göre yüzde 40 daha iyi

31 Arnim Langer, "Horizontal Inequalities and Violent Group Mobilization in Côte d'Ivoire", *Oxford Development Studies*, 33(1), 2005, s. 30-31.

32 Akindès, 2004, a.g.e., s. 7-12.

33 Akindès, 2004, a.g.e., s. 26-27.

34 Peter Anyang' Nyong'o, "Electoral Democracy and Election Coalitions in Former Settler Colonies in Africa: Is Democracy on Trial or in Reverse Gear in Kenya, Côte d'Ivoire and Zimbabwe", Eunice N. Sahle, der., *Contemporary African Political Economy: Democracy, Constitutionalism and Politics in Africa*, Palgrave Macmillan, New York 2017, s. 213-214.

35 Akindès, 2004, a.g.e., s. 28.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

pozisyonda olduğunu gösteren bir çalışmada, özellikle kuzeydeki etnik grupların ve yabancıların mevcut koşullarının ulus ortalamasının gerisinde kaldığı görülmüştür.³⁶

Fildişi orijinli olmayan kesimi dışlamak demek, 1940'lardan itibaren Fransız kolonisi ile birlikte kahve ve kakao plantasyonlarında çalıştırılmak üzere özellikle Burkina Faso'dan gelen göçmenleri olduğu kadar, Houphouët-Boigny döneminde Fildişi Sahili'nin ekonomik üretiminde pay sahibi olan ve esnek sınır politikalarıyla Mali, Gine, Gana, Benin ve Togo gibi diğer komşu ülkelerden gelerek ülkeye yerleşenleri dışlamak demektir.³⁷ Ve bu kesim, 1990'lı yıllara gelindiğinde halkın yaklaşık yüzde 26'sını oluşturmaktaydı. Nitekim, sayıları yaklaşık dört milyona ulaşan ve ülke nüfusunun dörtte birini oluşturan "yabancılar" içerisinde Burkina Faso'dan gelenler iki milyondan fazla iken; 800 bin civarında Mali ve 250 bin civarında Gine orijinli olmak üzere diğer Batı Afrika ülkelerinden gelen nüfusun da ülkeye yerleştiği görülmüştür.³⁸ Bu kesimin yaklaşık yüzde 50'sinin Fildişi Sahili'nde doğmuş olması dahi,³⁹ anne-babalarının orijinlerinin farklı olması dolayısıyla Bédié'nin "Fildişili" tanımına uymamıştır.

Fildişi Sahili'nde meydana gelen göçler, ülkedeki dini dağılımı da farklılaştırmıştır. "Gerçek" Fildişili kesimin yüzde 27'si Müslüman ve yüzde 34'ü Hristiyan nüfustan oluşurken, gelen "yabancılar" ile ülkedeki dini dengeler değişmiş; Müslüman nüfus yüzde 39 düzeyine yükselirken Hristiyan nüfus yüzde 30 seviyesine gerilemiştir.⁴⁰ Tüm bunların yanı sıra, Fildişi Sahili'nde 1990'larda belirginleşen ekonomik bozulma, yaşam standartlarının düşmesi ve ekonomik eşitsizlikler neticesinde hem

36 Langer, 2005, a.g.e., s. 38.

37 Langer, 2005, a.g.e., s. 29-30.

38 Akindès, 2004, a.g.e., s. 10.

39 Bkz: Langer, 2005, a.g.e., s. 30-31.

40 Arnim Langer, "Horizontal Inequalities, Ethnic Politics and Violent Conflict: The Contrasting Experiences of Ghana and Côte d'Ivoire", Yoichi Mine vd., der., *Preventing Violent Conflict in Africa: Inequalities, Perceptions and Institutions*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 70-72.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kuzeydeki Fildişili etnik grupların hem de “yabancı” halkın güney bölgelere gerçekleştirdiği iç göç, geçim kaynakları büyük ölçüde tarıma dayalı Fildişi Sahili’ndeki etnik gruplar arasında arazi sorunlarına ve kutuplaşmalara yol açmıştır.⁴¹ Bédié döneminde bu ekonomik gerilim, siyaseten de kullanılmıştır.

Bédié, siyasi rakibi olarak öne çıkan Başbakan *Alassane Ouattara*’nın saf Fildişili değil, Burkina Faso kökenli olduğunu ileri sürerek Ouattara’yı Fildişililik ideolojisi kapsamında devre dışı bırakmayı başarmıştır.⁴² Kuzeydeki *Mandé* etnik grubuna mensup ve Müslüman olan Ouattara, Boigny ve sonrasında Bédié’nin de partisi PDCI içerisinde 1994 yılında doğan Cumhuriyetçi Birlik Partisi (RDR) liderliğini üstlenmiştir. PDCI’nın parti içi uygulamalarına ve ülkenin *Akan* kabilesi merkezli devlet yapısına bir tepki olarak ortaya çıkan RDR,⁴³ 1990’lı yıllar boyunca Bédié ve iktidarını ekonomik sorunlar, yolsuzluk, siyasi baskı ve yabancı düşmanlığından sorumlu olmakla suçlamıştır.⁴⁴ Ülkede giderek kışkırtılan ideolojik ortamda Ouattara ve partisi, uzun süre muhalefet konumunda kalmıştır.

Fildişi siyasi hayatı, 1990’lı yıllarda demokratikleşme ve sivilleşme şansını da kullanamamıştır.⁴⁵ 1999 yılında Fildişi Sahili Ordusu (*FANCI*) çatısı altında General Robert Gueï, askeri bir darbe ile yönetime el koymuş ve bağımsızlığından yaklaşık 40 yıl sonra Fildişi Sahili ilk kez askeri darbe ile tanışmıştır. Gueï, siyasi gücünü sivil hükümetlere devretme planını bir süre sonra rafa kaldırmış; hem Fildişililik bağlamında etnik-milliyetçi uygulamaları sürdürmesi hem de 2000 yılında gerçekleştirilecek seçimlerde devlet başkanı adayı olacağını duyurması ile tepkileri üzerine çekmiştir. Kısıtlamalar dolayısıyla siyasi rakip niteliğini taşıyabilen tek

41 Langer, 2005, a.g.e. s. 31.

42 Richard C. Crook, “Winning Coalitions and Ethnic-Regional Politics: The Failure Opposition in the 1990 and 1995 Elections in Côte d’Ivoire”, *African Affairs*, 96(383), 1997, s. 228.

43 Akindès, 2004, a.g.e., s. 18.

44 Nyong’o, a.g.e., s. 211.

45 Baubacar N’Diaye, “Not a Miracle after All... Côte d’Ivoire’s Dawnfall: Flawed Civil-Military Relations and Missed Opportunities”, *Scientia Militaria – South African Journal of Military Studies*, 33(1), 2005, s. 101.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

kişi ise Fildişi Halk Cephesi (FPI) lideri *Laurent Gbagbo* olmuştur. Yapılan seçimlerin ön sonuçları Gbagbo'nun zaferini işaret ederken Gueï, kendisini seçimlerin galibi ilan etmiştir. Gbagbo taraftarlarının sokağa döküldüğü; temsil edilmeyen göçmenler ve oy hakları Bédié döneminde ellerinden alınan yabancılardan ise isyan çıkardığı seçimler sonrasında Gueï ülkeyi terk etmiş; böylelikle Gbagbo devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur.⁴⁶

Büyük ölçüde güneydeki Hristiyanların desteğini alan Gbagbo'nun iktidarı ele alması, Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların tansiyonunu düşürmemiştir. Ülkedeki çatışmalar, 2001 yılında Gueï'nin başarısız bir darbe girişimiyle daha da alevlenmiştir. Ouattara'nın baştan itibaren itiraz ettiği seçim sonuçlarına ve seçimlerin tekrarlanması isteğine rağmen başkanlık görevini alan Gbagbo, 2002 yılına gelindiğinde Ouattara liderliğindeki RDR ve Bédié ile ulusal birlik ve ulusal uzlaşma adımları atarak ülkedeki siyasi istikrarsızlığa son vermek istemiştir.⁴⁷ Ancak Eylül 2002'de Gbagbo'ya karşı gerçekleştirilen yeni bir darbe girişimi neticesinde Fildişi Sahili, iç savaşın eşiğine sürüklenmiştir. Aynı zamanda ülkenin kuzey kesiminde başlayan isyan, Fildişi Sahili'nin kuzey ve güney şeklinde ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu hatta Fransız güçleri ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından bir barış gücü konuşlandırılmıştır. Kuzeydeki isyanın ve darbe girişiminin arkasında ise komşu ülke Burkina Faso destekli Fildişi Sahili Yurtsever Hareketi (MPCI) öne çıkmış; daha sonra ülkenin batısında ortaya çıkan komşu Liberya destekli hareketler ile diğer muhalif hareketler 2003 yılında birleşerek (*Forces Nouvelles- FN*) Gbagbo hükümetine karşı ortak bir mücadele başlatmıştır.⁴⁸

Birkaç ay süren ancak resmi olarak 4 Temmuz 2003 tarihinde sona eren yoğun çatışmalardan itibaren Fildişi Sahili'nde yeni seçimlere dek "ne savaş ne barış" dönemi hâkim olmuştur. Nitekim, taraflar birbirlerine

46 Gilles Yabi-Andrew Goodwin, "From Linas-Marcoussis to the Ouagadougou Political Agreement: The Tortuous and Open-Ended Peace Process in Côte d'Ivoire", Hany Besada, der., *From Civil Strife to Peace Building*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 2009, s. 18.

47 Langer, a.g.e., s. 41-42.

48 Bkz: Jennifer M. Hazen, *What Rebel Wants*, Cornell University Press, Ithaca 2013, s. 139-170.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

askeri olarak üstünlük sağlayamamış ve Fransız askeri birlikleri böyle bir duruma müsaade etmemiştir.⁴⁹ Ülkedeki çatışmalar, çatışma kaynaklı ölü sayısı ve etnik şiddet seviyesi, uluslararası güçlerin ülkedeki varlığı sayesinde düşüş göstermiştir.⁵⁰ Ayrıca, çok sayıda Gbagbo destekçisinin Gana'ya kaçması ve Gbagbo'nun yargılanması,⁵¹ ilk kez iktidar koltuğuna oturabilen Ouattara'nın siyasi başarısının arka planında uygun konjonktür yaratarak kendisinin elini güçlendirmiştir.

2003 yılından 2010 yılına kadar geçen süre, barış ve uzlaşma çabalarının da yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Barış süreçlerinin olgunlaşması beklenirken, 2010 yılındaki seçimler sonrasında Fildişi Sahili yeniden bir kargaşa içerisine girmiştir. 2005 yılından beri ertelenen seçimlerin kazananı olarak Ouattara ilan edilirken Gbagbo'nun yenilgiyi reddetmesi, iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları yeniden şiddet eylemlerine dönüştürmüştür. Seçim sonrası çatışmalarda yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybederken 500 bin civarında Fildişili göç etmek durumunda kalmış; uluslararası toplumun desteğiyle Ouattara nihayet devlet başkanlığını almıştır. Gbagbo ise seçim sonrası ortaya çıkan çatışma ve şiddet olaylarından sorumlu tutularak insanlığa karşı suç işlediği iddiasıyla Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yargılanmış; ancak hakkındaki delillerin yetersizliği nedeniyle Ocak 2019'da mahkemece beraat kararı verilmiştir.⁵²

2020'ye gelindiğinde, son on sene boyunca Ouattara tarafından yönetilen Fildişi Sahili'nde, uluslararası toplumun desteğine rağmen toplumsal uzlaşma kültürü, ekonomik reformlar ve demokratik normlar açısından halen birtakım sıkıntılar görülmektedir.⁵³ Fildişi Sahili'nde

49 Hazen, a.g.e., s. 139.

50 Bertelsmann Stiftung, *BTI 2018 Country Report-Côte d'Ivoire*, Gütersloh 2018, s. 28.

51 UNICEF, Côte d'Ivoire: Conflict Analysis Summary, Peacebuilding, Education and Advocacy in Conflict-Affected Contexts Programme, <http://s3.amazonaws.com> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

52 Bkz: "Ivory Coast Profile", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13287585> (Erişim Tarihi: 08.03.2020).

53 Bertelsmann Stiftung, a.g.m., s. 32.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

Ouattara iktidarı sürerken, RDR ve PDCI'nın muhalefet partileri olarak yaptıkları ittifak yeterince güçlenememiştir. Ayrıca, Fildişi Sahili'nde çatışmalar düşük düzeyde de olsa devam etmiş; 2020 yılında yapılması planlanan seçimlerde siyasi rekabetin yeni bir çatışma ortamına yol açıp açmayacağı ise endişe konusu olmayı sürdürmüştür.⁵⁴ Zira, iki kez iç savaş boyutuna ulaşan çatışmalar yaşamak durumunda kalan ülkede köklü değişimler adına uzun bir zaman dilimi geçmemiştir. Ancak geçen süreçte, Fildişi Sahili'nde 20 yıl önce başlayan ve tekrarlayan şiddet olaylarında komşu ülkelerin çatışma veya çözüm yanlısı tutumlarının çatışmaları nasıl etkileyebileceğine şahit olunmuştur.

FİLDİŞİ SAHİLİ'NDEKİ ÇATIŞMALARDA KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ

Fildişi Sahili'ndeki hem barış çabalarında hem çatışmaların ortaya çıkışında ve devamında olmak üzere baştan sona çatışmaların her aşamasında etkisi bulunan; aynı zamanda çatışmalardan en çok etkilenen dış aktörler olarak komşu ülkeler öne çıkmaktadır. Özellikle Burkina Faso ve Liberya, ülkede yaşanan çatışmaların gidişatında etkisi ve rolü en çok hissedilen iki komşu ülkedir.

Harita 1: Fildişi Sahili'nin Komşuları ve Batı Afrika

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2002 yılındaki darbe girişiminde ve ardından bu girişimin geniş çaplı bir isyana dönüşmesinde Gbagbo, Burkina Faso Devlet Başkanı Compaoré'nin Fildişi Sahili'nde yaşananlarda payı bulunduğunu ileri sürmüş ve Burkina Faso'yu tehlikeli bir dış tehdit olarak değerlendirmiştir. Nitekim Compaoré, hafif silah tedarikçiliği ile ün yapmış ve bölgedeki güvenlik ikilemini arttırmış; Sierra Leone ve Liberya'daki isyancılara silah ve insan kaynağı desteği sağlamıştır.⁵⁵ Ayrıca, 2000 yılında BM tarafından resmi olarak Sierra Leone ve Angola'daki isyancılara silah temin etmekle suçlanmıştır.⁵⁶ Bu şekilde bölgedeki çatışmalara doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalesiyle Compaoré, Fildişi Sahili'ndeki tansiyonun artışında ve çatışmalara lojistik ve askeri destek sağlanmasında da aynı şekilde rolü olduğunun ileri sürülmesi için yeterince malzeme vermiştir.

Burkina Faso'nun Gbagbo'ya karşı politikalarını şekillendiren başlıca olgu, Fildişililik ideolojisinin varlığını sürdürmesi olmuştur.⁵⁷ Zira bu milliyetçi uygulama, ülkenin kuzeyindeki Burkina Faso ile etnik ve kültürel bağları bulunan Fildişililerin dışlanması demektir. Gbagbo'nun dışlama, yabancı düşmanlığı ve özellikle Burkinalılar olmak üzere Fildişi Sahili'ndeki tüm yabancılara karşı uygulanan şiddet ekseninde Compaoré için bu olgular, uluslararası alanda Burkina Faso'nun çatışmalara dahil olmasını meşrulaştırıcı bir araca dönüşmüştür.⁵⁸ Compaoré ayrıca, Gbagbo'nun yönetimdeki meşruiyetini uluslararası anlamda tartışmaya açmış ve iç siyasette Burkina Faso milliyetçiliği yapmıştır. Fildişi Sahili'ndeki Burkinalılar haklarını savunarak Compaoré, bir nevi, fakir ve hakir görülen Burkinalıları zengin ve mağrur komşusu Fildişi Sahili'nin politikalarına karşı korumaya çalıştığı ve hatta onların intikamlarını aldığı algısı üzerinden iç siyasetini sürdürmüştür.⁵⁹

55 William Reno, *Warlord Politics and African States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1999, s. 81.

56 Bkz: Kirwin, a.g.m., s. 49.

57 International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: Can the Ouagadougou Agreement Bring Peace*, 27 Haziran 2007, s. 5, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

58 International Crisis Group, a.g.m., s. 5.

59 Aynı yer

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

Compaoré'nin iç siyasetteki elini oldukça güçlendiren Fildişi Sahili'nde yaşanan krizin, Sierra Leone'deki elmas kaçakçılığı şüphelerinin üzerini örttüğü ve Burkina Faso'nun kendisine "kurban" imajı yarattığı iddia edilmiştir.⁶⁰ Böylelikle Burkina Faso, 2002 yılındaki darbe girişiminde, isyanın ortaya çıkışında, ülkelerinde sürgünde bulunan Fildişili eski askerlerin oluşturduğu MPCİ'nin planlanmasında, organizasyonunda, silah ve maddi destek temininde öncü rol oynamaktan çekinmemiştir.⁶¹ İçeride ve dışarıda Compaoré ve Burkina Faso'nun prim yapan ve kendi çıkarlarını önceleyen politikaları hem Fildişi Sahili için kötü komşuluk ilişkilerinin birebir örneği olmuş hem de çatışma çözümü ve barış girişimlerinden beklenen sonuçların alınabileceği zeminin oluşmasını olumsuz etkilemiştir.

Burkina Faso, her ne kadar ulusal çıkarları doğrultusunda Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların ortaya çıkışında ve devamında aktif rol üstlense de komşusunda yaşanan çatışmalardan dolayı başı en çok ağrıyan ülkelerden biri olmuştur. Denize sınırı olmaması nedeniyle dış ticaretinin yaklaşık yüzde 90'ını komşu ülkelerinin limanlarından gerçekleştiren Burkina Faso, kendisine hem en yakın mesafede olan hem düşük maliyetler sunan hem de demiryolu bağlantısı bulunan Abidjan Limanı'nı çatışmalar nedeniyle kullanamayınca daha büyük maliyetlerle diğer komşu ülkelerindeki limanlara yönelmek durumunda kalmıştır.⁶² Güneyindeki Fildişi Sahili'ne neredeyse bağımlı olan Burkina Faso'nun ihracattaki rekabeti azalmış; çatışmalar sürerken ve Gbagbo ile Compaoré arasındaki gergin ilişkiler iki ülke arasındaki ticari bağlara yansırken, Burkina Faso için ortaya çıkan durum ciddi bir ekonomik sarsıntıya yol açmıştır.⁶³

Ekonomik sarsıntının diğer bir önemli nedeni, 2002 yılından itibaren Fildişi Sahili'nde yaşanan çatışmalar nedeniyle çok sayıda Burkinalının

60 African Development Bank and OECD, *African Economic Outlook 2004*, OECD Publishing, Paris 2004, s. 91.

61 International Crisis Group, *a.g.m.*, s. 5.

62 United Nations Development Programme (UNDP) Regional Bureau for Africa, *The Conflict in Côte d'Ivoire and its Effect on West African Countries: A Perspective from the Ground*, Temmuz 2011, s. 1.

63 International Crisis Group, *a.g.m.*, s. 6.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerine geri dönüşü olmuştur. Burkina Faso, Fildişi Sahili'nden geri dönecekler için 2002'de *Bayiri Operasyonu (Operation Bayiri)* adı verilen ve "ana vatan (*parent's land*)" anlamına gelen sembolik bir geri dönüş operasyonu başlatmıştır. Sembolik olmasının sebebi, iç savaş döneminde (2002 Kasım – 2003 Ocak) toplam 150 bin civarında Burkinalının ana vatanına geri gelmesi, ancak operasyon kapsamında yalnızca dokuz bin civarında Burkinalının geri dönüşünün organize edilmiş olmasıdır. Hatta 2003 yılının sonlarında, geri dönenlerin sayısı toplamda 365 bin civarına ulaşmış; 1996-2006 yılları arasında Fildişi Sahili'nde yaşananlar nedeniyle geri dönenlerin toplam sayısı ise 690 bini bulmuştur.⁶⁴ Böylece, Fildişi Sahili'nde istenmeyen "yabancılar", şimdi de orijin ülkelerine kitleler halinde geri dönerek kendi topraklarında toplumsal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkarmıştır.

1998 yılında Fildişi Sahili'nde yoksul nüfus oranı yüzde 33,6 iken, bu oran Burkina Faso'da yüzde 45,3; Gine'de yüzde 40,3; Nijer'de yüzde 63 ve Mali'de yüzde 64 olarak hesaplanmıştır. 2000 yılına gelindiğinde Fildişi Sahili nüfusunun yüzde 12'sinin; Burkina Faso nüfusunun yüzde 49,4'ünün ve Mali nüfusunun yüzde 72,8'inin günlük 1\$ altında geliri bulunduğu dikkat çekmiştir.⁶⁵ Bu bağlamda, Fildişi Sahili'nden komşu ülkelere gerçekleşen geri dönüşlerin yalnızca Burkina Faso için değil, diğer komşu ülkeler için de büyük bir yük getireceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Fildişi Sahili'ndeki istikrarsızlık, yayılma etkisi ile Batı Afrika'daki diğer ülkelere de yansımıştır. Fildişili olup komşu ülkelere gerçekleştirilen göçler; işlerini kaybeden nüfusun ülkelerine geri dönmesi; işçi dövizlerinin azalması; ticaret

64 Valentina Gini, *Return Migration and Rural Livelihood in Southwestern Burkina Faso*, Universiteit Utrecht, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Utrecht 2011, s. 70-71.

65 Akindès, 2004, a.g.e. s. 23-24; Not: Liberya'daki iç savaş ve hemen sonrası yıllara dair pek çok alanda olduğu gibi yoksulluk oranlarının hesaplanmasında da güvenilir veriler bulunmamaktadır. 2001 yılındaki bir çalışmada, Liberya'da yoksulluk oranlarının çok yüksek olduğu; her beş kişiden birinin yoksulluk sınırının altında yaşadığının tahmin edildiği belirtilmektedir. Ayrıca, 1987 yılında 524.7\$ olan kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın 1995 yılında 54.5\$ düzeyine gerilediği bilgileri mevcut olup, bu bilgiler ışığında çıkarımlar yapmak mümkündür. Bkz: UNDP, *About Liberia*, <https://www.lr.undp.org> (Erişim Tarihi: 19.04.2020); Third United Nations Conference on the Least Developed Countries, 14-20 May 2001, Brussels, A/CONF.191/CP/38, <https://www4.unfccc.int> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

oranlarında meydana gelen değişim; sağlık sektöründe sorunların ortaya çıkması; finansal yatırımların düşmesi gibi olgular, Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların komşu ülkeler üzerinde hissedilen başlıca etkileri arasında yer almıştır. Komşu ülkeler, üretim sektörü ve toplumsal alanlara ayırdıkları kaynaklarını göç kriziyle, yayılan hastalıklarla veya sınırlardaki güvenlik sorunlarıyla baş etmek için kullanmak durumunda kalmışlar ve silahlanma düzeylerini yeniden gözden geçirmişlerdir. Üstelik tüm bu sorunlar, Fildişi Sahili'nin yalnızca sınır komşularını değil, bölgedeki Gine, Benin, Nijer, Sierra Leone ve Togo gibi yakın çevre ülkelerini de etkilemiştir.⁶⁶

Liberya Devlet Başkanı *Charles Taylor*, -Sierra Leone'de olduğu gibi- Fildişi Sahili'ndeki çatışmalarda da kendisinden söz ettiren önemli isimler arasında yer almıştır. Compaoré ile birlikte bölgedeki istikrarsızlıklarda payı bulunduğu öne sürülen Taylor, Fildişi Sahili'ni darbe döneminde yöneten Gueï ile geçmişe dayanan yakın bir müttefiklik ilişkisine sahipti. Fildişi Büyük Batı Halk Hareketi (MPIGO) ise Taylor'ın bazı önemli komutanları başta olmak üzere Liberyalı ve Sierra Leoneli savaşçıların yanı sıra Gueï'nin çok sayıda askerinin katılımıyla oluşturulmuştu.⁶⁷ Batı cephesinin kurulması, ülkedeki çatışmaların seyrini değiştirmiştir. Örneğin, Liberyalı ve Sierra Leoneli savaşçıların devreye girmesiyle çatışmaların şiddeti ve sivil ölüm oranları artmıştır. Liberya kökenli olup Fildişi Sahili'nde yaşayan göçmenler ise ateş hattında kalmaları yanı sıra her iki tarafça suçlanarak Fildişi Sahili'ndeki toplumlar arası çatışmanın kurbanı olmuştur.⁶⁸ Bu dönemde kendi savaşçılarına Fildişi Sahili'nde güvenli bir alan sağlayan Taylor'ın isyancı hareketlere destek vermesinde, Gbagbo'nun Liberya'daki Taylor karşıtı hareketlere yardım etmesinin rolü olduğu iddia edilmiştir.⁶⁹

66 UNDP Regional Bureau for Africa, Temmuz 2011.

67 International Crisis Group, *The War is not Yet Over*, 28 Kasım 2003, s. 18, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

68 International Crisis Group, 28 Kasım 2003, *a.g.m.*, s. 19.

69 International Crisis Group, *Tackling Liberia: The Eye of the Regional Storm*, 30 Nisan 2003, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020), s. 8.

Hem Taylor tarafında yer alan hem de Gbagbo ile para karşılığında birlikte savaşan Liberyalı savaşçılar, Fildişi Sahili'ndeki çatışmaları alevlendirirken yayılma etkisiyle bir yandan da kendi ülkelerindeki kırılğan güvenlik yapısına zarar vermiştir. Fildişi Sahili'nden geri dönüşle gerçekleşen göçler, Liberya'daki sosyo-ekonomik yapıyı da etkilemiş ve ülkeye ilave bir sorumluluk yüklemiştir.⁷⁰ Olumsuz etkilerin ve etkilenmenin giderek yayıldığı bölgede, rasyonel çıkarların yeniden hesaplanma zamanı gelmiş; çatışma çözümü ve barış girişimlerinin komşu ülkelerce giderek daha çok destek bulunduğu gözlemlenmiştir.

FİLDİŞİ SAHİLİ'NDE ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ GİRİŞİMLERİ

Fildişi Sahili, 2002 yılından 2011 yılına dek altı önemli çatışma çözümü ve barış girişimine sahne olmuş; bu girişimlerin her biri neticesinde yeni barış anlaşmaları ortaya koyulmuştur. Anlaşmalar ve tarihleri şöyledir: Akra I (17 Ekim 2002), Linas-Marcoussis (23 Ocak 2003), Akra II (7 Mart 2003), Akra III (30 Temmuz 2004), Pretoria (6 Nisan 2005) ve Ouagadougou (4 Mart 2007).⁷¹ Komşu ülke Gana'nın başkenti Akra'da üç ve Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou'da bir adet olmak üzere, müzakerelerin ve anlaşmaların buluşma adreslerinden dördünün komşu ülkeler olması dikkat çekicidir. Bu noktada, Afrika ülkelerinin pek çoğunun hem çatışma önleme hem de mevcut çatışmalarda arabuluculuk görevi üstlenme açısından stratejik ve yöntemsel kapasitelerinin sınırlı olduğu;⁷² ayrıca, sistematik ve profesyonel bir çabadan ziyade *ad hoc* ve kısa vadeli sonuçlarla ilgilendikleri yönünde değerlendirmelerin mevcut olduğunu söylemek gerekir.⁷³ Ancak, katkısı ve etkisi her ne olursa olsun, komşu

70 UNDP Regional Bureau for Africa, Temmuz 2011.

71 Doudou Sidibé, *Peace Processes in Côte d'Ivoire: Democracy and Challenges of Consolidating Peace after the Post-electoral Crisis*, The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2013, s. 4.

72 Laurie Nathan, *Mediation in African Conflicts: The Gap between Mandate and Capacity*, Africa Mediators' Retreat, 2011, s. 1-2.

73 Shauna Mottiar-Salomé van Jaarsveld, *Mediating Peace in Africa: Securing Conflict Prevention*, The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2009, s. 11.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

ülkelerin Fildişi Sahili'nde çatışmaların devamından değil çözümünden yana tutum geliştirmeleri ve barış çabalarına destek vermeleri önemlidir.

Komşu ülke Gana'nın ev sahipliğinde gerçekleşen ve barış müzakerelerinin zeminini hazırlayan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (*Economic Community of West African States-ECOWAS*) çatısı altında organize edilen Akra I Zirvesi'nin ardından, Fildişi Sahili'ndeki çatışmalarda öncelikle ateşkesin sağlanmasını amaçlayan ve "Abidjan Ateşkes Anlaşması" olarak da bilinen bir anlaşma imzalanmıştır. Ekim ayındaki bu ilk anlaşmanın arka planı, 19 Eylül 2002'de Gbagbo'ya karşı yapılan darbe girişimine dayandırılmıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişiminin ardından Gana, Nijerya ve Togo, Fildişi toplumu ve hükümeti ile tam bir dayanışma içinde olduklarını ve ECOWAS'ın ilke ve prensipleriyle çelişen anayasaya aykırı her türlü hükümet değişikliğinin karşısında yer alacaklarını duyurmuştur. Ayrıca Nijerya, Gbagbo'ya destek amacıyla savaş uçaklarını ve askeri birliklerini Fildişi Sahili'ne göndermeyi teklif etmiştir. Darbe girişimini kınayan ECOWAS ise Gana, Gine-Bissau, Mali, Nijerya, Nijer ve Togo'nun içinde yer aldığı altı ülke ile bir arabulucu grubu oluşturarak krize barışçıl çözüm arayışına öncülük etmiş; ülkenin kuzeyinde başlayan isyanın sonlandırılarak ateşkesin sağlanmasını ve işgal altındaki bölgelerin olağan durumuna döndürülmesini hedeflemiştir.⁷⁴ ECOWAS öncülüğündeki bu arabulucu grubunda Burkina Faso ve Liberya gibi çatışan taraflara o dönemde destek veren ve çatışmaları yönlendiren komşu ülkelerin yer almadığı görülmüştür.

Ateşkes anlaşmasından çok kısa bir süre sonra, yine çatışmaların sonlandırılması amacıyla toplanan Akra I Zirvesi'ne dayanarak krizin askeri yöntemlerle değil, diyalog yoluyla çözümünü hedefleyen bir anlaşma imzalanmıştır. 1 Kasım'da komşu ülke Togo'nun girişimleriyle hazırlanan Lomé Anlaşması, kuzeydeki isyanın arkasında yer alan Burkina

⁷⁴ Eunice Dadson, *Examining the Role of Third-Party Mediation in Côte d'Ivoire's Conflict: Peacemakers or Spoilers*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre, Helsinki, Eylül 2008, s. 7-8.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Faso destekli MPCİ ile Fildişi Hükümeti arasındaki siyasi anlaşmazlıkların çözümüne odaklanmıştır. Ancak MPCİ, Gbagbo'nun istifasını ve seçimlerin yenilenmesini; Gbagbo ise MPCİ'nin silah bırakmasını ve ülkenin toprak bütünlüğünü kabul etmesini şart koşmuştur. Ayrıca Gbagbo, ateşkesi reddettiği zaman da iddia ettiği gibi, isyancıların meşrulaştırılacağı düşüncesini Lomé Barış Anlaşması için de öne sürmüştü; ECOWAS arabulucu grubu ve AfB'nin girişimleriyle anlaşma imzalanabilmiştir.⁷⁵ Böylece, kuruluşu ekonomik temellere dayanan ECOWAS'ın Sahra-altı Afrika'daki çatışma çözme mekanizmaları içerisinde Afrika'nın batısında aktif bazı girişimlerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

Fildişi Sahili'nde ilk etapta üçüncü tarafların önceliği, ülkedeki şiddetin durdurulması ve çatışmaların yoğunluğunun artarak savaş düzeyine ulaşmasının önlenmesi olmuştur.⁷⁶ ECOWAS ile birlikte Fransa, çatışmaların tırmanması endişesiyle bir yandan askeri önlemler alırken, diğer yandan çatışmaların barışçıl yollarla çözümü ve taraflar arası müzakerelerin başlaması için AfB ve BM ile ortak çalışmalar yürütmüştür. 2003 yılının başlarında Fransa ve ECOWAS arabuluculuğunda imzalanan Linas-Marcoussis Anlaşması (LMA), bu ortak çalışmaların önemli bir çıktısı olmuştur.⁷⁷ LMA, Gbagbo hükümeti ve isyancı grupları masanın etrafında bir araya getirmeyi başarmış; barışın sağlanması için bazı kapsamlı düzenlemeler getirme çabası ve iddiası içinde olmuştur.⁷⁸

LMA'yı takip eden süreçte, çatışmaların barışçıl çözümü için ortaya koyulan çabalar sürdürülmüştür. Akra II ve Akra III Anlaşmaları, bu süreçte dikkat çeken iki girişim olarak öne çıkmıştır. Komşu ülke Gana'nın Devlet Başkanı *John Agyekum Kufuor* başkanlığında hazırlanan Akra II, LMA'nın

75 Bkz: Nicholas Okai vd., *Mediating Conflict in West Africa*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre & Crisis Management Initiative – Martti Ahtisaari Centre, Helsinki 2014, s. 74-83.

76 Amnesty International, *Amnesty International Report 2003-Côte d'Ivoire*, 28 Mayıs 2003.

77 Lansana Gberie-Prosper Addo, *Challenges and Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre (KAIPTC) / The Centre for International Peace Operation (ZIF), 2004, s. 16.

78 Gberie – Addo, KAIPTC / ZIF, s. 16-17.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

uygulanmasını kuvvetlendirmek ve bu çerçevede arabuluculuk yollarını geliştirmek amacıyla imzalanmıştır.⁷⁹ 2004 yılındaki Akra III ile ise Ouattara'nın da devlet başkanı seçilmesine engel teşkil eden Anayasa'daki 35. Madde'nin revizyonu ve isyancıların hükümete yeniden entegrasyonu üzerinde anlaşma sağlanması amaçlanmıştır.⁸⁰ Bu iki müzakere masası, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ve güven sorununu net bir şekilde ortaya koyması bakımından önemli görülmüştür.⁸¹

Akra'daki barış girişimlerinin beklentileri karşılamayışı, Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanı *Thabo Mbeki* arabuluculuğunda ve AfB'nin gözetimi altında barış için yeni arayışların gündeme gelmesine yol açmıştır.⁸² Fildişili siyasi liderler tarafından Pretoria'da, silahsızlanma ve askerlerin dağıtılması ile alakalı konularda yetkili merciinin BM misyonu olduğu yönünde fikir birliğine varılmıştır. Pretoria Anlaşması ile ayrıca, BM gözetiminde seçimlerin organize edilmesi kararlaştırılarak LMA'ya imza atan her katılımcının devlet başkanlığı seçimlerinde aday olabileceği ilkesi benimsenmiştir. Haziran 2005'te bir kez daha gerçekleşen Pretoria buluşmasında, barış sürecini baltalamaya ve yavaşlatmaya çalışan herkesin BM yaptırımlarının hedefi olacağı üzerinde anlaşılmıştır.⁸³

Pretoria'da gerçekleşen müzakereler, saf Fildişililik gibi bazı köklü sorunlara bir çözüm getirmemiş ve sınırlı bir etki yaratabilmiştir.⁸⁴ Yine de çatışmalar başlar başlamaz Akra, LMA ya da Pretoria gibi anlaşmalarla 2002'de barış adımlarının da atılmaya başlandığı Fildişi Sahili'nde, çatışmaların şiddetinin 2005 yılında belli ölçüde düşürülebildiği

79 Dadson, KAIPTC, s. 8.

80 Doudou Sidibé, *The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes*, s. 4; Akra III Anlaşması için bkz: "Accra III Agreement on Côte d'Ivoire", Annex of the Letter Dated 2 August 2004 from the Permanent Representative of Ghana to the United Nations Addressed to the President of the Security Council, S/2004/629, Accra, 29-30 Temmuz 2004.

81 Gberie-Addo, KAIPTC/ZIF, s. 37.

82 Dadson, KAIPTC, s. 8.

83 Alexandra Novosseloff, *The Many Lives of a Peacekeeping Mission: The UN Operation in Côte d'Ivoire*, International Peace Institute, 2018, s. 7.

84 David Zounmenou-Reine Sylvie Loua, *Confronting Complex Political Crises in West Africa: Analysis of ECOWAS Responses to Niger and Côte d'Ivoire*, Institute for Security Studies, 2011, s. 9.

gözlenmiştir. 2007 yılı ise, Burkina Faso öncülüğünde hazırlanan bir barış anlaşması ile komşu ülkelerin çatışma getiren ve arttıran kötü komşuluk politikalarını rasyonel bağlamda revize ederek dış politika davranışlarında çözüm ve barış yanlısı tutum takındıkları bir döneme işaret etmiştir.

FİLDİŞİ SAHİLİ'NDE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜ VE KOMŞU ÜLKELER

Fildişi Sahili'nde Fransa'nın yanı sıra BM, AfB, ECOWAS ve Güney Afrika gibi dış aktörlerin, gücün paylaşılması ve BM gözetimli seçimlere yönelik yol haritası belirlenmesi gibi farklı kombinasyonlarda pek çok çatışma çözümü ve barış girişimi içerisinde oldukları görülmüştür.⁸⁵ Taylor ve Liberya iç savaşının bölgede bir sorun olmaktan çıkmasının da etkisiyle komşu ülkeler hem ulusal hem bölgesel anlamda ECOWAS aracılığıyla bu çabalara destek vermiştir. Bu noktada, komşu ülkelerin çatışmalarda olduğu gibi çatışmaların çözümünde ve barış girişimlerinde de birtakım rasyonel davranışlar geliştirdiği dikkat çekmiştir.

Rasyonel yaklaşımlara göre, ülkelerin çoğunlukla kendi ulusal çıkarları doğrultusunda komşu ülkelerdeki barış girişimlerine aktif olarak katılmayı seçtikleri söylenebilmektedir. Bu bağlamda, ECOWAS öncülüğündeki Gana, Gine, Gine-Bissau, Mali, Nijerya ve Togo'dan oluşan arabulucu grubu tarafından Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların olumsuz etkilerinin yayılarak ülkesel çıkarlara ve bölgesel istikrara verdiği zararın müzakereler ve barış gücü operasyonları ile bertaraf edilmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. Özellikle, Nijerya, Gana ve Togo'nun Fildişi Sahili'ndeki şiddetin durdurulması ve çatışmaların yatıştırılması amacıyla kısa sürede harekete geçtiği gözlemlenmektedir.⁸⁶ Ayrıca, Liberya'da iç savaşın ardından yapılan ilk seçimlerle 2005 yılında iktidara gelen *Ellen Johnson-Sirleaf* ile birlikte hem Fildişi Sahili hem diğer bölge ülkeleri ile barışçıl, uyumlu, işbirliğine

85 Fabienne Hara-Gilles Yabi, "Côte d'Ivoire, 2002-2011", Jane Boulden, der., *Responding to Conflict in Africa*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 145.

86 Dadson, KAIPTC, s. 12-13.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

ve iyi komşuluk ilişkilerine dayalı bir dış politika sergilendiği dikkat çekmektedir.⁸⁷ Daha önce isyancı grupları destekleyerek çatışmaları kışkırtan bir tutum izleyen Burkina Faso'nun barış anlaşmalarına fiilen destek vermesi ve hatta bizzat aracılık etmesi ise bölgede rasyonel çıkarların yeniden hesaplandığını göstermekte ve komşuluk ilişkilerindeki dönüşümün önemini ortaya koymaktadır.

Gbagbo'nun etnik-milliyetçi politikaları, Burkina Faso için tam bir hayal kırıklığı yaratmış; ancak çatışmalarla geçen birkaç senelik süre zarfında Burkina Faso şunu anlamıştır: Ülkenin tamamında kontrolü sağlayamasa dahi Gbagbo iktidarı devam etmekte ve Burkina Faso'nun çatışmaların çözümü ve ikili ilişkilerin normalleşmesi için çaba sarf etmesi daha rasyonel görünmektedir. 1987'den beri iktidarda olan Compaoré, böylece Burkina Faso'nun bölgesel istikrarsızlıklarda perde arkası rol oynadığı iddialarının geri planda kalacağını varsaymıştır.⁸⁸ 2007 yılında Burkina Faso'nun arabuluculuk rolü üstlenerek kendi başkentinin adını taşıyan Ouagadougou Anlaşması imzalanmasında, aynı yıl Fransa'da Compaoré ile dostça ilişkileri bulunan Jacques Chirac'ın görevini devretmesi ve Compaoré'nin Chirac sonrası gelecek başkan konusunda yeterli bilgiye sahip olmayışı da rol oynamıştır. Ayrıca, 2006 yılında yakalanan Taylor'ın savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gerekçesiyle 2007 yılında yargılanmasının kararlaştırılması, Burkina Faso'nun Fildişi Sahili'ndeki barış girişimleri için adım atmasında etkili olmuştur.⁸⁹ Nitekim Taylor, "kanlı elmaslar" şeklinde bilinen elmas ticareti karşılığında komşusu Sierra Leone'deki isyancı güçlere destek vererek çatışma ve katliamlarda payı bulunmakla suçlanmıştır.⁹⁰

87 International Business Publications, *Liberia Country Study Guide: Volume 1 Strategic Information and Developments*, IBP, USA 2012, s. 88

88 International Crisis Group, *a.g.m.*, 2007, s. 6.

89 Aynı yer.

90 Terör, tecavüz, cinayet, çocuk askerlerin kullanımı gibi toplam 11 farklı suçlama ile mahkûm edilerek 2013 yılında 50 yıl hapis cezası onanan Charles Taylor, Nuremberg Mahkemeleri'nden o güne değin, uluslararası bir mahkeme tarafından savaş suçuyla yargılanan ve ceza alan ilk eski devlet başkanı olmuştur. Bkz: "Charles Taylor", Trial International, <https://trialinternational.org> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2007 yılındaki Ouagadougou Anlaşması, Fildişi Sahili'nde çatışmaların dozunun azaldığı, fakat sürdürülebilir bir barış ortamının halen tam anlamıyla sağlanamadığı bir tabloda, sorunların komşu ülke Burkina Faso aracılığıyla aşılması için başvurulmuş bir barış girişimi olarak öne çıkmıştır. Burkina Faso Devlet Başkanı Compaoré, Gbagbo ve FN lideri *Guillaume Soro*'nun, kuzey ve güney olarak ayrılan ülkenin birleşmesi ve seçimlerin 2010 yılında yapılması konularında nihayet uzlaştıkları görülen anlaşma, Gbagbo ve Ouattara arasında devam eden siyasi mücadelenin ve 2002'den beri süregelen şiddet olaylarının temelinde yatan güç yarışının sonucunu belirlemek üzere sandığa başvurulmasının yolunu açmıştır. Fildişi Sahili'ndeki isyancı güçlere destek veren ve böylece çatışmaların gidişatında etkili olan bir komşu ülkenin arabuluculuğunda müzakerelerin başlaması,⁹¹ anlaşmayı geçmişteki diğer girişimlere nazaran farklı kılmıştır.

Burkina Faso'nun arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık rolü, çatışan taraflar arasındaki doğrudan diyalog sorununu da çözmüştür.⁹² Ayrıca, Burkina Faso'nun ECOWAS dönem başkanı olması ve anlaşmanın BM tarafından benimsenmesi,⁹³ bir yandan girişimin geniş kapsamlı destek görmesini sağlamış; diğer yandan bölgedeki komşuluk ilişkilerinin dönüştürülmesine dair umutları arttırmıştır. Ouagadougou Anlaşması ile FN lideri Soro'nun başbakanlığa atanması ancak Gbagbo'nun gücünü ve başkanlığını isyancılara kabul ettirmesi yanı sıra anlaşmanın uygulanmasında belirsizliklerle karşılaşılması gibi handikaplar ise sürecin yavaş ve zor geçeceğinin sinyallerini vermiştir.⁹⁴

Burkina Faso'nun Fildişi Sahili'nde çatışmaların çözümü ve barış sürecindeki rolü ele alınırken, ülkenin çatışma ve çözüm yanlısı iki ayrı politikasının ardında yatan ülkesel çıkarlar yanı sıra devlet liderinin şahsi

91 Boubacar N'Diaye vd., *Trjectories of State Building and Peace Building in Côte d'Ivoire*, African Leadership Centre, Nairobi 2014.

92 Dadson, KAIPTC, s. 5-6.

93 Anlaşma metninin tamamı için bkz: United Nations Security Council, Letter Dated 13 March 2007 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council, S/2007/144, 13 Mart 2007.

94 Yabi-Goodwin, a.g.m., s. 21.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

çıkarlarının da söz konusu olabildiği görülmektedir. Burkina Faso'nun ülke olarak ekonomik, siyasi ve toplumsal çıkarları için uygun olan, Fildişi Sahili'nin uzun süreli istikrarına kavuşması ve bu maksatla çözüm odaklı politikaların uluslararası toplumun yanı sıra bölgesel örgütler ve komşu ülkeler tarafından desteklenmesidir.⁹⁵ Compaoré için de mevcut ortam, benzer şekilde kendisinin kişisel ve siyasi çıkarlarına uygun bir özellik taşımaktadır.

Batı Afrika'nın en uzun süre başta kalan liderlerinden biri olan Compaoré'nin barış girişimlerindeki rolü ile "başka devletlerin işlerine karışıyor olma" izleniminin yerini, "bölgenin bilge, akıllı, başkalarını düşünen ve modern lideri" imajının alması muhtemel görülmüştür.⁹⁶ Ayrıca, Fildişi Sahili'nin Gbagbo, Bédié, Ouattara ve Soro gibi başlıca siyasi aktörlerinin ve çatışan tarafların Ouagadougou Anlaşması ile bir araya getirilerek aralarında diyalog kurulması; bunun yanı sıra, süreci takip edecek bir izleme ve denetim mekanizması oluşturulması;⁹⁷ Compaoré'ye hem bölgedeki hâkim politika yapıcılarından biri olma hem de Afrika kıtası genelinde etkili bir lider profili yaratma fırsatı sunmuştur. Bu anlamda Compaoré'nin şahsi olarak rasyonel ve pragmatik bir arabuluculuk rolü üstlenmesi, Burkina Faso'nun dış politikasına da yansımıştır.⁹⁸

Burkina Faso ve Fildişi Sahili arasındaki ilişkiler, 1987'den beri iktidarda olan Compaoré'nin 2014 yılında sona eren iktidarının ardından çalkantılı ve belirsiz bir döneme girmiştir.⁹⁹ 2016 yılından itibaren ise iki ülke arasındaki ilişkilerde bir onarım ve işbirliği anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır. Burkina Faso'nun yeni Devlet Başkanı *Roch Marc Christian Kaboré* ve

95 Yabi-Goodwin, *a.g.m.*, s. 27.

96 International Crisis Group, 2007, *a.g.m.*, s. 6.

97 United Nations Security Council, *Ouagadougou Agreement Leading to Direct Dialogue between Parties 'Real Turning Point' for Ivorian Peace Processes*, SC/9019, 18 Mayıs 2007, <https://www.un.org> (Erişim Tarihi: 29.02.2020).

98 Yabi-Goodwin, *a.g.m.*, s. 27; Mürsel Bayram, "Burkina Faso Siyasetinde İdeoloji ve Pragmatizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(3), 2019, s. 753.

99 Bkz: Abdoulie Sawo, "The Chronology of Military Coup d'états and Regimes in Burkina Faso: 1980-2015", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 2017, s. 5-13.

Ouattara arasında imzalanan pek çok ikili anlaşma ile ekonomik çıkarlar ve güçlü kültürel bağların iki ülkeyi birbirine yaklaştırması öngörülürken, bölgedeki terör eylemlerinin ve güvenlik endişelerinin komşuluk ilişkilerinde ve işbirliğinde itici güç olabileceği değerlendirilmiştir.¹⁰⁰ 2020 yılında gerçekleşecek seçimler yaklaşırken ilişkilerin normalleşmesi, düşman bir çevrenin ya da kötü komşuluk ilişkilerinin etkilerinden kaçınma açısından Fildişi Sahili'nde ve bölgede rahatlatıcı bir unsur olarak gözlemlenmiştir.

FİLDİŞİ SAHİLİ'NDE MEVCUT DURUM VE BARIŞ KAPASİTESİ

Ouattara döneminde beklenti, demokratik yollarla seçilmiş bir devlet başkanının ülkeye barış ve istikrarı getirerek, çatışmaların kaynağına inen ve sorunların kökten çözümüne olanak tanıyan bir ortam sağlaması idi. Bu kapsamda, 1999-2011 yılları arasındaki insan hakları ihlallerini araştırmak ve "geçiş dönemi adaleti"¹⁰¹ sağlamak üzere 2011 yılında kurulan "Diyalog, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu" gibi mekanizmalar başlı başına bir önem arz etmektedir.¹⁰² Sistematik bir etnik-dini şiddetin yaşanmadığı ve 2015-2016 seçimlerinin şiddete bulaşmadan gerçekleştirildiği Ouattara döneminde, farklılıkların ve kutuplaşmaların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için ise yeterince emek verilmediği iddia edilmektedir.¹⁰³ Ekonomik sorunlar, yoksulluk oranlarının yüksekliği, siyasi uzlaşının sağlanamayışı ve toplumsal eşitsizliklerin yanı sıra,¹⁰⁴ ülkedeki "şiddet

100 "Ivory Coast and Burkina Faso: A Measured Reconciliation", Stratfor, <https://worldview.stratfor.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

101 Geçmişte yaşanan ağır ve geniş çaplı insan hakları ihlalleri mağdurlarının maddi-manevi zararlarının telafisini öngören; hakikatin ortaya çıkarılarak toplumda barış ve uzlaşının sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlayan mekanizmadır. Bkz: International Centre for Transitional Justice, *What is Transitional Justice*, www.ictj.org (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

102 Julia Crawford, "Transitional Justice in Côte d'Ivoire", <https://www.justiceinfo.net>, (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

103 UNICEF, Peacebuilding, Education and Advocacy in Conflict-Affected Contexts Programme, Haziran 2014.

104 Novosseloff, *a.g.m.*, s. 35.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

içeren kriz" halinin varlığının sona ermediği de dikkat çekmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla, kırılgan devletler listesinde "alarm veren ülkeler"¹⁰⁶ arasında yer alan Fildişi Sahili'nde barış olasılığı kadar yeni çatışma risklerinin bulunduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Çatışma riskleri açısından Gbagbo'nun serbest bırakılması üzerine de kafa yorulmalıdır. Eski Güney Afrika Devlet Başkanı *Thabo Mbeki*'ye göre Fildişi Sahili'nde ulusal birlik ve uzlaşının anahtarı Gbagbo'dur. Şubat 2019'da Mbeki, Gbagbo'nun dışlandığı bir barış ve uzlaşma sürecinin ülkeyi yeniden bir iç savaşa sürüklemeye potansiyeline sahip olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁷ Ouattara döneminin sonlarına yaklaşıldığı ve ülkedeki kırılgan devlet yapısının devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda; demokratik değerlerin yerleşmesi, barış ve adaletin tesis edilmesi ve şiddetin ortadan kaldırılması için herhangi bir çatışma olasılığı halinde her iki liderin de sağduyulu davranması önem kazanmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerin de herhangi bir şekilde çatışmaların yeniden başlamasına izin verecek politikalar izlemekten kaçınmasının süreçte olumlu rol oynayacağı öngörülmektedir.

Ülkelerdeki kitlesel ölüm risklerini istatistiksel olarak değerlendiren bir erken uyarı projesi, 2018-2019 yılı risk değerlendirme raporunda Fildişi Sahili ile alakalı olarak beklenmedik bir sonuçla karşılaşmıştır. Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Afganistan, Mısır, Yemen, Sudan ve Somali gibi ülkelerin başlarda yer aldığı riskli ülkeler sıralamasında Fildişi Sahili, 2010-2011 yılları arasındaki seçim sonrası kriz ile yaklaşık üç bin kişinin çatışmalarda hayatını kaybetmesinin ardından ilk kez 2017-2018 döneminde en yüksek riskli 30 ülke arasına girmiş; 2018-2019 değerlendirme raporunda ise listede 11. sıraya yükselmiştir. Bu

105 Bkz: *Heidelberg Institute for International Conflict Research*, Conflict Barometer 2018, <https://hiik.de/?lang=en> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

106 "Fragile States Index 2018", *Fund for Peace*, <https://fundforpeace.org> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

107 Sarah Kimani, "Gbagbo Key to Ivory Coast Healing Process: Mbeki", *SABC News Online*, 13 Şubat 2019, <http://www.sabcnews.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

durumun altında yatan çeşitli sebepler arasında projedeki modellemeye yansımayan ancak ülke uzmanlarının sıklıkla dile getirdiği diğer bir olgu ise yaklaşan 2020 seçimleri dolayısıyla ortaya çıkan siyasi gerilim ve rekabet olmuştur.¹⁰⁸ Ouattara'nın Ekim 2020 seçimlerinde aday olmama ve iktidarı genç nesillere devretme yönündeki 5 Mart'ta duyurduğu kararı ile konuşmasında verdiği ulusal birlik, uzlaşma ve barış mesajlarının ise,¹⁰⁹ bu noktada ülkedeki endişeli bekleyişin sona ermesi ve tansiyon düşmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

SONUÇ

Fildişi Sahili'ndeki siyasi gerilim ve rekabetin bölge ülkelerini ve ECOWAS'ı -dolayısıyla komşu ülkeleri- yeniden harekete geçirdiği görülmektedir. ECOWAS'ın 2018 yılında Fildişi Sahili'nde Erken Uyarı Mekanizması Ulusal Koordinasyon Merkezi (*National Coordination Centre for Early Warning Mechanism*) açması, ülkedeki demokratik sürecin yakından takip edilmesi ve çatışma olasılıklarının değerlendirilmesi açısından önemlidir.¹¹⁰ Bir yandan geçmişin yaraları sarılmaya çalışılırken diğer yandan yeni çatışmaların ortaya çıkışının önlenmesi için yeniden kolların sıvanması, Fildişi Sahili'nde çatışmaların başa sarmasına izin vermemek adına hem iç aktörlerin hem de komşu ülkeler dahil olmak üzere tüm bölgesel ve uluslararası aktörlerin birlikte çalışmaları ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Etraflarında yaşanan iç çatışmaların komşu ülkeleri hiç etkilememesi ve sadece kendi sınırları içerisinde kalması ihtimali çok zayıftır. Bu durumda, komşu ülkelerin tarafsız kalarak kendilerini sınırlarında yaşanan iç çatışmalardan ve yayılan etkilerinden soyutlaması oldukça zordur.

108 "Countries at Risk for Mass Killing 2018-2019", *Simon-Skjoldt Center for the Prevention of Genocide*, Ekim 2018, <https://earlywarningproject.ushmm.org> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).

109 Vincent Duhem, "Alassane Ouattara Pulls Out of the 2020 Presidential Election", *The Africa Report*, 6 Mart 2020, <https://www.theafricareport.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

110 "National Coordination Centre for Early Warning Mechanism Opens in Côte d'Ivoire", *ECOWAS Official Website*, 2018, <https://www.ecowas.int> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

Dolayısıyla, çatışma veya çözüm yanlısı tutum arasında komşu ülkelerin iki seçenek arasından bir tercih yapmaları söz konusudur. Bu tercihler ise aynı zamanda, çatışmaların yaşandığı ülkelere yönelik komşu ülkelerin ne tür bir dış politika geliştireceklerine dair motivasyonlarıyla şekillenmektedir. Çalışmada görülmektedir ki, Fildişi Sahili koşullarında komşu ülkelerin Sahra-altı Afrika'da iç çatışmalara dahil olmasındaki motivasyonlarında çatışma ve çözüm anlamında rasyonel yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

Çatışmalara çözüm önerileri getirmek; çatışan taraflar arasında çözümün güç kullanımından ziyade barışçıl yöntemlerle gerçekleşmesine öncü olmak veya var olan çözüm girişimlerine katkı sağlamak; müzakerelerin başlamasında arabuluculuk rolü üstlenmek gibi politikalar, rasyonel yaklaşımların çözüm yanlısı arka planını oluşturmaktadır. Hatta çözüme yönelik baltalayıcı girişimlerde bulunulmaması dahi bu kapsamda sayılabilmektedir. Öte yandan, çatışmaların çözümü ve barışın sağlanması amacıyla herhangi bir adım atmamanın yanı sıra mevcut çatışma çözümü girişimlerini baltalayıcı veya bozucu faaliyetleri ile komşu ülkeler, çözümsüzlükten yana bir tavır da sergileyebilmektedir. Böyle bir ortamda barış görüşmelerinin başarıyla neticelenmesi daha zor hale gelmekte; çatışma çözümü ve barış politikaları, çatışmaların altında yatan pek çok nedene ilaveten, komşu ülke faktörüyle de baş etme çabası içine girmektedir.

İfade etmek gerekir ki, kaynak eksikliği, güç ve kapasitelerinin sınırlılığı ya da rasyonel yaklaşımlarla kendi çıkarlarını koruma niyet ve motivasyonlarına rağmen komşu ülkeler ve alt bölgesel örgütler, kendi sorunlarına kendi çözümlerini arayan Afrika'da kapsamlı barış ve işbirliği çabalarının önemli birer parçası olmak durumundadır. Bu bağlamda, çatışmalara destek veren komşu ülkelerin varlığı, çatışmaları içinden çıkılmaz hale getirebilir iken çözüm ve barış yanlısı tutumlarının çatışma çözümü çabalarına katkı sağlayabileceği ve hatta ivme kazandırabileceği söylenebilmektedir. Özellikle Burkina Faso ve Liberya'nın çatışmalardaki

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

rolü; daha sonra Burkina Faso da dahil olmak üzere komşular ve diğer bölge ülkelerinin çatışmaların çözümü yönündeki girişimleri, Fildişi Sahili örneği üzerinden komşu ülkelerin hem çatışmalardaki hem de çatışmaların çözüm girişimindeki rolünü göstermektedir.

Batı Afrika'nın parlayan yıldızı Fildişi Sahili'nin komşu ülkelere gelen göçlerle demografik yapısının değişmesi; bu demografik değişimin ve etnik kimliklerin siyasi ereklerle kısırtılarak ülkedeki güç mücadelesinde bir araç olarak kullanılması; ekonominin bozulmasına yol açan sebeplerin "yabancı" olarak görülen göçmenlere mal edilmesi gibi olgular ile etnik ve dini kimlikler üzerinden yaratılan sınıfsal eşitsizlikler, Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların arka planını oluşturmaktadır. Fildişi Sahili'nde kısa sürede iç savaş düzeyini test eden çatışmalara BM'nin, eski sömürgeci güç Fransa'nın, ECOWAS'ın ve komşu ülkelerin girişimleri ile çözüm arandığı ve şiddetin önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Fildişi Sahili'ndeki çatışmalarda dikkat çeken hususlardan biri, komşu ülkelerin çatışmalara ve çatışan taraflara verdiği destek olmaktadır. Özellikle Burkina Faso ve Liberya, çatışan taraflara sağladıkları para, malzeme, üs, silah ve savaşı desteği ile Fildişi Sahili'ndeki çatışmaların alevlenmesine yol açmış ve isyancı grupların silahlı hareketlere dönüşmesinde rol oynamış; bu ülkelerin devlet başkanları hem kişisel hem ülkesel hem de bölgesel anlamda rasyonel çıkarlarını çatışmaların devam etmesiyle ilişkilendirmiştir. İlerleyen yıllarda, Liberya'da devlet başkanının savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan yargılanması nedeniyle devre dışı kalması; Burkina Faso devlet başkanının ise Fildişi Sahili politikasında değişikliğe giderek çatışmaların çözümü yanlısı bir tutum izlemesi ile ülkedeki çatışma çözümü, barış ve anlaşma girişimlerinin yeniden konuşulabildiği anlaşılmaktadır.

Burkina Faso'nun dış politikasındaki değişim, Fildişi Sahili'ne en çok göç vererek ülkedeki demografik yapının farklılaşmasında en çok payı olan; silahlı hareketlerin ve isyancıların en büyük destekçisi dış aktörler

Belma ENGIN GÜDER
Soner KARAGÜL

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

arasında yer alan; Fildişi Sahili'ndeki mevcut siyasi ayrılıkları ve ekonomik eşitsizlikleri kendi yararına en çok kullanan aktörlerden biri olarak anılan komşu bir ülkenin, artık çatışmaların ve çatışma çözümü girişimlerinin seyrini olumsuz etkileme anlayışından uzaklaştığı anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla bu çalışmada, dış aktörler tarafından ortaya koyulan üçüncü tarafların soruna müdahil olması ya da arabuluculuğu yoluyla çözüm arayışları çatışmaların ilk yıllarından itibaren devreye girse dahi, komşu ülkelerin çatışma yanlısı tutumlarının bu çabaların sonuçsuz kalmasında etkili olabileceği; çözüm yanlısı tutumlarının ise barışa dair umutların artmasına daha fazla vesile olabileceği gözlemlenmektedir.

Son olarak, çatışma çözümünün var olan sorunların dönüştürülerek çatışmaların altında yatan köklü nedenlerinin ortadan kaldırılmasına dayalı özü,¹¹¹ çözüm için komşu ülkelerin çatışmalardaki olumsuz etkisini dönüştürme ve kötü komşuluk ilişkilerini barış ve işbirliği ortamı ile değiştirme anlayışını beraberinde getirmektedir. Nitekim, bu ilişkiler dönüşüp değişmedikçe ve komşu ülkelerin barış değil çatışma yanlısı tutumu devam ettiği müddetçe hem iç çatışmaların çözümü hem bu çatışmaların komşu ülkelere yayılan boyutlarının ve etkilerinin aşılmasının zorlaştığı Fildişi Sahili örneğinde açıkça görülmektedir. Ayrıca, bölgedeki terör tehditlerinin veya Ebola¹¹² gibi salgın hastalıkların ülke sınırlarını aşan niteliğinin de komşuluk ilişkilerinin çatışmadan ziyade barış ve işbirliğine dayalı rasyonel bir gelişim göstermesi gerektiğinin anlaşılmasına yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir.

111 Oliver Ramsbotham vd., *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention Management and Transformation of Deadly Conflicts*, Polity Press, Cambridge 2011, s. 31.

112 Batı Afrika'da 2013-2016 yılları arasında yaşanan Ebola salgınında 11 bin kişi hayatını kaybetmiş; sağlık sorunu olarak başlayan kriz, bölge ülkelerinde birtakım ekonomik ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bkz: UNDP, Ebola Outbreak in West Africa, <https://www.undp.org> (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

KAYNAKÇA

“Accra III Agreement on Côte d’Ivoire”, Annex of the Letter Dated 2 August 2004 from the Permanent Representative of Ghana to the United

Nations Addressed to the President of the Security Council, S/2004/629, Accra, 29-30 Temmuz 2004.

“Charles Taylor”, *Trial International*, <https://trialinternational.org/> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

“Conflict Barometer 2018”, *Heidelberg Institute for International Conflict Research*, <https://hiik.de/?lang=en> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

“Countries at Risk for Mass Killing 2018-2019”, *Simon-Skjodt Center for the Prevention of Genocide*, Ekim 2018, <https://earlywarningproject.ushmm.org> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).

“Fragile States Index 2018”, *Fund for Peace*, <https://fundforpeace.org> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

“Ivory Coast Profile”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13287585> (Erişim Tarihi: 08.03.2020).

“National Coordination Centre for Early Warning Mechanism Opens in Côte d’Ivoire”, *ECOWAS Official Website*, 2018, <https://www.ecowas.int> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).

“The Hopeless Continent”, *The Economist*, <https://www.economist.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

ACHANKENG, Michael Fonkem, “Conflict and Conflict Resolution in Africa: Engaging the Colonial Factor”, *African Journal on Conflict Resolution*, 13(2), 2013, s. 11-38.

African Development Bank and OECD, *African Economic Outlook 2004*, OECD Publishing, Paris 2004.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

AKINDÈS, Francis, *The Roots of the Military-Political Crisis in Côte d'Ivoire*, Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala 2004.

Amnesty International, *Amnesty International Report 2003 – Côte d'Ivoire*, 28 Mayıs 2003.

BAYRAM, Mürsel, "Burkina Faso Siyasetinde İdeoloji ve Pragmatizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(3), 2019, s. 739-757.

BERİKER, Nimet, "Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü ve Liberal Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dış Siyaset Araçlarına Bütüncül Bir Yaklaşım", Nimet Beriker, der., *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1-31.

Bertelsmann Stiftung, *BTI 2018 Country Report – Côte d'Ivoire*, Gütersloh 2018.

BOKA-MENE, Lydie – Oren E. Whyche-Shaw, "Foreign Investors and International Donor Contributions to Côte d'Ivoire's State-Building Efforts", Hany Besada, der.,

BRAUER, Jurgen, *Neighbours: A Blessing or a Curse?*, Stockholm International Peace Research Institute, 2013, <https://www.sipri.org> (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

BROWN, Michael E., *The International Dimensions of Internal Conflicts*, MIT Press, Cambridge 1996.

Carneige Corporation of New York, "Preventing Deadly Conflict" <https://www.carnegie.org> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

CILLIERS, Jakkie, *Violence in Africa: Trends, Drivers and Prospects to 2023*, Institute for Security Studies, Ağustos 2018, s. 11.

CRAWFORD, Julia, "Transitional Justice in Côte d'Ivoire", <https://www.justiceinfo.net> (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CROCKER, Chester A. vd., "Why Mediation Matters: Ending Intractable Conflicts", *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, der., Jacob Bercovitch vd., Sage, London 2009, s. 492-505.

CROOK, Richard C., "Winning Coalitions and Ethnic-Regional Politics: The Failure Opposition in the 1990 and 1995 Elections in Côte d'Ivoire", *African Affairs*, 96(383), 1997, s. 215-242.

DADSON, Eunice, *Examining the Role of Third-Party Mediation in Côte d'Ivoire's Conflict: Peacemakers or Spoilers*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre, Helsinki, Eylül 2008.

DEUTSCH, Karl W., "Security Communities", James Rosenau, der., *International Politics and Foreign Policy*, The Free Press, New York 1961.

DEUTSCH, Karl W., *Tides Among Nations*, The Free Press, New York 1979.

DUHEM, Vincent, "Alassane Ouattara Pulls Out of the 2020 Presidential Election", *The Africa Report*, 6 Mart 2020, <https://www.theafricareport.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Economy: Democracy, Constitutionalism and Politics in Africa, Palgrave Macmillan, New York 2017, s. 205-241.

From Civil Strife to Peace-Building, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 2009, s. 73-94.

GBERIE, Lansana-Prosper Addo, *Challenges and Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre (KA IPTC) / The Centre for International Peace Operation (ZIF), 2004.

GINI, Valentina, *Return Migration and Rural Livelihood in Southwestern Burkina Faso*, Universiteit Utrecht, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Utrecht 2011.

GINTY, Roger Mac, *No War, No Peace: The Rejuvenation of Stalled Peace Processes and Peace Accords*, Palgrave Macmillan, New York 2006.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

GOLDMANN, Matthias, "Sierra Leone: African Solutions to African Problems", Armin von Bogdandy-Rüdiger Wolfrum, der., *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Brill N.V., The Netherlands 2005, s. 457-515.

HARA, Fabienne-Gilles Yabi, "Côte d'Ivoire, 2002-2011", Jane Boulden, der., *Responding to Conflict in Africa*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 145-175.

HAZEN, Jennifer M., *What Rebel Wants*, Cornell University Press, Ithaca 2013, s. 139-170.

IKOME, Francis Nguendi, *Africa's International Borders as Potential Sources of Conflict and Future Threats to Peace and Security*, Institute for Security Studies, 2012.

International Business Publications, *Liberia Country Study Guide: Volume 1 Strategic Information and Developments*, IBP, USA 2012.

International Centre for Transitional Justice, *What is Transitional Justice*, www.ictj.org (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: Can the Ouagadougou Agreement Bring Peace*, 27 Haziran 2007, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

International Crisis Group, *Tackling Liberia: The Eye of the Regional Storm*, 30 Nisan 2003, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

International Crisis Group, *The War is not Yet Over*, 28 Kasım 2003, <https://www.crisisgroup.org> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

KIRWIN, Matthew, "The Security Dilemma and Conflict in Côte d'Ivoire", *Nordic Journal of African Studies*, 15(1), 2006, s. 42-52.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÖK ARSLAN, Havva-Fırat Çapan, "Çatışma Çözümünde Temel Yaklaşımlar", Nezir Akyeşilmen, der., *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s. 45-61.

LANGER, Arnim, "Horizontal Inequalities and Violent Group Mobilization in Côte d'Ivoire", *Oxford Development Studies*, 33(1), 2005, s. 25-45.

LANGER, Arnim, "Horizontal Inequalities, Ethnic Politics and Violent Conflict: The Contrasting Experiences of Ghana and Côte d'Ivoire", Yoichi Mine vd., der., *Violent Conflict in Africa: Inequalities, Perceptions and Institutions*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 66-95.

LEE, SungYong-Abdelgabar Abdelrahman, "The Intervention of 'Neighbor' Countries in Civil War Peace Negotiations", *Conflict Resolution Quarterly*, 33(4) 2016, s. 355-381.

M'CORMACK, Freida, , *Helpdesk Research Report: Conflict Dynamics in West Africa*, Governance and Social Development Resource Centre, 2011.

MAZRUI, Ali A., *The Africans: A Triple Heritage*, Little Brown, Boston 1986.

MITRANY, David, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Royal Institute of International Affairs, London 1943.

MOTTIAR, Shauna-Salomé van Jaarsveld, *Mediating Peace in Africa: Securing Conflict Prevention*, The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2009.

N'DIAYE, Baubacar, "Not a Miracle after All... Côte d'Ivoire's Dawnfall: Flawed Civil-Military Relations and Missed Opportunities", *Scientia Militaria – South African Journal of Military Studies*, 33(1), 2005, s. 89-118.

N'DIAYE, Boubacar vd., *Trjectories of State Building and Peace Building in Côte d'Ivoire*, African Leadership Centre, Nairobi 2014.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

NATHAN, Laurie, *Mediation in African Conflicts: The Gap between Mandate and Capacity*, Africa Mediators' Retreat, 2011.

NOVOSSELOFF, Alexandra, *The Many Lives of a Peacekeeping Mission: The UN Operation in Côte d'Ivoire*, International Peace Institute, 2018.

NYONG'O, Peter Anyang', "Electoral Democracy and Election Coalitions in Former Settler Colonies in Africa: Is Democracy on Trial or in Reverse Gear in Kenya, Côte d'Ivoire and Zimbabwe", Eunice N. Sahle, der., *Contemporary African Political*

OKAI, Nicholas vd., *Mediating Conflict in West Africa*, Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre & Crisis Management Initiative – Martti Ahtisaari Centre, Helsinki 2014.

RAMSBOTHAM, Oliver vd., *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention Management and Transformation of Deadly Conflicts*, Polity Press, Cambridge 2011.

RENO, William, *Warlord Politics and African States*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1999.

REYCHLER, Luc – Arnim Langer, *Researching Peace Building Architecture (Cahier Internationale Betrekkings En Vredesonderzoek)*, Centre for Peace Research and Strategic Studies, Leuven 2006.

Sarah Kimani, "Gbagbo Key to Ivory Coast Healing Process: Mbeki", *SABC News Online*, 13 Şubat 2019, <http://www.sabcnews.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

SAWO, Abdoulie, "The Chronology of Military Coup d'états and Regimes in Burkina Faso: 1980-2015", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 2017, s. 1-18.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SIDIBÉ, Doudou, *Peace Processes in Côte d'Ivoire: Democracy and Challenges of Consolidating Peace after the Post-electoral Crisis*, The African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2013.

SINIVER, Asaf, "Managing and Settling Ethnic Conflict", Karl Cordell-Stefan Wolff, der., *The Routledge Handbook of Ethnic of Ethnic Conflict*, Routledge, Abingdon 2016, s. 187-198.

Stratfor, "Ivory Coast and Burkina Faso: A Measured Reconciliation", <https://worldview.stratfor.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Third United Nations Conference on the Least Developed Countries, 14-20 May 2001, Brussels, A/CONF.191/CP/38, <https://www4.unfccc.int> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

UNDP, About Liberia, <https://www.lr.undp.org> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

UNDP, Ebola Outbreak in West Africa, www.undp.org (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

UNICEF, Côte d'Ivoire: Conflict Analysis Summary, Peacebuilding, Education and Advocacy in Conflict-Affected Contexts Programme, <http://s3.amazonaws.com> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

UNICEF, Peacebuilding, Education and Advocacy in Conflict-Affected Contexts Programme, Haziran 2014.

United Nations Development Programme (UNDP) Regional Bureau for Africa, *The Conflict in Côte d'Ivoire and its Effect on West African Countries: A Perspective from the Ground*, Temmuz 2011.

United Nations Security Council, Letter Dated 13 March 2007 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council, S/2007/144, 13 Mart 2007.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

United Nations Security Council, Ouagadougou Agreement Leading to Direct Dialogue between Parties 'Real Turning Point' for Ivorian Peace Processes, SC/9019, 18 Mayıs 2007, <https://www.un.org> (Erişim Tarihi: 29.02.2020).

WALLENSTEEN, Peter, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and The Global System*, Sage, London 2002.

WEHR, Paul-John Paul Lederach, "Mediating Conflict in Central America", *Journal of Peace Research*, 28(1), 1991, s. 85-98.

YABI, Gilles-Andrew Goodwin, "From Linas-Marcoussis to the Ouagadougou Political Agreement: The Tortuous and Open-Ended Peace Process in Côte d'Ivoire", Hany Besada, der., *From Civil Strife to Peace Building*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 2009, s. 17-33.

YILMAZ, Muzaffer Ercan, *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*, Dora Yayıncılık, Bursa 2015.

ZOUNMENO, David,-Reine Sylvie Loua, *Confronting Complex Political Crises in West Africa: Analysis of ECOWAS Responses to Niger and Côte d'Ivoire*, Institute for Security Studies, 2011.

STRUCTURED ABSTRACT

Many different f/actors seem to be effective behind the conflicts and the conflict resolution initiatives in Sub-Saharan Africa. Artificial borders drawn in the colonial period; ethnic, linguistic, tribal and ideological differences; economic problems, political changes and transformations; the struggle between religious groups, extreme religious movements, bad governance and bad neighborhood relations are considered as the most remarkable factors. In addition to internal actors, the external actors such as regional/international organizations, colonial states, regional powers and neighboring countries might also have the potential to influence the conflict environment. This study aims to discuss the conflicts in Sub-Saharan Africa as exemplified by Côte d'Ivoire case by focusing on conflict or solution-oriented reactions of neighboring countries as external actors.

While neighboring countries as the "influencers of conflicts" act in accordance with their various rational motivations behind their behaviors; they are also more "influenced from conflicts" comparing with the other external actors due to the regional spill-over effect. The rational approach, which can be adapted to conflict resolution as well as conflicts, follows the realist theory in the discipline of International Relations, and it is based on the understanding that not only wars and conflicts, but also peace and cooperation can be preferred by actors as a rational choice. At this point, the phenomenon of "spill-over" causes neighboring countries to intervene in internal conflicts through instinct to protect and defend themselves from negative and deep effects of the conflicts.

The neighbors that develop a pro-conflict behavior or impede the conflict resolution efforts not only might have a role in non-solution of problems but also increase the degree of violence in the conflicts. On the other hand, it is argued that the good neighborhood relations and solution-oriented neighbors might contribute to overcome the conflicts.

SAHRA-ALTI AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARDA VE ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: FİLDİŞİ SAHİLİ ÖRNEĞİ

Furthermore, it is argued that since the countries in Sub-Saharan Africa are expected gradually to solve their problems thanks to the other regional states in the context of “*African solutions to African problems*” motto, the role of neighboring countries and regional organizations in conflict resolution and peace-building efforts is becoming more important to serve the resolving of conflicts and develop peace and cooperation in the region.

The internal conflicts in Côte d'Ivoire, the shining star of West Africa, are one of the best examples of neighboring countries' role in conflicts in Sub-Saharan Africa and in the process of resolving conflicts. In this context, first of all, it is necessary to look at the causes and background of the conflicts in Côte d'Ivoire. The change in the demographic structure of the country with migration from neighboring countries; the use of this demographic change and ethnic identities as a tool in the struggle for power in the country by provoking political goals; inequalities created on the basis of ethnic and religious identities; the reasons leading to the deterioration of the economy are costed to immigrants considered as “foreigners”, constitute the background of the conflicts in Côte d'Ivoire. Moreover, the support given by neighboring countries such as Burkina Faso and Liberia to the conflict parties in Côte d'Ivoire has been decisive in the course of conflicts.

Burkina Faso and Liberia provided money, supplies, logistically support bases, weapons and warrior support to the fighting parties. Thus, it led to an exacerbation of the conflicts in Côte d'Ivoire. Burkina Faso had a role in the differentiation and provocation of the demographic structure in Côte d'Ivoire. As a biggest supporter of armed movements and rebels, Burkina Faso was also using the political and economic problems in Côte d'Ivoire to their advantage. Furthermore, the heads of states of these countries saw the continuation of the conflicts in appropriate with their rational interests personally, nationally and regionally. That's why the conflict

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

resolution and peace initiatives in Côte d'Ivoire were greatly influenced by conflict-oriented or pro-conflict attitudes of neighboring countries.

Many attempts have been made to resolve the conflicts in Côte d'Ivoire. It has been observed that France, the former colonial power that still maintains its influence on the country, and The Economic Community of West African States (ECOWAS) which is organized as a sub-regional organization in West Africa, have implemented military and diplomatic methods for ensuring peace and security without delay. The trial of the Liberian head of state due to war crimes and crimes against humanity, and the changing foreign policy of Burkina Faso towards Côte d'Ivoire accelerated the conflict resolution and peace efforts. The change in the foreign policy of Burkina Faso was very important for Côte d'Ivoire, which has been suffering from bad neighboring country policies for years.

In the course of conflicts and conflict resolution efforts in Côte d'Ivoire, the decrease in the impact of bad neighborhood policies and the support of neighboring countries for peace initiatives played an important role in reducing the intensity of conflicts and violence in the country. Good neighborhood relations are important in preventing the neighbor country factor from turning into a problem in Côte d'Ivoire. In this context, as this study claims that pro-conflict attitudes of neighboring countries can be effective in the failure of conflict resolution, on the other hand, solution-oriented attitudes and good neighborhood relations might be more conducive to the hopes for peace.

Belma ENGİN GÜDER
Soner KARAGÜL

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ*

Political Transformation Process of the Republic of Armenia

Hatem CABBARLI**

Öz

Bu çalışmada, Ermenistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra siyasi hayatında yaşanan mücadeleye ve çok partili sisteme geçiş sürecine açıklık getirilmiş, bağımsızlık sürecinde ortak hareket eden siyasi partilerin iktidar uğrunda verdikleri mücadele değerlendirilmiştir. Bağımsızlık ilan edildikten sonra Ermeni Ulusal Hareketi ve Karabağ Hareketi'ndeki bölünmeler, yeni siyasi partilerin kurulma süreci inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Ermenistan'ın devlet yönetim sistemi olarak kabul ettiği başkanlık sistemi üzerinde durulmuş, ilk yıllarda güçlü başkanlık sistemi olsa da, daha sonraki yıllarda yapılan Anayasa değişikliğiyle yarıbaşkanlık sistemine geçmenin nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Makalede Ermenistan'da koalisyon hükümetlerinin kurulması ve faaliyetleri değerlendirilmiş, aynı zamanda devlet yönetim sisteminin değiştirilerek parlamento yönetim sistemine geçmesi için yapılan halk oylamaları hakkında bilgi verilmiş, sürecin nasıl işlediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Siyasi Partiler, Anayasa Değişikliği, Siyasi Sistem, Başkanlık ve Parlamenter Yönetim.

Abstract

In this study, the struggle in political life after the declaration of Armenia's independence in 1991 and the process of transition to the multi-party system issues were studied, the struggle for command of political parties which acted jointly in the process of independence was also evaluated. The separations in the Armenian National Movement and the Karabakh Movement after the declaration of independence, and the process of setting up new political parties were subjected to construe. The presidential system that Armenia adopted as the state administration system was examined and although the solid presidential system during the first years, the causes and results of the transition to the semi-presidential system with the Constitutional amendment made in the following years were investigated. Also, the establishment and the activities of the coalition governments in Armenia were evaluated, information was given about the public votes made for the transition of the state administration system to the parliamentary administration system and at the same time, the working type of the process was examined.

Keywords: Armenia, Political Parties, Constitutional Amendment, Political System, Presidency and Parliamentary Government.

* Makale Geliş Tarihi: 08.08.2019 Yayına Kabul Tarihi: 19.12.2019

** Dr., Avrasya Güvenlik ve Strateji Araştırmalar Merkezi Başkanı, Bakü/Azərbaycan, e-posta: cabbbarlıh@yahoo.com; ORCID: 0000-0002-5848-0700.

GİRİŞ

Milletler yüzyıllar boyunca biriktirdikleri siyasi ve felsefi görüşlerine ve çağlarının şartlarına uygun olarak potansiyelleri ölçüsünde devletler kurmuş, yönetim sistemleri belirlemiş, onları geliştirmiş ve yaşaması için mücadele etmişlerdir. Bu mücadele tarih boyunca genellikle oldukça sancılı ve kanlı olmuştur. Devletler kuran ekonomik, askeri ve siyasi elit kesim, hem kendi içerisinde iktidar uğrunda yaşanan mücadeleyi kontrol altında tutmak, hem de yabancı devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri baskılarına karşı direnmek zorunda kalmıştır. Devlet, insanoğlunun icat ettiği değerli bir varlık, kıymetli bir müessesedir. Devletleşme sürecine ilk başlayan ve kurdukları devletlerin devamlılığını temin eden milletlerin bugün de dünyada kendi konumlarını başarılı bir şekilde koruduğu gözlenmektedir. Bazı milletler bu süreci çoktan tamamlamış, bazıları da son yüzyılda devlet kurabilmişlerdir. Yeni devletlerin kurulma süreci hâlâ devam etmektedir.

Klikya Baronluğu'nu (1080-1375) kuran Ermeniler, Baronluğun devlet olması için gerekli şartları temin edememiş ve baronluğun yıkılmasından 700 yıl sonra (XIX yy'ın sonu, XX. yy'ın başlarında) Osmanlı'da, bağımsız devlet kurma girişimlerine başlamışlar, ama bunu çeşitli nedenlerden dolayı başaramamışlar. XX. yy'ın başlarında Çarlık Rusya'da yükselen devrim hareketleri ve I. Dünya Savaşı döneminde Rusya'nın 3 Mart 1918'de imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşması¹ şartları gereğince Kafkasya'da konuşlanan askeri birliklerini geri çekmesi sonucunda Ermeniler, 28 Mayıs 1918'de Güney Kafkasya'da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Aralık 1920 tarihine kadar bağımsızlığını koruyan Ermenistan'da Taşnaksutyun Partisi (Ermeni Devrimci Federasyonu), Halkçı Parti ile koalisyon

1 Antlaşma bir tarafta Rusya, diğer tarafta Almanya, Avusurya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgar Çarlığı arasında imzalanmıştır. XX. yy'ın başlarında Rusya'da yaşanan siyasi gelişmeler hakkında bkz: Վարդան Արամովիչ Պարսամյան և Շմավին Ռուբեն Արուստյունյան, Հայ ժողովրդի Պատմություն, (1801-1978), Լույս, Երևան 1979, s. 295-509.

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

hükümet kurmuş,² ama özellikle iç ve dış politikada Halkçılarla uyum içinde çalışmamışlardır. İki yıllık bağımsızlık sürecinde birkaç defa hükümet değişmiş, yeni kurulan hükümetler iç ve dış politika, ekonomik ve güvenlik sorunlarını halledememiş ve neticede ülkenin bağımsızlığını koruyamamışlardır.

Bolşevik Rusya, Aralık 1920'de Ermenistan'ı işgal etmiş ve Ermenistan, 21 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan edinceye kadar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne (SSCB) bağlı kalmıştır. Ermenistan, Bolşevik Rusya tarafından işgal edildikten sonra diğer partiler kapatılmış veya mecburen yurt dışına taşınmış, çok partili sisteme son verilmiş, sadece Komünist Partisi faaliyete devam etmiştir. 1991 yılına kadar Komünist Partisi'nden başka hiçbir muhalif siyasi parti ve örgüt kurulamamıştır. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren örgütsel yapılanma olmasa da muhalif siyasi görüşler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler münferit olmuş ve hükümet tarafından ciddi şekilde cezalandırılmıştır. Ermenistan, 21 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra bağımsızlık sürecinde (1988-1991) değişik siyasi görüşlere sahip gruplaşmalar, bugünkü siyasi partilerin temelini oluşturmuştur. Bu dönemde özgürlük mücadelesinin liderliğini Karabağ Hareketi³ ve Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) üstlense de, diğer siyasi grupların da bu mücadelede payı olmuştur.

Siyasi partiler, çağdaş toplumun en önemli kurumlarından biridir. Siyasi partiler olmadan seçimlerin yapılması ve hükümetlerin çalışması, demokratik değerlerin korunması ve geliştirilmesi, çoğulculuğun temin edilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda siyasi sistemin demokratikleştirilmesi, insan haklarının, düşünce, basın ve yayın özgürlüğünün korunmasında siyasi partilerin büyük önemi olmuştur.

2 Kaçaznuni'nin Başbakan olduğu hükümette Taşnaklar dört, Halkçılar üç, biri de tarafız olmak üzere sekiz bakanlık kurulmuştur. Эдуард Оганесян, *Век борьбы*, Т. I, Издательства Феникс, Мюнхен-Москва, 1991, s. 276.

3 Александр Балаян, *Политические трансформации в постсоветской Армении: проблемы адаптации и перспективы интеграции в современный мир*, Санкт-Петербург, 2012, s. 16.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ermenistan, 1990'lı yılların başlarından itibaren çok partili sisteme geçse de, beşeri demokratik değerleri ulusal siyasi mücadeleye tam olarak yansıtamamıştır. Ermenistan'da siyasi partilerin kapatılması, siyasi terör ve özellikle 27 Ekim 1999 tarihli Parlamento Saldırısı, demokrasinin gelişmesi ve güçlenmesini olumsuz etkileyen nedenlerden olmuştur.

Bu makalede, Ermenistan'ın bağımsızlık mücadelesi yıllarında siyasi grupların/partilerin ortaya çıkma sürecine değinilmiş, siyasi partilerin Ermenistan iç siyasetindeki rolüne, iktidar mücadelesinde izledikleri politikaya açıklık getirilmiş ve günümüzde Ermenistan siyasi hayatında siyasi partilerin yeri, önemi ve siyasi dönüşüm süreci değerlendirilmiştir.

Makalede aynı zamanda Ermenistan'da koalisyon hükümetlerinin kurulma süreci, faaliyetleri, siyasi kutuplaşmadaki rolü incelenmiş, 1995'te kabul edilen Ermenistan Anayasası'nın hazırlanma sürecinde farklı görüşlerin ortaya çıkması, siyasi güçler arasında yaşanan mücadele, daha sonraki yıllarda Anayasa'da yapılan değişiklikler, kuvvetler ayrılığı, devlet yönetim sisteminin değiştirilmesi ve diğer konular ele alınmıştır.

ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ SÜRECİ

Birinci Ermenistan Cumhuriyeti döneminde, demokrasi, insan hakları, çok partili sistem ve bağımsız dış politika izlemesi yönünde adımlar atılmış ancak, Taşnaksutyun Partisi'nin yönetimi ile bu süreç sıkıntılarla geçmiş ve ciddi bir gelişme kaydedilememiştir. Aynı zamanda iki yıllık bağımsızlık da yeterli olmamıştır. Nitekim Birinci Cumhuriyetin Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmesiyle Ermeniler dünyadaki siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmelerin dışında kalmış, SSCB siyasi ideolojisi ve ekonomik sistemiyle bütünleşmiştir.⁴ Bütün bu baskılara rağmen, eski Sovyetler

⁴ İdeoloji devletlerin iç ve dış politikasında belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Birliği ülkelerinde olduğu gibi, Ermenistan'da da zaman zaman muhalif görüşler ortaya çıkmıştır.

Bolşevikler tarafından işgal edilmesinden sonra Ermenistan'da 1922'de birinci, 1937'de ikinci ve 1978'de üçüncü Anayasa kabul edilmiştir. Bağımsızlık mücadelesi de 1978 Anayasası çerçevesinde verilmiştir.⁵

Komünistlerin iktidarda olduğu 1920-1991 yılları arasında Ermenistan tek partili sistemle yönetilmiştir. Bu tarihlerde diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Ermenistan'da da demokrasi ve insan haklarının korunmasından, özgür basın-yayımdan ve siyasi özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Komünist rejim, karşı görüşlere ve açılımlara kesinlikle müsamaha göstermemiş, muhalif hareketleri sert şekilde önlemiştir. Yerel ve merkezi organların seçimleri antidemokratik bir ortamda yapılmış, Komünist Partisi'ne üye olmayan kişilerin devlet yönetim mekanizmasında yer almalarına izin verilmemiştir. Yerel ve parlamento seçimlerinde, Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreterliği seçimlerinde her zaman tek aday gösterilmiş ve seçilmiştir.

Ermenistan'da ilk muhalif hareketler, 1960'lı yıllardan itibaren başlamış ancak bu tür faaliyetler geniş kitleye hitap etmemiş sadece kişilerin rejime muhalifliği ön plana çıkmıştır. Merkezi hükümet tarafından muhalif yapılanmaya karşı ciddi önlemlerin alınmasıyla belli başlı siyasi teşkilatlanma örnekleri kayda alınmamış, muhalif hareketlerin omurgası oluşmamıştır. Bu yönde ilk muhalif faaliyeti başlatanlar ise Paryur Ayrikyan (Ulusun Kendi Kaderini Tayin Birliği-UKKTB lideri), Aşot Navasardayan (Cumhuriyet Partisi lideri), Şugan Arutyunyan (Milli Birlik Partisi lideri) ve başkaları olmuştur.

1980'li yılların sonlarına kadar kişiler veya çok küçük gruplar bazında bu tür faaliyetler devam etmiştir. Bu tarihten sonra Sovyetler Birliği'nde

⁵ Хачатрян М. В, Политико-институциональная трансформация в Армении 1990-2012 гг, Вестник РУДН, серия Политология, 2013, № 3, с. 58.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ortaya çıkan siyasi gelişmeler sonucunda Ermeni ulusal bağımsızlık hareketinin ortaya çıkması için uygun ortam oluşmuştur. Bu yıllarda Ermeni Ulusal Hareketi şekillenmeye başlamış ve örgütsel yapılanma süreci önemli derecede tamamlamıştır.⁶

Ermenistan muhalefetinin ilk faaliyeti, ülkedeki kimya sanayi tesislerinin doğal hayatı ciddi şekilde etkilemesi ve çevre kirliliğine yol açması nedeniyle bu tesislerin kapatılması yönünde olmuştur. Başlangıçta çevreci bir hareket olarak ortaya çıkan EUH, daha sonra Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde yaşayan Ermenilerin ayrılma taleplerini gündeme taşımaları üzerine, siyasi taleplerde bulunmuştur.⁷ Bazı Ermeni kaynakları, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden farklı olarak Ermenilerin bağımsızlık mücadelesinin başlamasını tetikleyen nedenin bağımsızlık talepleri değil, Dağlık Karabağ Sorunu'nun ortaya çıkması olarak göstermiştir.⁸ Ermenistan, Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı taleplerini destekleyerek bölgenin Ermenistan ile birleştirilmesini savunmuştur. Bağımsızlık talepleri ise ağırlıklı olarak bu istek üzerinden şekillenmiştir.

Ermenistan Yüksek Sovyet'inde ilk çok partili seçim Mayıs ve Temmuz 1989'da yapılmıştır. Bağımsızlık yıllarında halkın gözünde imaj ve itibar kaybeden Komünist Partisi, seçimleri kaybetmiş, EUH liderliğindeki koalisyon, seçimleri kazanmış ve Levon Ter-Petrosyan Yüksek Sovyet Başkanlığına, Vazgen Manukyan ise Başbakan görevine gelmiştir. Bu tarihten sonra Ermenistan'da iktidar, ulusal bağımsızlık mücadelesini başlatan güçlerin eline geçmiştir. EUH bünyesinde faaliyet gösteren siyasi gruplar ayrılarak hem iktidar yanlısı, hem de muhalif siyasi partiler şeklinde örgütlenmiştir. Aynı zamanda bu tarihten itibaren diaspora

6 Ананикян Р, *Советская Армения*, Серия: Моя родина СССР, Москва, Военное издательства, 1990, с. 58.

7 Gerard J. Libaridian, *Ermenilerin Devletleşme Sınavı*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2001, s. 21-42.

8 Александр Искандарян, "Армения между автократией и полиархией", *Pro et Contra*, 2011 Май-август 2011, Т.15, No: 3-4, s. 19.

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

siyasi partileri de gayri resmi olarak Ermenistan'da faaliyete başlamıştır.⁹ İlk siyasi partilerin kurulması 1988-1990 yıllarına rastlansa da, onların faaliyetini düzenleyen "Sosyal Siyasi Kuruluşlar Hakkında" kanun 26 Şubat 1991'de kabul edilmiştir.¹⁰ Haziran 1991'de Devlet Başkanlığı makamı¹¹ oluşturulmuş ve şaibeli olduğu iddia edilse de parlamento ve devlet başkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir. Halka ifade ve yayın serbestisi verilmiş, mülkiyetin dokunulmazlığı, devlet tarafından garanti altına alınmıştır. 1998 yılında Robert Koçaryan'ın devlet başkanı seçilmesinden sonra siyasi sistem bir ölçüde değiştirilmiş, dengeler bozulmuş ve yeni siyasi güç merkezleri ortaya çıkmıştır.¹²

Ermenistan'da siyasi partilerin kurulma süreci bugün de devam etmektedir. Bu süreç, bağımsızlık döneminde ortak hareket eden siyasi güçleri birbirinden ayırmış ve Ermenistan iç dinamiklerinin bölünmesine neden olmuştur. Yarım yüzyıldan fazla baskıcı bir sistem ile yönetilen Ermenistan'da bu süreç, diğer SSCB ülkelerinde olduğu gibi oldukça sancılı geçmiştir. Siyasi güçlerin EUH'den ayrılması halk tarafından olumlu karşılanmamış ve ayrılanlar ihanetle suçlanmıştır. Ancak bu tür bölünmeler, siyasi partilerin kuruluş döneminde yaşanabilecek olaylardır. EUH bünyesinden ayrılan siyasi partiler daha sonra Ermenistan'ın siyasi sisteminde kendi yerlerini belirlemiş ve iktidar mücadelesinin yeni dönemini başlatmışlardır.

Yetmiş yıldan fazla SSCB'ye bağlı kalan Ermenistan'da 1980'li yıllarda bağımsızlık mücadelesi başlarken, halkın büyük bir bölümü SSCB'nin dağılmasından sonra Ermenistan'ın geleceğinden endişe etmiştir.

9 Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun), Ermeni Liberal Demokrat Partisi (ELDP), Ramkavar Parti (RP) ve Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP) 1991 yılında çok partili sisteme geçmenin ardından diasporadan ithal edilmiştir. Libaridian, a.g.e., s. 44.

10 Гарегин Керян, "Утверждение многопартийности в Армении", *Центральная Азия и Кавказ*, https://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-04/12.qerru.shtml, (Erişim Tarihi: 14.08.2017).

11 "К президентским выборам в Армении Справка", ?, http://rian.ru/rian/index.cfm?msg_id=3046960, (Erişim Tarihi 13.05.2014).

12 Давид Шахназарян, "Армения на Пороге XXI Века", *Независимая газета*, ?, 26.01.2000.

Bağımsızlık mücadelesi, siyasi kültürün, demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğünün olmadığı bir ortamda verilmiştir. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların ortalarına kadar olan dönemde yasal ve yasal olmayan şekilde birçok siyasi parti, dernek ve sivil toplum örgütleri kurulmuştur. Bu dönemde kurulan siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin büyük bir bölümü, 1990'lı yılların ortalarında ya kendilerini tasfiye etmiş ya da diğer parti ve örgütlerle birleşmişlerdir.

Ermenistan'da 120'den¹³ çok siyasi parti faaliyet gösterse de Adalet Bakanlığı tarafından 79 parti kayda alınmıştır.¹⁴ Kayda alınmayan partilerin büyük bir kısmı, Ermenistan siyasi hayatında ciddi bir role sahip değildir ve tabela partisi olmaktan öteye geçememişlerdir. Ermenistan'da bugün, Ermeni Ulusal Hareketi, Ermeni Devrimci Federasyonu, Çiçeklenen Ermenistan Partisi, Ermenistan Komünist Partisi, Ermenistan Cumhuriyet Partisi, Ermenistan Ramkavar Azatakan Partisi, Yerkrpah (Vatan Bekçileri) Gönüllü Birliği, Sosyal Demokratik Parti (Hınçakyan), Ulusun Kendi Kaderini Tayin Birliği, Demokratik Vatan, Ermenistan Demokratik Partisi, Ermenistan Halk Partisi, Oriants Yerkir (Hukuk Ülkesi), Özgür Ermenistan Misyonu, Ermenistan Liberal Demokrat Birliği ve başka partiler faaliyet göstermektedir.

İKTİDAR MÜCADELESİNDE SİYASİ PARTİLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Ermenistan, 1988-1991 yılları arasında SSCB'de yaşanan gelişmeleri ülkenin bağımsızlığını ilan etme imkân ve fırsatı gibi değerlendirerek 23 Ağustos 1990'da Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmiştir.¹⁵ Ermenistan Yüksek Sovyeti, Şubat 1991'de Sovyetler Birliği'nin devamı konusunda yapılacak

13 Карен Торосян, *За витриной власти*, Эреван, 2004, s. 18.

14 "Сколько зарегистрированных партий есть в Армении?", ?, <http://armenianreport.com/pubs/124296/>, (Erişim Tarihi 13.12.2017).

15 "Декларация о независимости Армении", ?, <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=2602&lang=rus&sel=show>, (Erişim Tarihi 27.12.2017).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

halk oylamasına katılacağını bildirirse de, daha Sovyetler Birliği'nin devamı için halk oylaması yapılmadan 21 Eylül 1991'de bağımsızlık için yapılan halk oylamasında Ermenilerin %95'i bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır.¹⁶ Ermenistan, böylece SSCB Anayasası'na uygun olarak birlikten ayrılan ilk devlet olmuştur. Aynı yıl 16 Ekim tarihinde Ermenistan'da Devlet Başkanlığı Seçimleri yapılmış ve Yüksek Sovyet Başkanlığı görevinde bulunan Ter-Petrosyan Devlet Başkanı seçilmiştir.¹⁷

20 Mayıs 1989'da Yüksek Sovyet için yapılan seçimleri Komünistlerin kaybetmesinden sonra Yüksek Sovyet Başkanlığı Seçimlerini de kazanan EUH liderleri arasında ciddi rekabet yaşanmamıştır. Bu dönemde EUH siyasi mücadelenin önderliğini yapmaktaydı ve daha bölünmemişti. İlk devlet başkanlığı seçimlerinin yapıldığı 16 Ekim 1991'de ise Devlet Başkanlığı Seçimlerinde ciddi rekabetin yaşanacağı ortaya çıkmıştır. Zira bu seçimlere UKKTB'den Paryur Ayrikyan, Taşnaksutyun Partisi'nden Soso Sarkisyan ve EUH'ten Levon Ter-Petrosyan adaylıklarını açıklamışlardır. Ancak EUH'un Ermeni kamuoyu nezdindeki saygınlığı, Ter-Petrosyan'ın bağımsızlık mücadelesi döneminde kazandığı siyasi imajı ve Yüksek Sovyet Başkanlığı makamında olma avantajı seçimlerde etkili olmuş ve Ter-Petrosyan, %70 oy alarak Devlet Başkanı seçilmiştir.¹⁸

Ter-Petrosyan'ın Yüksek Sovyet Başkanı seçilmesinden sonra hükümetin izlediği iç ve dış politikadan rahatsız olan ve iktidar mekanizmasında görev almayan gruplar ortaya çıkmış ve EUH'da ilk muhalif sesler duyulmaya başlamıştır. 25 Eylül 1991'de Başbakanlık görevinde bulunan Vazgen Manukyan istifa ederek Ter-Petrosyan rejiminde aradığını bulamayan grupların liderliğine oynamış, Milli Demokratik Birlik Partisi'ni kurmuş ve Ter-Petrosyan'a muhalif olduğunu bildirmiştir. Kısa bir

16 Саргис Саргсян, "27 лет независимости Армении: как зарождалась Третья Республика", ?, <https://www.armmuseum.ru/news-blog/2018/9/21/27nbsp-independenceday> (Erişim Tarihi 07.07.2019).

17 Митяев В. Г., "Путь к независимости и формирование многопартийной системы", *Армения: Проблемы независимого развития*, (Сост. Кожокин Е.М), Российский институт стратегических исследований, Москва 1998, s. 78.

18 Гарегин Керян, *a.g.m.*, Ter-Petrosyan'ın yüzde 83 oranında oy aldığı belirtilmektedir. Libaridian, *a.g.e.*, s. 27.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

süre sonra Karabağ Hareketi liderleri de muhalefet sıralarına katılmıştır. Karabağ Hareketi liderlerinden Yüksek Sovyet Prezidyumu üyesi David Vardanyan da Milli Demokratik Birlik'e katıldığını açıklamıştır. 1992'de başta Taşnaksutyun Partisi olmak üzere, UKKTB ve Milli Demokratik Birlik, Ter-Petrosyan'ın Karabağ politikasını eleştirerek istifasını talep etmiştir. Haziran 1992'de ise Parlamento'da ilk muhalefet bloğu olan Milli Birlik kurulmuştur. Bu birliğe, Taşnaksutyun Partisi ve UKKTB dâhil olmak üzere toplam yedi parti katılmıştır.

Milli Demokratik Birlik, Milli Birlik parlamento grubu ile işbirliği yaptığı takdirde, büyük bir ihtimalle Vazgen Manukyan her iki grubun da lideri konumuna yükselebilir ve Ter-Petrosyan için ciddi tehlike ortaya çıkabilirdi. Bu durumu değerlendiren Ter-Petrosyan, Manukyan'ı Savunma Bakanlığı görevine getirmekle hem Manukyan'ın mücadele alanını sınırlamış, hem de Milli Demokratik Birlik ve Milli Birlik parlamento grubunu kontrolü altına almıştır. Manukyan bu görevi üstlendikten sonra muhalefetin ciddi baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Muhalefet, Manukyan'ı siyasi mücadelede ihanetle suçlasa da, Manukyan yanlıları Karabağ için mücadeleyi siyasi mücadelenin üstünde gördüklerini açıklayarak kendilerini savunmuşlardır.¹⁹

1993'te Karabağ Savaşı'nda ciddi başarılar elde eden Manukyan'ın siyasi ağırlığının artması ve Ermenistan siyasi hayatında yükselmesi, Ter-Petrosyan'ı rahatsız etmiş ve Haziran 1993'te Manukyan'ı görevinden almıştır. 1993'te Ter-Petrosyan, şu veya bu şekilde muhalefeti kontrol edebilmiştir. İktidar ve muhalefet arasında anlaşmazlık ve uyuşmazlığın ikinci dalgası, Anayasa taslağının hazırlanması ve Anayasa'nın kabul edilmesi sürecinde yaşanmıştır. Hükümet hazırladığı Anayasa taslağında kendi hâkimiyetini güçlendirme çabası içerisindeydi, muhalefet ise bu çalışmalarını belirli grup veya kişilerin Anayasa'ya dayanarak hâkimiyeti kendi ellerine alması gibi değerlendirmiştir.

¹⁹ Митяев, а.г.м., s. 84.

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Azerbaycan'la yaşanan savaşın 1994'e kadar devam etmesi ve Ermenistan Ordusu'nun başarılı operasyonlar düzenlemesi, Ermenistan muhalefetinin faaliyet alanını sınırlayan nedenlerin başında gelmektedir.²⁰ 1991-1994 yılları arasında muhalefet eylemlerine devam etse de, iktidarın zorla değiştirilmesi girişiminde, bir başka ifade ile darbe girişiminde bulunmamıştır. Bu, Ermenistan devletinin ayakta kalması ve güçlenmesinde en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu dönemde, Azerbaycan ve Gürcistan'da darbeler serisi birbirini izlemiş, sık sık iktidar değişikliği yaşanmıştır.

9 Mayıs 1994'te ateşkes anlaşması imzalandıktan sonra Ermenistan muhalefeti, hükümetin sosyal ve ekonomik politikasını eleştirmeye başlamış, askeri operasyonların durduğunu ve savaş giderlerinin azaldığını bildirerek, hükümetin ekonomik sorunlar üzerinde yoğunlaşmasını talep etmiştir. Ancak hükümetin ekonomik reform çalışmalarının beklenen sonuçları vermemesi üzerine muhalefetin baskıları daha da artmıştır. Bu dönemde hükümeti zor duruma düşüren bir olay da terör eylemlerinin yaşanması olmuştur. Karabağ Komitesi liderlerinden olan Hambartsum Galstyan,²¹ KGB subayı Yüzbaşıyan²² ve Devlet Demiryolları Başkanı Kandilyan'ın öldürülmesi iç dinamikleri daha da germiştir.²³ Taşnaksutyun, Ramkavar Azatakan ve Demokrat Parti muhalif cephede yer alsalar da, muhalefetin liderliğini Vazgen Manukyan'ın başkan olduğu Milli Demokratik Birlik Partisi üslenmiştir. Ter-Petrosyan kendi konumunu sağlamlaştırmak için muhalif partilerin bazılarıyla görüşerek iktidar yanlısı bir blok kurmak istemiştir. Ermenistan Cumhuriyet Partisi, Ermeni Ulusal Hareketi, Hınçak

20 M. Seyfettin Erol-Mehmet Şahin, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 37, 2013, s. 117.

21 "Убийство борца за независимость Армении Амбарцума Галстяна остается нераскрытым", ?, <http://armenianreport.com/pubs/74577/>, (Erişim Tarihi 07.12.2017).

22 Бахрам Батыев, "Полковник КГБ СССР: "Я работал с Мариусом Юзбашьяном, которого убили дашнаки", ?, <http://www.vesti.az/news/188003>, (Erişim Tarihi 07.12.2017).

23 "ЛТП - крестный папа армянского бандитизма", ?, <http://inosmi.ru/world/20090619/249976.html>, (Erişim Tarihi 07.12.2017).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Partisi, Liberal Demokratik Parti ve Hıristiyan Demokratik gibi partileri bir araya getirerek bunu başarmıştır.

Levon Ter-Petrosyan'ın 1998'de istifa etmesinden sonra iktidara gelen Robert Koçaryan ve 2008'de iktidara gelen Serj Sarkisyan da ülkenin sosyal-ekonomik sorunlarını çözmekte yetersiz kalmışlardır. Özellikle Koçaryan iktidarı zamanı Parlamento'ya yapılan terör saldırısı, Ermenistan'ın siyasi hayatında derin izler bırakıp yeni denklemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bağımsızlık tarihinde, Dağlık Karabağ Sorunu istisna olmakla birlikte, hiçbir gelişme 27 Ekim 1999'da gerçekleşen bu olay kadar Ermenistan'ın devlet geleneğine ağır darbe vurmamıştır.

Nairi Unanyan²⁴ liderliğinde silahlı bir grup Ermenistan Parlamentosu'na saldırarak Başbakan Vazgen Sarksyan, Parlamento Başkanı Karen Demirçyan, yardımcıları Yuri Bakşyan, Ruben Miroyan ve Bakan Leonard Ter-Petrosyan'ı katletmişlerdir.²⁵ Bu eylem bağımsızlık süreci ve sonrasında yaşanan en büyük kanlı olay olarak değerlendirilmektedir. Parlamento'ya düzenlenen saldırı hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre bu olay iktidar mücadelesi için verilen savaş, ikinci görüşe göre ise bireysel eylemdir. Ermenistan kamuoyu ve birçok araştırmacı birinci görüşün gerçekleri daha çok yansıttığına inanmaktadır. Çünkü saldırı bireysel eylem olmayacak kadar profesyonel bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ermeni basınında olayın arkasında Devlet Başkanı Robert Koçaryan'ın ve Milli İstihbarat Bakanı Serj Sarkisyan'ın olduğuna ilişkin birtakım haberler

24 Nairi Unanyan 1965'te Erivan'da doğdu. Erivan Devlet Üniversitesi Filoloji bölümünden mezun oldu. 1988'den başlayarak bağımsızlık mücadelesine katılmıştır. Taşnaksutyun parti üyesi olmuş, daha sonra 'uygunsuz davranışları nedeniyle partiden ihraç edilmiştir. Gorizont (Ufuk) adlı Haber Ajansı kurmuş ve bir dönem Başkanlığını yapmıştır. 1994-1997 yıllarında Kırım'da yaşamış, Kilisede ermeni dili ve edebiyatı dersi vermiştir. 1997'de Ermenistan'a dönen Unanyan, eylem gerçekleştiren güne kadar işsiz kalmıştır. "Выстрелы в Парламент Армении, Заявление Наири Унаняна главы вооруженной группы из зала Национального Собрания", ?, <http://www.internews.am/projects/archive/events/russian/unanian.htm>, (Erişim Tarihi 14.08.2005).

25 Saldırıda toplam 9 kişi hayatını kaybetmiştir. Bkz: Торосян, а.г.е., s. 97, "Террористы, убившие Премьер-Министра и спикера парламента армении сдались", ?, <http://www.open.by/1999102811.html>, (Erişim Tarihi 06.11.2000).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

yayınlanmıştır.²⁶ Ancak saldırganların tutuklanması için Rusya Federal Güvenlik Hizmeti'ne bağlı Alfa Özel Kuvveti'nin Erivan'a davet edilmesine rağmen, Koçaryan'ın operasyona başlanması için değil, teröristlerle görüşmelerin devam etmesine yönelik karar vermesi, olayların arkasında kendisinin olduğu iddiasını zayıflatmaktadır.²⁷

ANAYASA'NIN KABUL EDİLMESİ

Yukarıda belirtildiği gibi Ermenistan'da bağımsızlık mücadelesi 1978'de kabul edilen üçüncü Anayasa çerçevesinde verilmiştir. Bağımsızlığın ilanından 1995 yılına kadarki süreçte Ermenistan Hükümeti ve Parlamento, bu Anayasa çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Parlamento, Sovyet kanunlarının bazılarını günün talepleri doğrultusunda değişiklikler yapmış, bazılarını yürürlükten kaldırmış ve yeni kanunlar kabul etmiştir. Ama Sovyetler Birliği döneminde kabul edilen Anayasa üzerinde çalışmak, beklenen sonuçları vermemiştir. Nitekim, hâkimiyetin paylaşımı, ekonomik ve sosyal yasalar üzerinde ne kadar çalışsalar da günün talepleri karşılanmamış, iktidar ve muhalefet arasında tartışmalar devam etmiş, Bağımsızlık Bildirisi'nde öngörülen ilkeler tam olarak hayata geçirilmemiştir. Özellikle, 25 Temmuz'da devlet başkanı hakkında yasa tasarısı kabul edildikten sonra bu kurumun Parlamento ve Hükümet arasında karşılıklı ilişkilerinin nasıl olacağı ciddi tartışmalara neden olmuştur.

Hâkimiyetin paylaşımı ise kabul edilecek "Ermenistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Hakkında" ve "Ermenistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Hakkında" kanunlarda tespit edilecekti. Bu yasa tasarısı müzakere edilirken milletvekilleri arasında ciddi görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bir grup milletvekili devlet başkanının geniş yetkilerle donatılması gerektiğini

26 "Так Кто Расстрелял Парламент Армении?", ?, <http://www.souzarmyan.ru/ar/400.shtml>, (Erişim Tarihi 14.09.2000).

27 "Самвел Мартиросян: Дело о расстреле в армянском парламенте: суд завершен, вопросы остаются", ?, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1070532720>, (Erişim Tarihi 04.12.2003).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

savunurken, diğer grup milletvekilleri devlet başkanına sınırsız yetkiler verileceği takdirde, bunun daha sonra devlet başkanını diktatörlüğe götüreceğini iddia etmiştir. Aynı zamanda bu durumun hâkimiyetin paylaşılması prensipine de ters düştüğü vurgulanmıştır. Bu tartışmalarda başkan yardımcılığı makamının da oluşturulması gündeme getirilse de daha sonra müzakerelerden çıkarılmıştır. Aslında bu konuda birisi Anayasa Komisyonu, diğeri Milli Demokratlar Fraksiyonu'ndan T. Sarksyan ve Ş. Koçaryan tarafından iki yasa tasarısı hazırlanmıştı. Bu yasa tasarılarının benzer yanları olsa da Parlamento'nun yetkileri, yasama ve yürütme erklerinin yetkileri ve karşılıklı denetim konusunda ciddi farklılıklar da olmuştur. Hâkimiyetin yürütme ve yasama organları arasında karşılıklı bağımlılığı "Ermenistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Hakkında" kanun kabul edilmesiyle belirginleşmiştir.

Milli Demokratlar Fraksiyonu'nun hazırladığı yasa tasarısı Parlamento'nun sadece yasama ile ilgilenmesini öngörmüyor, aynı zamanda devlet başkanlığı ve yürütme organının faaliyetini kontrol edebilecek yetkilerle donatıyordu. Bir başka ifadeyle, Ermenistan'da parlamento yönetim sistemine benzer bir uygulanma ortaya çıkıyordu. Oylama sonucuna göre Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı yasa tasarısı kabul edilmiş ve Anayasa taslağının hazırlanması için komisyon kurulmuştur. Komisyon 20 kişiden oluşmaktaydı ve başkanı Levon Ter-Petrosyan'dı. Komisyon kurulmuş fakat faaliyete hemen başlayamamıştır; Komisyonun ilk toplantısı Ekim 1992'de gerçekleşmiştir. Komisyon faaliyete başladığında ülkede siyasi ortam çok değiştiğinden başkanlık sisteminin yasama ve yürütme organları ile karşılıklı ilişkilerinin nasıl olacağı konusu müzakereye çıkarılmıştır. Başlıca sorun hâkimiyetin paylaşımı ve çifte vatandaşlık konusunda ortaya çıkmıştır. Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı yasa tasarısı devlet başkanına geniş yetkiler verirken, alternatif yasa tasarısında ise devlet başkanı sembolik yetkilerle donatılıyordu. Nitekim, 1992-1995 yıllarında iki kutuplaşma vardı. Parlamento'da ve Komisyon'da temsil edilen bir grup devlet başkanına

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

sınırsız yetki verilmesini savunurken, azınlıkta olan bir grup ise parlamento yönetim sistemini desteklemiştir. Sonuç olarak "Altıların projesi" olarak bilinen grup, projesini geri çekmiş ve Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı taslak referanduma çıkarılmıştır.

5 Temmuz 1995'te düzenlenen halk oylamasıyla bağımsız Ermenistan'ın ilk Anayasası kabul edilmiştir. Halk oylamasının sonuçlarına göre, 2.189.804 oy kullanma hakkına sahip vatandaştan 1.217.531 kişi oy kullanmış ve 823.370 (oy kullananların %68, oy kullanma hakkına sahip olanların %37.6'ı) kişinin olumlu oylarıyla Anayasa kabul edilmiştir.²⁸

Böylece, Anayasa tasarısı üzerinde iktidar ve muhalif partiler arasında genel anlaşma olmasa da, halk oylamasıyla kabul edilmiş ve Kasım 2005 tarihine kadar bu Anayasa'da hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Bu Anayasa devlet başkanına yasama ve yargı üzerinde güçlü denetim yetkisi vermekteydi ve devlet başkanı makamı siyasi sistemin üzerinde bir yere sahipti.²⁹ Ama formalite olarak Ermenistan yarıbaşkanlık sistemi ile yönetilen devlet olarak kabul edilse de, Ermeni siyasi literatüründe 1995-1997 yılları "süper devlet başkanlığı" dönemi olarak tanımlanmaktadır.

ERMENİSTAN'DA KOALİSYON HÜKÜMETİ ÖRNEKLERİ

1991 yılında bağımsızlık ilan ettikten sonra Ermenistan'da 2003 yılına kadar iktidarda olan siyasi güçler koalisyon hükümeti kurma gereksinimi duymamıştır. Bütün hükümetler seçimleri kazanan iktidar partisi tarafından kurulmuş, diğer partilerle iktidar paylaşılmamıştır. Ama 2002 yılına kadar, özellikle de bu yılın ilk altı ayında yaşanan siyasi gelişmeler birçok dengeyi

28 Арутюнян Г., Конституционализм: уроки, вызовы, гарантии // Сборник избранных публикаций и выступлений на международных форумах, посвященных данной проблеме. - Киев-Логос, 2011.

29 Багдасарян А., Конституции РА в редакции 1995 г, Ереван, 1995, s. 88.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

değiştirmiştir.³⁰ Bu olaylardan en önemlisi 2002 yılında yapılan Devlet Başkanlığı ve Parlamento Seçimleridir.

19 Şubat 2002 yılında yapılan Devlet Başkanlığı Seçimlerinde hiçbir aday toplam oyların %50'den fazlasını alamadığı için, devlet başkanı 5 Mart 2003'te yapılan ikinci tur seçimlerinde belli olmuştur.³¹ Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılan açıklamaya göre 5 Mart'ta yapılan ikinci tur seçimlerini Robert Koçaryan, toplam geçerli oyların %67,44'ünü (1.044.424 kişi) alarak ikinci defa devlet başkanı seçilmiştir. Stepan Demirçyan ise %32,56 (504.146 kişi) oranında oy almıştır.

İkinci tur seçim sonuçları ilan edildikten sonra Demirçyan ve bazı muhalefet partileri yeniden mitingler düzenleyerek Yüksek Seçim Kurulu'nun Koçaryan lehine hile yaptığını iddia etmişlerdir. Gerçekten de Rusya Federasyonu'ndan gelen gözlemciler istisna olmakla birlikte, diğer bütün gözlemciler seçim sonuçlarıyla ilgili yaptıkları açıklamada seçimlerde hile yapıldığını ifade etmişlerdir. Rusya temsilcilerinin ise seçimlerin "demokratik" ve "adaletli" olduğunu açıklamasında, muhtemelen Koçaryan'ın 16-18 Aralık 2002 tarihlerinde Rusya'ya yaptığı ziyaretin büyük etkisi olmuştur.

Ermenistan'da Devlet Başkanlığı Seçimlerinden sonra 25 Mayıs 2003'te yapılan Parlamento Seçimlerinde iktidar ve muhalefet arasında ciddi rekabet yaşanmıştır. Devlet Başkanlığı Seçimlerinde Koçaryan ile ikinci tura kalan ve muhalefet tarafından seçimleri kazandığı iddia edilen Stepan Demirçyan, Parlamento Seçimlerini kazanmak için örgütlenme ve propaganda faaliyetini genişletmiş, fakat üstünlük sağlayamamıştır. Yüksek Seçim Kurulu'ndan yapılan açıklamaya göre iktidarda bulunan Cumhuriyet Partisi toplam geçerli oyların %25'ini almıştır.

30 Devlet başkanlığı ve parlamento seçimleri öncesi Ermenistan'ın iç politikasındaki gelişmeler için bakın: Арутюн Хачатрян, "Армянская оппозиция: плюрализм и соперничество", ?, <http://www.eurasianet.org/russian/departments/rights/articles/eav010203ru.shtml>, (Erişim Tarihi 04.01.2003).

31 Карен Топчян, "Армения снова выбирает президента", 5 марта 2003, ?, http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_2820000/2820919.stm, (Erişim Tarihi 07 Mart 2003).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Parlamento Seçimlerinde Cumhuriyet Partisi 131 sandalyeden 65'ine sahipti ve tek başına hükümeti kurabilirdi. Çoğunluk seçim sistemine göre seçilen milletvekilleri genellikle iktidar partisine yakın olan ve gerektiğinde partiye katılabileceği için tek başına hükümet kurmak sorun değildi. İktidar partisinin koalisyon hükümeti kurmasının tek nedeni, Serj Sarkisyan'ın 2008 yılında yapılacak Devlet Başkanlığı Seçimlerinde geniş siyasi yelpazeden destek almak istemesiydi.

Koçaryan, Devlet Başkanlığı Seçimlerinde ikinci tura kalarak ipi zar zor göğüslediği için ikinci dönem başkanlığında ciddi sorunlar yaşamaması, iç politikada, özellikle de ekonomi ve Dağlık Karabağ Sorunu'nda sorumluluğu paylaşmak amacıyla koalisyon hükümeti kurma girişimlerine başlamıştır. Ermenistan'da, 25 Mayıs 2003 tarihinde yapılan Parlamento Seçimlerini kazanan Cumhuriyet, Orianç Yerkir (Kanunlar Ülkesi) ve Taşnaksutyun Partileri koalisyon hükümeti kurmak için bir muhtıra imzalamış ve böylece Ermenistan'da ilk koalisyon hükümeti kurulmuştur.³²

Başbakan Andranik Margaryan'ın 2007'de kalp krizi geçirerek vefat etmesinden sonra Serj Sarkisyan'ın Başbakanlığında ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ama ikinci koalisyon hükümeti birinciden farklıydı. Birinci koalisyon hükümetinde Cumhuriyet, Orianç Yerkir ve Taşnaksutyun Partileri bir araya gelmişti. İkinci koalisyon hükümetinde ise Cumhuriyet Partisi, Çiçeklenen Ermenistan Partisi ve Taşnaksutyun Partisi yer almıştı. 2006 yılında Orianç Yerkir, hükümetle iç ve dış politika konularında anlaşmaya varamadıklarını bildirerek koalisyon hükümetinden ayrılmıştı.³³

Ayrıca birinci koalisyon hükümeti kurulurken taraflar arasında koalisyon muhtırası imzalanırsa da ikinci koalisyon hükümeti kurulurken böyle bir muhtıra imzalanmamıştır. Daha hükümet kurulmadan önce Taşnaksutyun Partisi hükümetin politikalarını belirleyecek konumda olmadıkları takdirde

32 "В Армении коалиционное правительство", *Сегодня* №129 (1474) 12.06.2003.

33 "Коалиционные партии Армении надеются сохранить свои портфели в новом правительстве", <http://newsarmenia.am/news/politics/arm1-20080411-41858420/>, (Erişim Tarihi 04.12.2017).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

koalisyonda yer almayacaklarını bildirmiştir. Ayrıca Parti 2008 Devlet Başkanlığı Seçimlerinde Başbakan Serj Sarkisyan'ı desteklemeyeceklerini net bir şekilde ifade etmiştir.³⁴

Bu koalisyonu ilginç kılan bir neden de kurulurken iktidar partisi ve diğer siyasi partiler arasında değil, Taşnaksutyun Partisi, iktidarda bulunan Cumhuriyet Partisi ve Çiçeklenen Ermenistan Partisi arasında imzalanan bir antlaşmaydı. Antlaşmanın şartlarına göre Taşnaksutyun Partisi sekiz ay koalisyon hükümetinde yer alacaktı. Zira, sekiz ay sonra Devlet Başkanlığı Seçimleri vardı, en ciddi aday ise Serj Sarkisyan'dı ve Taşnaksutyun Partisi onu destekleme yükümlülüğünü üstlenmek istememişti. Bununla Taşnaksutyun Partisi, seçimlerden önce kendi manevra alanını genişletmeye çalışmıştır. Nitekim Ermenistan ve Türkiye arasında 2009 yılında protokoller imzalandıktan sonra Taşnaksutyun Partisi buna itiraz ederek koalisyon hükümetinden ayrılmayı tercih etmiştir.

2012 yılında Parlamento Seçimleri yapıldıktan sonra Parlamento Başkanı Samvel Nikoyan seçim sonuçlarına göre yeni koalisyon hükümeti kurmanın mümkün olabileceğini vurgulamıştır.³⁵ Devlet Başkanı Serj Sarkisyan, 31 Mayıs 2012 yılında Anayasa'nın 55. maddesine uygun olarak hükümeti feshetmiş³⁶ ve Tigran Sarkisyan Başbakanlığında yeni hükümetin kurulması talimatını vermiştir.³⁷ Anayasa'ya göre başbakan tayin edildikten sonraki 20 gün içerisinde hükümet kurulmalıydı.

Koalisyon hükümetin kurulması için daha önce Çiçeklenen Ermenistan Partisi'nin ismi geçse de, iktidar partisi daha sonra bu parti ile görüşmeleri

34 Рубен Маргарян, "Новое правительство приступило к работе", ?, <http://noev-kovcheg.ru/mag/2007-07/763.html>, N 07 (118) Июль 2007.

35 "Спикер парламента Армении за формирование новой коалиции по итогам парламентских выборов", ?, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1529818.html, (Erişim Tarihi: 12.05.2012).

36 "Президент Армении принял отставку правительства страны", ?, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1537092.html, (Erişim Tarihi: 01.06.2012).

37 "Премьер-министром Армении стал Тигран Саркисян", ?, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1537881.html, (Erişim Tarihi: 03.06.2012).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

askıya almış,³⁸ Orianç Yerkir Partisi ile görüşmelere başlamış ve 20 Mayıs 2012 tarihinde antlaşma imzalamıştır.³⁹ Bununla da Ermenistan'da üçüncü koalisyon hükümeti kurulmuştur.

2 Nisan 2017 tarihinde yapılan Parlamento Seçimlerinde iktidarda olan Cumhuriyet Partisi oyların %65'ni alarak tekbaşına hükümeti kurabilecek pozisyona yükselmiştir.⁴⁰ Seçimlerden sonra Cumhuriyet Partisi'nin Taşnaksutyun Partisi ve Çiçeklenen Ermenistan Partisi ile koalisyon hükümeti kuracağı ile ilgili haberler ortaya çıksa da uzun müzakerelerden sonra Taşnaksutyun Partisi ile dördüncü koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁴¹ 2017 yılı sonlarına kadar koalisyon hükümetinde ciddi sorunlar yaşanmamış, fakat 2018 yılında parlamenter yönetim sisteminin uygulanacağı dikkate alınırca, Nisan 2018'e kadar Ermenistan iç politikasında ciddi kırılma noktalarının yaşanacağı ihtimali yüksek olmuştur.

Ermenistan'da kurulan dört koalisyon hükümetinden üçü, hükümet ortaklarının anlaşmaları gibi sonuna kadar devam etmemiştir. Parlamenter yönetim sistemi ise parlamentoda çoğunluğu elde eden siyasi parti tarafından hükümetin kurulmasını öngörmektedir. Bu siyasi partilere daha geniş alanda mücadele imkanı verse de Anayasa değişikliğinden sonra Ermenistan'da Parlamento Seçimlerinde bir partinin tek başına hükümet kuracak kadar oy alması oldukça zor olacaktır. Dolayısıyla, koalisyon hükümeti kurma ihtiyacı öne çıkacaktır. Bu koalisyon hükümetlerinin ne kadar uzun ömürlü olacağı da başlı başına bir sorundur. Nitekim son 26 yılda Ermenistan'da 14 hükümet kurulmuştur ve hükümetlerin ortalama

38 "168 жам: Роберт Кочарян не допустил формирования коалиции между РПА и ППА", ?, <http://www.panarmenian.net/rus/news/110160/>, (Erişim Tarihi: 03. 06.2012).

39 "Коалиция Армении провела встречу", ?, http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=67463&SectionID=0&RegionID=0&Date=06/07/2012&PagePosition=1, (Erişim Tarihi: 08.06.2012).

40 "Правящая партия Армении объявила о своем лидерстве на парламентских выборах", ?, <https://regnum.ru/news/polit/2257592.html>, (Erişim Tarihi: 04.04. 2017).

41 "Две армянские политсилы готовятся выступить с заявлением о создании коалиции", ?, <http://www.times.am/?p=210925&l=ru>, (Erişim Tarihi: 26.04. 2017).

ömrü 1.8 yıldır. Bazı hükümetler ise toplam beş ay işbaşında kalmıştır.

Ekonomik kalkınmanın tam olarak sağlanmadığı, sosyal sorunların çözülmediği, Dağlık Karabağ Sorunu'nun kalıcı barış antlaşması ile sonuçlanmadığı bir ortamda parlamenter yönetim sisteminde iktidara gelen partilerin manevra alanları da oldukça kısıtlı olacaktır. Bu konuda Dağlık Karabağ Sorunu'nu özellikle vurgulamak gerekir. Dağlık Karabağ Sorunu siyasi partileri iktidara getiren ve iktidardan düşüren en önemli nedenlerden biri, belki de birincisi olmuştur.

BAŞARISIZ OLAN BİRİNCİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Koçaryan daha devlet başkanı seçilmeden önce seçim propagandasında Anayasa'da değişiklikler yapılacağı konusunu gündeme getirmiş ve devlet başkanı seçildikten sonra Mayıs 1998'de Anayasa Değişikliği Komisyonu'nu kurmuştur. İlk başlarda bu komisyonda Anayasa uzmanları ve Parlamento'da temsil edilen partilerin temsilcileri yer alsa da daha sonra Komisyon, Anayasa ve devlet hukuku alanında uzman kadrolardan olmakla 16 kişi olarak çalışmalarına devam etmiştir. Bu süreçte Komisyon Viyana Komisyonu ve Avrupa Konseyi Parlamento Asamblesi ile de işbirliği yapmış ve 2001'de Anayasa değişikliği taslağını hazırlamıştır.

Bu proje öncelikle yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında dengeyi koruyarak Devlet Başkanının yetkilerini netleştirmiştir. Başbakanı, Bakanlar Kurulu'na, parlamentoya geniş yetkiler vererek bu kurumların konumunu güçlendirmekteydi. Bu değişiklikler konusunda Anayasa Komisyonu ve Viyana Komisyonu arasında elde edilmiş anlaşmaya göre yarı devlet başkanlığı yönetim sisteminin korunduğu anlaşılmaktaydı.

Taslakta çözüme kavuşturulan bir konu da devlet başkanının başbakanı tayin etmesi, parlamentonun başbakanı onaylaması ve devlet başkanının parlamentoyu feshetmesi olmuştur. Parlamentoya

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

hükümetin kurulmasında geniş yetkiler veriliyordu. Buna göre, devlet başkanının başbakan tayin etmediği, parlamentonun hükümetin programını onaylamadığı durumda parlamento kendisinin başbakan adayını belirleyerek 2/3 oy çokluğu ile yeni hükümeti kurabilirdi. Bununla da yasama erki daha önceki normlardan farklı olarak parlamento 2/3 oy çokluğu ile hükümeti kurabilirdi. Artık parlamento sadece reddetme ve onaylama yetkisine değil, hükümeti kurma yetkisine de sahip olacaktı.

Tasarıda aynı zamanda parlamentonun feshedilmesi yöntemi daha da netleştirilmişti. Genellikle teklif dilen Anayasa değişikliği tasarısında demokratikleşme, hâkimiyetin yatay olarak paylaşımı öngörülmüştü. Tasarı Parlamento'da müzakere edildikten sonra 25 Mayıs 2003 tarihinde halk oylamasına sunulmuş, ancak kabul edilmemiştir.⁴² Araştırmacılar halk oylamasında değişikliklerin kabul edilmemesini seçmenlerin pasif olması ve bu değişikliklerin ne iktidarı, ne de muhalefeti memnun etmemesiyle açıklamışlardır.⁴³

İKİNCİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

2003 yılında halk oylamasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Parlamento Seçimlerinden zaferle çıkan koalisyon hükümeti, Anayasa değişikliği için yeni taslak hazırlıklarına başlamıştır. Parlamento Başkan Yardımcısı Tigran Torosyan, Komisyon Başkanı seçilmiş ve Parlamento'da yer alan bütün siyasi partilerin temsilcileri bu komisyonda yer almıştır. Ama muhalif partiler, komisyonun işini boykot etmiştir. Bir yıl sonra komisyon Parlamento'ya yeni Anayasa değişikliği taslağını sunmuştur. Eşzamanlı olarak birleşmiş muhalefetin liderlerinden olan Arşak Sadoyan da kendilerinin hazırladıkları Anayasa değişikliği tasarısını gündeme getirmiştir. Sadoyan ekibinin hazırladığı taslağı Parlamento kabul etmemiş ve müzakereler komisyonun hazırladığı taslak üzerinde yapılmıştır.

⁴² "Republic of Armenia", <http://www.electionguide.org/election.php?ID=357>, (Erişim Tarihi 29.11.2017), s. 1.

⁴³ Хачатрян М. В, *Политико-институциональная трансформация в Армении 1990-2012 гг.*, Вестник РУДН, серия Политология, 2013, № 3, s. 61.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Devlet Başkanı Robert Koçaryan, 4 Ekim 2005'te Anayasa değişikliği hakkında halk oylamasının yapılması hakkında karar imzalamıştır. 2003 yılındaki başarısızlığını gözönünde bulunduran iktidar, bu halk oylamasının yapılmasının önemini daha geniş kitlelere anlatmak için propagandaya başlamıştır. Referandum 27 Kasım'da gerçekleşmiş ve Anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Öngörülen değişikliklerin bir çoğu 2007-2008 yıllarında yürürlüğe girmiştir. Halk oylamasında kabul edilen en önemli değişiklikler devlet başkanı, hükümet ve parlamentonun yetkilerinin belirlenmesi olmuştur.

Anayasa değişikliğine göre parlamento hükümetin kurulması sürecinde daha geniş yetkilerle donatılmıştı. Artık devlet başkanı, parlamento çoğunluğunun desteklediği birisini başbakan görevine getirmeliydi. Devlet başkanı bundan sonra parlamento çoğunluğunun desteğini alan başbakanı görevinden alamazdı. Ayrıca devlet başkanı, hükümet ve parlamentonun karşılıklı ilişkileri daha net belirlenmişti. Hükümetin teknik yapısını parlamento belirlemektedir ve devlet başkanı buna karşı çıkamaz ama itirazı olduğunda Anayasa Mahkemesi'nde dava açabilirdi.

Bu değişiklikle 1993 yılında devlet başkanına geniş yetkiler veren Anayasa maddeleri ortadan kaldırılmıştır. Nihayet, iktidar 2003 yılında gerçekleştiremediğini, 2005 yılında gerçekleştirmiştir. Ama bu halk oylamasının sonuçları özellikle muhalif siyasi partiler tarafından tanınmamış ve ciddi ihlallerin yapıldığı iddia edilmiştir. Bazı muhalif partiler halk oylamasına katılım oranının Yüksek Seçim Kurulu'nun açıkladığı gibi %65 değil, %16 ila %21 arasında olduğunu iddia etmiştir. Hatta Adalet Bloku lideri Viktor Dallakyan sahte oy kullanma sayısına göre bu halk oylamasının "Guinness Book of Records"a dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁴ Halk oylamasının yapılma sürecini kontrol eden

44 Арутюн Хачатрян, "Спор о явке избирателей бросает тень на конституционный референдум в Армении", ?, <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav113005ru.shtml>, (Erişim Tarihi: 24.11.2017).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

yabancı gözlemciler de ciddi yolsuzlukların olduğunu bildirmelerine rağmen sonuçları tanımışlardır.

PARLAMENTER YÖNETİM SİSTEMİNE GEÇİŞ

Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra önce başkanlık sistemine ve daha sonra da yarıbaşkanlık sistemine geçiş yapmış, 2015 yılında yapılan halk oylaması sonuçlarına göre ise parlamenter yönetim sistemini benimsemiştir. Post-Sovyet Cumhuriyetleri arasında, başkanlık yönetim sisteminden parlamento yönetim sistemine ilk olarak Ermenistan geçmiştir. Bu geçişin hangi şartlarda ve hangi amaçla yapıldığı konusunda çeşitli iddialar vardır. İktidara yakın kaynaklar bunun günün siyasi talepleri doğrultusunda hayata geçirildiğini bildirseler de,⁴⁵ bazı bağımsız kaynaklar Devlet Başkanı Serj Sarkisyan'ın iktidarının devamı, yani Nisan 2018'de kendisinin devlet başkanlığından istifa ederek Başbakan olacağını ve iktidarının ömrünü uzatacağını iddia etmişlerdir.⁴⁶

Serj Sarkisyan iktidar olduktan sonra iktidara yakın çevreler 2000'li yıllardan başlayan Anayasa değişikliği konusunda daha da ileri giderek devletin yönetim sisteminin yarıbaşkanlıktan parlamenter sisteme geçişinin ilk sinyallerini vermişlerdir. İlginç olan Sarkisyan'ın 2008 ve 2013 yılında yapılan Devlet Başkanlığı Seçimlerinde, seçim programlarında Anayasa değişikliği konusunda söz edilmemesiydi. Anayasa hukuku uzmanları da bu konuda açıklama yapmamışlardı.⁴⁷ Resmi açıklamalarda da devletin

45 Сирануш Папаян, "Все, что ни делается, делается для осуществления плана "Серж Саргсян – суперпремьер-министр Армении", ?, <http://ru.1in.am/1205050.html>, (Erişim Tarihi: 14.11.2017); Наира Айрумян, "РПА пытается договориться с Москвой о будущем Сержа Саркисяна", ?, <http://www.Iragir.am/index/rus/0/comments/view/57154>, (Erişim Tarihi: 24.07.2017), s. 1; "Это даже опасно, если Серж Саргсян не займет должность премьер-министра", ?, <http://www.armenianreport.com/pubs/163915/>, (Erişim Tarihi 09.02.2017).

46 Грайр Тамразян, "Зампредседателя АНК: Сценарий, по которому Серж Саргсян станет премьер-министром, очень легко предсказать", <https://rus.azatutyun.am/a/28634885.html>, (Erişim Tarihi: 25.07.2017), s. 1.

47 "Конституционная реформа как главная причина политического противостояния в Армении", <http://www.gumilev-center.ru/konstitutsionnaya-reforma-kak-glavnaya-prichina-politicheskogo-protivostoyaniya-v-armenii/>, (Erişim Tarihi 29.11.2017).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yönetim sisteminin değiştirileceği konusunda bilgi verilmemekteydi. Özellikle Sarkisyan ikinci defa devlet başkanı seçildikten sonra bu konu daha geniş ve resmi şekilde müzakere edilmişti. Sarkisyan ise bu konuda ilk defa 4 Eylül 2013 yılında görüşlerini açıklamıştı.

Muhalefet cephesinin liderlerinden Levon Ter-Petrosyan (Ermeni Ulusal Kongresi) ve Gagik Çarukyan (Çiçeklenen Ermenistan Partisi) Anayasa'nın herhangi bir şekilde değiştirilmesine kesin olarak itirazlarını bildirmiştiler.⁴⁸ Diğer muhalif siyasi partiler de devlet yönetim sisteminin değiştirilmesine karşı çıkmışlardı.

İktidar partisi 2013 yılından itibaren Anayasa değişikliği taslağı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Basına yansıyan bilgilerden taslakta devlet yönetim sisteminin de değiştirileceği belli olmuştur. Muhalif partiler buna itiraz etseler de değişen bir şey olmamıştır. Devlet Başkanlığınca kurulan Anayasa Değişikliği Komisyonu, 10 Nisan 2014 tarihinde taslak metni Parlamento'ya sunmuştur.⁴⁹ Devlet Başkanı Sarkisyan, halk oylaması yapılması için 25 Ekim'de kararı imzalamıştır.⁵⁰ Daha önce yapılan halk oylamalarında genellikle yasama ve yürütme erkleri arasında dengenin korunması amaçlansa da 2015 yılında yapılan halk oylaması daha kapsamlıydı ve devletin yönetim sisteminin değiştirilmesi planlanmıştır.

Anayasa değişikliği taslağının kabul edilmesi ile yapılan önemli değişiklikler şunlardır:

- Devlet başkanı yedi yıllığına seçilmektedir (önceden beş yıllığına seçiliyordu ve iki defa seçilme hakkı vardı);
- Devlet başkanının bir defa seçilme hakkı vardır;

48 "Левон Тер-Петросян и Гагик Царукян заявили о неприемлемости конституционных реформ в Армении", ?, www.regnum.ru/news/polit/1845623.html, (Erişim Tarihi 11.09.2014).

49 "Спикер парламента Армении: Проект конституционных реформ будет выдвинут на референдум", ?, <http://www.panarmenian.net/rus/news/188955/>, (Erişim Tarihi: 07.05.2017).

50 "Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության փոփոխությունների հանրաքվե նշանակելու մասին", ?, <http://www.president.am/hy/decrees/item/2273/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2017).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

- Devlet başkanını halk değil, milletvekilleri ve milletvekillerinin sayısı kadar olan yerel yönetim organlarının temsilcileri seçmektedir;
- Yüksek yürütme erki devletin iç ve dış politikasını hayata geçiren hükümettir;
- Hükümet aynı zamanda devlet yönetim sisteminin başıdır;
- Devlet Başkanı Parlamento Seçimlerinden zaferle çıkmış siyasi parti ve siyasi blokun başkanını hükümeti kurması için başbakan tayin eder;
- Parlamentoda temsil edilen siyasi partiler başbakan konusunda anlaşamazlarsa parlamento feshedilir;⁵¹
- Silahlı kuvvetler hükümete tâbi olur ve Başbakan, Başkomutan olur;
- Orantılı seçim sistemine göre seçilen parlamento 101 milletvekilinden oluşur (önce 131 milletvekili vardı);
- Etnik azınlıklara parlamentoda yer ayrılır;
- Parlamentoda nitelikli çoğunluk elde edilemediğinde ikinci tur oylaması yapılır. Bu oylamaya sadece en fazla oy alan iki parti katılabilir;
- Yüksek Seçim Komisyonu'nun yapısı değiştirilmiştir. Komisyon üyeleri milletvekillerinin 3/5'nin oyu ile seçilir ve iki defa seçilme hakkı vardır;⁵²

Serj Sarkisyan'ın halk oylamasında başarılı olmasının nedenleri şunlardır:

- İktidar partisinin muhalefetin en zayıf olduğu zamanı seçmesi;
- İktidar partisinin propaganda kampanyasının daha kapsayıcı olması, yaklaşık 60 milyon Dram para harcanması;

51 Hatem Cabbarlı, "Ermənistanda referendum sonrasında yeni mərhələ: koalisiya hökumətinə doğru", ?, <http://newtimes.az/az/politics/4274/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

52 "Ереван и Венецианская комиссия заявляют об отсутствии принципиальных разногласий по проекту конституционных реформ", ?, <http://newsarmenia.ru/politics/20150824/43264505.html>, (Erişim Tarihi: 25.08.2015).

- İktidar partisinin muhalif siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıktan başarıyla yararlanması;
- Hükümetin elinde bulundurduğu siyasi araçları yasal olmasa bile kullanması;
- Hükümetin Anayasa değişikliği sürecini başlarken Avrupa Konseyi ve diğer uluslararası örgütlerle müzakereler yaparak onların desteğini alması;
- Viyana Komisyonu değişiklik paketine onay vermesi.

MUHALEFETİN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ MARATONUNU KAYBETMESİNİN NEDENLERİ

Anayasa değişikliği müzakereleri başlarken ülkenin önemli muhalif siyasi partileri Ermeni Ulusal Kongresi, Çiçeklenen Ermenistan Partisi, Miras Partisi, Orianch Yerkir Partisi ve diğer sivil toplum örgütleri buna karşı çıkarak değişikliğin ülkede zaten kırılğan olan demokrasi geleneğini zedeleyeceğini ve totaliter rejimin kurulmasına neden olacağını bildirmişlerdir.

Halk oylamasından birkaç gün önce muhalefet, İrevan'da Azatlık Meydanı'nda miting düzenlemiştir. Mitingin ilk günlerinde polis ve güvenlik güçleri olaya müdahale etmese de daha sonra aşırı zor kullanarak mitingleri dağıtmıştır. Muhalefetin daha ilk başlardan Anayasa değişikliğine itiraz etmesine rağmen, ciddi sonuç elde etme ihtimali zayıftı. Muhalefet genellikle İrevan, Gümrü ve diğer şehirlerde karşı propaganda yapsa da etkili olamamıştır. Muhalefetin maratonu kaybetmesinin nedenlerini ortak faaliyet stratejilerinin olmaması, ana konularda ortak paydaya gelememeleri ve muhalif cephesinin genel zayıflığı olarak açıklamak mümkündür.

Halk oylamasının sonuçlarının hem halk arasında, hem de uluslararası alanda kabul görmesi için hükümet geniş katılımlı yabancı gözlemci

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

heyetini ağırladı. Bağımsız Devletler Birliği gözlemci misyonu 44 kişi, Bağımsız Devletler Birliği Parlamentolararası İttifak 23 kişi, yabancı devletlerin Yüksek Seçim Komisyonu heyeti 33 kişi, Avrupa Konseyi Parlamento Asamblesi'nden 11 kişi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Tesisatlar ve İnsan Hakları Ofisi'nden 5 kişi ve Ermenistan'da bulunan yabancı devletlerin Büyükelçiliklerinin temsilcileri halk oylamasını izlemişlerdir.

Halk oylaması sonuçları ve yapılması ile ilgili gözlemciler çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Rusya Federasyonu Konseyi Ermenistan hükümetinin yaptığı halk oylaması ile ikna edici sonuçlar elde ettiğini, devlet başkanının girişimleri ile tatbik edilen halk oylamasına katılımın az olmasına rağmen sonuçların kabul edilebilir olduğunu bildirmiştir.⁵³

Helsinki Vatandaş Asamblesi halk oylamasının Devlet Başkanı Serj Sarkisyan için Devlet Başkanlığı Seçimleri kadar önemli olduğunu, Yüksek Seçim Komisyonu'nun sonuçlarla ilgili verdiği bilgilerin doğru olmadığını, toplu oy kullanımına tanıklık ettiklerini, seçmenlere ve gazetecilere karşı baskı uygulandığını açıklamıştır.⁵⁴

Demokratik Seçimlerin Avrupa Platformu iki gözlemci grubun uluslararası normu ve prensipleri bozduğunu, Rusya gözlemcilerinin halk oylaması bitmeden önce açıklama yaparak halk oylamasının normal şekilde yapıldığını bildirmiş ve bunun doğru olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵

AKPA misyonu seçmen listelerinde karışıklık olduğunu, vefat etmiş insanların adına oy kullanıldığını, oyların satın alındığını ve bazı grupların bir defadan fazla oy kullandıklarını, siyasi parti ve medyanın

53 "В Совете Федерации России назвали «убедительными» результаты конституционного референдума в Армении", <http://www.panarmenian.net/rus/news/201883/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2015).

54 "EPDE: Республиканская партия оказывала давления как на избирателей, так и на журналистов", http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=139455, (Erişim Tarihi: 09.12.2015).

55 "Как минимум две наблюдательские миссии, следящие за ходом референдума в Армении, нарушили международные нормы и принципы", http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=139458, (Erişim Tarihi: 09.12.2015).

faaliyetinin sınırlandığını, seçmen aktifliğinin az olduğunu (%50'den biraz fazla), sonuçların kabul edilemez olduğunu⁵⁶ ve Anayasa değişikliğinin vatandaşların talep ve desteğine göre değil, iktidarın siyasi çıkarlara uygun olarak yapıldığını kaydetmiştir.

KADİFE DEVRİMİ: PAŞINYAN'IN İKTİDARA GELMESİ

Devlet Başkanı Serj Sarkisyan'ın yetkileri 2008 yılının Mart ayında sona eriyordu. Daha birkaç yıl önceden, yetkileri sona erdikten sonra Başbakan koltuğuna oturması için hazırlıklara başlayan Sarkisyan Başbakan Karen Karapetyan'ı istifaya göndermiş ve 17 Nisan 2018'de Parlamento tarafından Başbakan seçilmiştir.⁵⁷ Ama özellikle Elk-Çıkış Bloku Başkanı Nikol Paşinyan liderliğinde halk hareketinin başlaması ve zor durumda kalmasından sonra 23 Nisan'da istifa etmeye mecbur bırakılmıştır.⁵⁸

Sarkisyan'ın istifa etmesinden sonra Paşinyan'ın Başbakan tayin edilmesi için oldukça sancılı bir süreç başlamıştır. 8 Mayıs'ta Paşinyan Başbakan seçilmiştir.⁵⁹ Paşinyan, Başbakan seçilmesinden sonra çoğunluğunu Ermenistan Cumhuriyet Partisi milletvekillerinden oluşan Parlamento üzerinde kontrolü sağlamakta ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntıların aradan kaldırılması için olağanüstü parlamento seçimlerinin yapılması gerekmektedir. Paşinyan birkaç defa parlamento seçimlerinin yapılacağı tarihi belirlese de, iç politikada yaşanan olaylar seçimlerin ancak 9 Aralık 2001 tarihinde yapılmasına imkân vermiştir. Olağanüstü

56 "Миссия ПАСЕ указывает на ряд упущений в ходе референдума по Конституции в Армении", <http://newsarmenia.am/news/armenia/missiya-pase-ukazyvaet-na-ryad-upushcheniy-v-khode-referenduma-po-konstitutsii-v-armenii/>, (Erişim Tarihi 09.12.2015).

57 "Саргсян избран премьер-министром Армении", <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5134402>, (Erişim Tarihi 17.04.2018).

58 "Премьер-министр Армении Серж Саргсян подал в отставку", <https://ru.armeniasputnik.am/politics/20180423/11639625/premer-ministr-armenii-podal-v-otstavku.html>, (Erişim Tarihi 23.04.2018).

59 "В моем правительстве не будет олигархов", https://www.gazeta.ru/politics/2018/05/08_a_11744149.shtml, (Erişim Tarihi 08.05.2018).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

parlamento seçimlerinin yapılması için Parlamento'nun feshedilmesi gerekiyordu. Başbakanlık görevinden istifa eden Paşinyan yeniden adaylığını ileri sürmüştür. Ama bu defa onun seçilmemesi gerekmekteydi. Başbakanın seçilemediği takdirde Parlamento feshedilecek ve olağanüstü seçimler yapılacaktı. Ermenistan'ın bağımsızlık tarihinde ilk defa bir aday Başbakan seçilmemesi için aday oluyordu. Nihayet Parlamento Paşinyan'ın adaylığını onaylamamış, Parlamento feshedilmiş ve 9 Aralık 2018 tarihinde yapılan seçimlerde Parlamento Paşinyan'ın istediği şekilde yeniden seçilmiştir. Paşinyan'ın lideri olduğu Benim Adımım Bloku %70,43 oy alarak parlamentoda çoğunluğu temin etmiştir.⁶⁰ Yeni Parlamento hiçbir sorun çıkarmadan Nikol Paşinyan'ı yeniden Başbakan seçmiştir.

SONUÇ

Ermenistan, Anayasa değişikliğiyle son 26 yıllık devlet yönetim sistemini değiştirmiştir. Sonuç itibarıyla parlamenter yönetim sistemi daha demokratik ve çoğulcu bir siyasi ortamın teşekkülüne olanak sağlasa da Ermenistan'da toplumsal yapının, siyasi düşüncesinin, ifade özgürlüğü ve insan haklarının durumu göz önüne alındığında, bu sistemin diğer ülkelerde olduğu gibi adaletli, kapsayıcı, ilerici ve demokratik olacağını öngörmek mümkün değildir. Bağımsızlıktan bugüne kadar Ermenistan'ın klanlar ve oligarşiler tarafından yönetildiği dikkate alındığında, parlamenter yönetim sistemine geçtikten sonra Ermenistan'da siyasi çalkantıların, siyasi terör olaylarının artması muhtemeldir. Zira ülke daha önce bu gibi durumlarla karşılaşmamıştı.

Parlamenter yönetim sistemine geçiş, halkın talebiyle değil, Devlet Başkanı Serj Sarkisyan ve takımının girişimleriyle gerçekleşmişti. Sarkisyan, Rusya'da iktidarın Vladimir Putin-Dimitri Medvedev değişimi

60 "Подсчет голосов завершен: ЦИК опубликовала предварительные результаты парламентских выборов", ?, <https://ru.1in.am/1247216.html>, (Erişim Tarihi: 10.12. 2018).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

örneğini kabul etmemiş,⁶¹ diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi iki defadan fazla devlet başkanı seçilmek için Anayasa sınırlandırmasını kaldırmamıştır.⁶² Buna Ermenistan'ın siyasi yapısı, klanlararası mücadeleye uygun değildi ve Batı'nın sert tepkisi olabilirdi. Sarkisyan değişik bir süreci başlatmış ve iddia edildiği gibi başbakanlığa giden yolda önündeki bütün engelleri kaldırmış, hem iç politikada ciddi tepkilerin önünü almış, hem de uluslararası alanda gelecekteki başbakanlık konumunu meşrulaştırmıştı.

Ama Sarkisyan'ın hesaba katmadığı ülkenin iç dinamikleri vardı ve onun sadece bir hafta Başbakan koltuğunda kalmasının nedeni de bu olmuştur. Ülkede yaşanan Kadife Devrimi sonucunda Nikol Paşinyan Başbakan seçilmiştir.

■ Hatem SAVVARLI

61 Ричард Ги́рагосян, "Армения в переходный период: поворот или переворот?", *EaP Think Bridge*, Ежемесячный аналитический дайджест Восточного партнерства, №1, 2017, s. 19.

62 Корюн Манукян, "Президентский дворец против 50-й статьи Конституции", 10.09.2014, ?, <http://www.7or.am/ru/news/view/74109/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2017).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

KAYNAKÇA

АНАНИКЯН, Р., *Советская Армения*, Серия: Моя родина СССР, Москва, Военное издательства, 1990, s. 58.

АРУТЮНЯН, Г., *Конституционализм: уроки, вызовы, гарантии* // Сборник избранных публикаций и выступлений на международных форумах, посвященных данной проблеме. - Киев-Логос, 2011.

АЙРУМЯН, Наира, "РПА пытается договориться с Москвой о будущем Сержа Саркисяна", <http://www.lragir.am/index/rus/0/comments/view/57154> (Erişim Tarihi: 24.07.2017), s.1.

БАГДАСАРЯН, А. *Конституции РА в редакции 1995 г*, Ереван, 1995, s. 88.

БАЛАЯН, Александр. *Политические трансформации в постсоветской Армении: проблемы адаптации и перспективы интеграции в современный мир*, Санкт-Петербург, 2012, с. 16.

БАТЫЕВ, Бахрам, "Полковник КГБ СССР: "Я работал с Мариусом Юзбашьяном, которого убили дашнаки", <http://www.vesti.az/news/188003>, (Erişim tarihi 07.12. 2017).

"В Армении коалиционное правительство", *Сегодня* №129 (1474) 12.06.2003.

"В моем правительстве не будет олигархов", https://www.gazeta.ru/politics/20-18/05/08_a_11744149.shtml, (Erişim tarihi 08.05. 2018).

"В Совете Федерации России назвали "убедительными" результаты конституционного референдума в Армении", <http://www.panarmenian.net/rus/news/201883/>, (Erişim tarihi 09.12.2015).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ГИРАГОСЯН, Ричард, “Армения в переходный период: поворот или переворот?” *EaP Think Bridge*, Ежемесячный аналитический дайджест Восточного партнерства, №1, 2017, с.19.

“Две армянские политсилы готовятся выступить с заявлением о создании коалиции”, <http://www.times.am/?p=210925&l=ru>, (Erişim Tarihi 26.04. 2017).

“Декларация о независимости Армении”, <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=2602&lang=rus&sel=show>, (Erişim tarihi 27.12.2017).

“Ереван и Венецианская комиссия заявляют об отсутствии принципиальных разногласий по проекту конституционных реформ”, <http://newsarmenia.ru/politics/20150824/43264505.html>, (Erişim tarihi 25.08.2015).

“EPDE: Республиканская партия оказывала давления как на избирателей, так и на журналистов”, http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=139455, (Erişim tarihi 09.12. 2015).

ИСКАНДАРЯН, Александр, “Армения между автократией и полиархией”, *Pro et Contra*, 2011 Май-август 2011, Т.15, No: 3-4, с. 19.

“К президентским выборам в Армении Справка”, http://rian.ru/rian/index.cfm?msg_id=3046960, (Erişim tarihi 13. 05.2014).

“Как минимум две наблюдательские миссии, следящие за ходом референдума в Армении, нарушили международные нормы и принципы”, http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=139458, (Erişim tarihi 09. 12.2015).

КЕРЯН, Гарегин, “Утверждение многопартийности в Армении”, *Центральная Азия и Кавказ*, https://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-04/12.qerru.shtml, (Erişim tarihi 27. 11.2017).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

“Коалиционные партии Армении надеются сохранить свои портфели в новом правительстве”, <http://newsarmenia.am/news/politics/arm1-20080411-41858420/>, (Erişim Tarihi 04.12. 2017).

“Коалиция Армении провела встречу”, http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=67463&SectionID=0&RegionID=0&Date=06/07/2012&PagePosition=1, (Erişim Tarihi 08.06. 2012).

“Конституционная реформа как главная причина политического противостояния в Армении”, <http://www.gumilev-center.ru/konstitutsionnaya-reforma-kak-glavnaya-prichina-politicheskogo-protivostoyaniya-v-armenii/> (Erişim tarihi 29.11. 2017).

“ЛТП - крестный папа армянского бандитизма”, <http://inosmi.ru/world/20090619/249976.html>, (Erişim tarihi 07.12.2017).

“Левон Тер-Петросян и Гагик Царукян заявили о неприемлемости конституционных реформ в Армении”, www.regnum.ru/news/polit/1845623.html, (Erişim tarihi 11.09. 2014).

МАНУКЯН, Корюн, “Президентский дворец против 50-й статьи Конституции”, <http://www.7or.am/ru/news/view/74109/>, (Erişim tarihi 19.11.2017).

МАРГАРЯН, Рубен, “Новое правительство приступило к работе”, <http://noev-kovcheg.ru/mag/2007-07/763.html>, N 07 (118) Июль 2007.

“Миссия ПАСЕ указывает на ряд упущений в ходе референдума по Конституции в Армении”, <http://newsarmenia.am/news/armenia/missiya-pase-ukazyvaet-na-ryad-upushcheniy-v-khode-referenduma-po-konstitutsii-v-armenii/>, (Erişim tarihi 09.12. 2015).

МИТЯЕВ, В.Г. “Путь к независимости и формирование многопартийной системы”, *Армения: Проблемы независимого развития*, (Сост. Кожокин Е.М), Российский институт стратегических исследований, Москва 1998, с. 78.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ОГАНЕСЯН, Эдуард, *Век борьбы*, Т. I, Издательства Феникс, Мюнхен-Москва, 1991, с. 276.

ПАПЯН, Сирануйш, “Все, что ни делается, делается для осуществления плана “Серж Саргсян – суперпремьер-министр Армении”, <http://ru.1in.am/1205050.html> (Erişim tarihi 14.11. 2017).

“Правящая партия Армении объявила о своем лидерстве на парламентских выборах”, <https://regnum.ru/news/polit/2257592.html>, (Erişim Tarihi 04.04. 2017).

“Президент Армении принял отставку правительства страны”, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1537092.html, (Erişim Tarihi 01.06.2012).

“Подсчет голосов завершен: ЦИК опубликовала предварительные результаты парламентских выборов”, <https://ru.1in.am/1247216.html>, (Erişim tarihi 10.12. 2018).

“Премьер-министр Армении Серж Саргсян подал в отставку”, <https://ru.armeniasputnik.am/politics/20180423/11639625/premer-ministr-armenii-podal-v-otstavku.html>, (Erişim tarihi 23.04. 2018).

“Премьер-министром Армении стал Тигран Саркисян”, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1537881.html (Erişim Tarihi 03.06.2012).

“Самвел Мартиросян: Дело о расстреле в армянском парламенте: суд завершен, вопросы остаются”, <http://www.centrasia.ru/A.php?st=1070532720>, (Erişim tarihi 04.12.2003).

“Саргсян избран премьер-министром Армении”, <https://tass.ru/mezhdunaro-dnaya-panorama/5134402>, (Erişim tarihi 17.04. 2018).

САРГСЯН Саргис, “27 лет независимости Армении: как зарождалась Третья Республика”, <https://www.armmuseum.ru/news-blog/2018/9/21/27nbsp-independ-enceday> (Erişim tarihi 07.07.2019).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

“Спикер парламента Армении за формирование новой коалиции по итогам парламентских выборов”, www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1529818.html, (Erişim Tarihi 12.05.2012).

“Сколько зарегистрированных партий есть в Армении?”, <http://armenianreport.com/pubs/124296/>, (Erişim tarihi 13.12. 2017).

“Спикер парламента Армении: Проект конституционных реформ будет выдвинут на референдум”, <http://www.panarmenian.net/rus/news/188955/>, (Erişim tarihi 07.05.2.2017).

“Так Кто Расстрелял Парламент Армении?”, Вкz: <http://www.souzarmyan.ru/ar/400.shtml>, (Erişim tarihi 14.09.2000).

ТАМРАЗЯН, Грайр, “Зампредседателя АНК: Сценарий, по которому Серж Саргсян станет премьер-министром, очень легко предсказать”, <https://rus.azatutyun.am/a/4885.html>, (Erişim tarihi 25 Temmuz 2017), s.1.

“Террористы, убившие Премьер-Министра и спикера парламента армении сдались”, <http://www.open.by/1999102811.html>, (Erişim tarihi 06.11.2000).

ТОПЧЯН, Карен, “Армения снова выбирает президента”, http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_2820000/2820919.stm, (Erişim tarihi 07 mart 2003).

ТОРОСЯН, Карен, *За витриной власти*, Эреван, 2004, s. 18.

“Убийство борца за независимость Армении Амбарцума Галстяна остается нераскрытым”, <http://armenianreport.com/pubs/74577/>, (Erişim tarihi 07. 12.2017).

“Унанян Наири”, <http://terrorism.wallst.ru/unanyan.htm>

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ХАЧАТРЯН, М. В. Политико-институциональная трансформация в Армении 1990-2012 гг, *Вестник РУДН*, серия Политология, 2013, № 3, с. 61.

ХАЧАТРЯН, Арутюн, “Спор о явке избирателей бросает тень на конституционный референдум в Армении”, <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav113005ru.shtml>, (Erişim tarihi 24.11.2017).

ХАЧАТРЯН, Арутюн, “Армянская оппозиция: плюрализм и соперничество”, <http://www.eurasianet.org/russian/departments/rights/articles/eav010203ru.shtml>, (Erişim tarihi 04.01. 2003).

ШАХНАЗАРЯН, Давид, “Армения на Пороге XXI Века”, *Независимая газета*, 26.01.2000.

“Это даже опасно, если Серж Саргсян не займет должность премьер-министра”, <http://www.armenianreport.com/pubs/163915/>, (Erişim tarihi 09.02.2017).

“168 жам: Роберт Кочарян не допустил формирования коалиции между РПА и ППА”, <http://www.panarmenian.net/rus/news/110160/>, (Erişim Tarihi 03.06.2012).

ՊԱՐՍԱՍՅԱՆ, Վարդան Արամովիչ և Շմափոն Ռուբեն Արուստյունյան, Հայ ժողովրդի Պատմություն, (1801-1978), Լույս, Երևան 1979, ss. 295-509.

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության փոփոխությունների հանրաքվե նշանակելու մասին, <http://www.president.am/hy/decrees/item/2273/>, (Erişim tarihi 23.11.2017)

САВВАРЛИ, Hatem, “Ermənistanda referendum sonrasında yeni mərhələ: koalisiya hökumətinə doğru”, <http://newtimes.az/az/politics/4274/>, (Erişim tarihi 02.03.2016).

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

EROL, Mehmet Seyfettin -Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika", Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, ed., Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 347-375.

EROL, M. Seyfettin-Mehmet Şahin, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 37, 2013, s. 111-136.

LİBARİDİAN, Gerard J. *Ermenilerin Devletleşme Sınavı*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2001, ss. 21-42.

"Republic of Armenia", <http://www.electionguide.org/election.php?ID=357>, (Erişim Tarihi 29.11.2017), s. 1.

STRUCTURED ABSTRACT

The process of declaring the independence of Armenia in 1991 was quite painful and political parties and organizations with opposing political views were established first time in Armenia. These organizations, which initially brought ecological problems to the agenda, then concentrated on political, economic and security issues. Parallel to the independence process, separatist demands of Armenians living in Nagorno-Karabakh Autonomous Region of Azerbaijan supported by Armenia, and the Karabakh Armenians' independence claims were the main motivation for the political struggle of the Armenian National Movement and the Karabakh Movement. In many cases, this issue has even been in front of Armenia's demands for independence.

The Armenian National Movement was in rule in 1991. But when it came to 1992, the formation of the political parties in Armenia had taken to a significant stage, and they had defined their place as ruling and opposition parties. In the post-independence period, the presidential system, -which was equipped with broad authority-, was accepted in Armenia and this system continued until 2003.

With the adoption of the Constitution in 2005 in Armenia, the powers of the executive, judiciary and legislative powers were more clearly regulated. The state was governed by this Constitutional framework. Armenia has been through very difficult conditions until the end of the 1990s. Until 1994, the Nagorno-Karabakh problem, which was ended with the occupation of Azerbaijani lands, has almost drained away Armenian economy, accelerated out-migration and became the main cause of the struggle for authority. Thus, the first president of Armenia, Levon Ter-Petrosyan, resigned from his post due to he came up with to solve the Nagorno-Karabakh problem through peaceful means and could not persuade his team. Although Ter-Petrosyan's resignation has an important

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

place in Armenia's political culture, nothing has been done in the following years to cultivate this practice. In the implementation of democratization, protection and improvement of human rights and demands for liberal economy has been experienced serious troubles.

Some Armenian researchers claimed that, Armenia was governed by the "super-president" system until 2001. Although this system was criticized by the parliament, the first attempts at restricting the president's powers began after Robert Kocharian came to power, the Constitutional Amendment Commission was established in 1998 and Constitutional amendment draft prepared in 2001. Although the first Constitution amendment draft was issued to vote, the public did not approve this amendment.

In this process, one of the important advancements in the political life of Armenia has been the establishment of coalition governments. Up to now four coalition governments have been established in Armenia, and for the time, with the exception of the fourth one, one of the copartners has left the coalition government before its expiry date at the other three coalitions. Any example of the coalition governments in Armenia, which has adopted the presidential administration system, has not been successful. The Coalition Governments could not achieve staid outcome to tackle the political, social, economic and security problems facing the country.

The coalition, which has not received positive results for the first Constitutional amendment from the ballot, has begun preparations for a new draft of the Constitutional amendment. A new Constitutional Amendment Commission was established. Representatives of opposing political parties represented in the Parliament are invited to this Commission, but they did not participate in the Commission's work. When the Constitutional Amendment Commission presented the draft Constitutional amendment to the parliament, Arsak Sadoyan, one of the

leaders of the united opposition, offered another draft of the constitutional amendment they had prepared, but it is not accepted by the Commission.

The second vote for constitutional amendments took place on November 27, 2003 and constitutional amendments were accepted this time. Most of the foreseen changes came into force in 2007-2008. The most important changes voted at this referendum were clarification and defining the authorities of the president, the government and the parliament.

With this amendment, the Constitutional provisions which gave broad authority to the head of state, have been abrogated. Finally, the referendum, which the government could not achieve in 2003, was actualized in 2005. But the results of this referendum have not been recognized especially by opposition parties and serious corruption claims have been made. With this Constitutional amendment, Armenia took a step towards the semi-presidential system from the "super-presidential" system.

Aiming to change the state's administration system from semi-presidential system to parliamentary system the third constitutional amendment draft was introduced, after Serj Sarkisyan' came to power in 2008. This issue was especially broadly and officially negotiated after Sarkisyan was elected president for the second time

The ruling party has begun to work on the amendment of the Constitution since 2013. The Constitutional Amendment Commission, established next to the President, presented the draft text to the parliament on April 10, 2014. On October 25th, President Sarkisyan has signed a decree for a referendum.

Although the aim of previous referendums was to preserve the balance between the legislative and executive powers, the referendum in 2015 was more extensive and the government's administration system

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SİYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

was planned to be changed. Thus, Armenia officially adopted the system of parliamentary administration with the referendum held on 25 October.

Considering Armenia' social structure, political thought, and the shape of freedom of expression and human rights, it is not possible to claim that this system will be just, inclusive, progressive and democratic as it is in other countries.

Taking into account that Armenia is ruled by clans and oligarchs until the present day, it is likely to increase political turmoil and political terrorist incidents in Armenia after the transition to the parliamentary government system.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ*

US-Russia Rivalry in the Eastern Mediterranean and Turkey's Security

Emre OZAN**

Öz

Bu makale, son yıllarda ABD ile Rusya'nın Doğu Akdeniz'de artan rekabetinin Türk dış politikası üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Sözü edilen bölge, son on yılda köklü bir jeopolitik dönüşüm geçirmektedir ve küresel aktörler arasındaki güç mücadelesinin önemli sahnelerinden birine dönüşmüştür. Bu mücadelede ABD ile Rusya başı çekmektedir ve bölgede iki ülke arasındaki siyasi ve askeri denge değişmektedir. Bu durum, Türkiye'nin dış politikasını da doğrudan etkilemektedir. Türkiye, yeni dengelere uygun bir dış politika arayışına yönelmiştir. Ancak bu yöneliş beraberinde birçok sorun getirmektedir. Bu makalede Doğu Akdeniz'de değişen dengeler ele alındıktan sonra Türkiye'nin bu yeni sürece uyum sağlama çabaları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, ABD, Rusya, ABD-Rusya Rekabeti, Türk Dış Politikası.

Abstract

This article discusses the effects of the increasing competition between the U.S. and Russia in the Eastern Mediterranean on Turkish foreign policy. This region has undergone a radical geopolitical transformation over the past decade and has become one of the most important scenes of the power struggle between global actors. The U.S. and Russia take the lead in this struggle, and the balance between the two countries is changing. This situation is also directly affected Turkey's foreign policy. In this article the changing balances in the Eastern Mediterranean and Turkey's efforts to adapt to this new process are discussed.

Keywords: Eastern Mediterranean, U.S., Russia, U.S.-Russia Rivalry, Turkish Foreign Policy.

* **Makale Geliş Tarihi:** 13.03.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 22.04.2020

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: emre.ozan@klu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-0808-8444.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

GİRİŞ

Doğu Akdeniz, son yıllarda uluslararası güç mücadelesinin öne çıkan bölgelerinden biri haline gelmiştir. Filistin sorunu, Arap-İsrail uyuşmazlığı, Kıbrıs meselesi, Arap Baharı, Suriye'de iç savaş vb. birçok uluslararası soruna ev sahipliği yapan Doğu Akdeniz'de bir de doğalgaz kaynakları keşfedilince, küresel aktörlerin bölgeye ilgisi yoğunlaşmıştır. Böylece Doğu Akdeniz jeopolitiği ve güvenlik mimarisi köklü bir dönüşüme uğramıştır. Son on yılda belirginleşen bu dönüşüm, bölgedeki güç dengelerini de etkilemektedir.

Bölgede, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ABD'nin hegemon olduğu bir güvenlik mimarisi kurulmuştur. ABD'yle yakın ilişkileri olan İsrail, Türkiye ve Mısır gibi ülkeler arasında kurulan bölgesel ortaklıklara dayanan bu yapı, bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlamıştır. 2000'li yıllarda ve özellikle Irak'ın işgalinin etkisiyle bölgede ortaya çıkan belirsizlikler Doğu Akdeniz'in istikrarını da etkilemiş ama Amerikan liderliği sürmüştür. Fakat bu dönemlerde Doğu Akdeniz başlı başına bir jeopolitik bölge olarak görülmemiş, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Doğu Akdeniz son on yılda kendi içinde bir analiz birimi haline gelmiştir. Bölgede köklü bir jeopolitik dönüşüm yaşanmış ve güvenlik mimarisinde güç dengeleri değişmiştir. Bu noktada üç önemli gelişme öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Doğu Akdeniz sularındaki enerji keşifleridir. İkincisi ise Arap Baharı ile başlayan siyasal belirsizlikler ve güvenlik sorunlarıdır. Bu iki gelişmenin doğal bir sonucu olarak büyük güçlerin bölgeye müdahalesi de artmış, Doğu Akdeniz küresel güç mücadelesinin önemli sahnelerinden biri haline gelmiştir.

Bu makalede, konunun daha çok güvenlik boyutuna odaklanılmaktadır. Doğu Akdeniz'deki Amerikan liderliğinin son on yılda zayıfladığı ileri sürülmektedir. Bunun başlıca nedeni ABD'nin bütünlüklü bir politika

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

geliştirememesi ve bölge güvenliği için tutarlı bir dayanak sunamamasıdır. Bu nedenle, başta Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri Amerikan liderliğine şüpheyle bakmaktadırlar. Bunun yanı sıra, bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulması ve genel olarak güvenlik sorunlarında yaşanan artış da güvenlik mimarisini dönüştürmüştür.

Makalenin ilk bölümünde Doğu Akdeniz'deki jeopolitik dönüşüm ele alındıktan sonra, ikinci bölümünde ABD'nin bölgedeki rolü tartışılmaktadır. Bir sonraki bölümde ise Rusya'nın bölgede yeni bir hegemonik güç olma iddiası ele alınmaktadır. Rusya, Suriye'deki savaşa müdahil olarak Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını artırmış ve bunu kalıcı hale getirmiştir. Askeri başarısının ardından, meselenin diplomatik düzeyde çözümü için inisiyatifi eline almıştır. Ayrıca bölgedeki siyasal etkisini de artırma arayışındadır. Rusya, Doğu Akdeniz'deki güç dengesini köklü biçimde değiştirmiş olsa da kendine has yeni bir güvenlik mimarisi inşa etmesi hala çok zor bir görevdir.

Makalenin son bölümünde ise Doğu Akdeniz güç dengelerinde yaşanan değişimin Türkiye üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz politikasını güvenlik odaklı olarak değerlendirmektedir. Bölgedeki güvenlik sorunları, Türkiye'yi doğrudan tehdit ettiği gibi, enerji keşifleri de işbirliği fırsatlarından çok yeni güvenlik sorunları yaratmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Doğu Akdeniz kaynaklı tehditlerle mücadelesinde Batılı müttefiklerinin desteğini beklemektedir. Ancak son on yılda ABD'nin Türkiye'ye umduğu desteği vermemesi ve bölgedeki Amerikan liderliğinin sorgulanır hale gelmesi Türkiye'yi yeni arayışlara yöneltmiştir.

Bu noktada, Türkiye'nin iki yönlü bir politika izlediği ileri sürülebilir. Birincisi bölgenin yeni oyun kurucu aktörü olarak Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesidir. İkincisi ise bölgedeki askeri varlığını artırmaya ve caydırıcılığa dayanan bir stratejidir. Her iki politikanın da kendi içinde sınırlılıkları bulunsa da Türkiye Doğu Akdeniz'de değişen dengelere paralel olarak dış politikasında yeni bir denge arayışındadır.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

ULUSLARARASI REKABET ALANI OLARAK DOĞU AKDENİZ

Doğu Akdeniz bölgesi, tarih boyunca dünyanın önemli ticaret yollarına ev sahipliği yapması nedeniyle stratejik değere sahip bir bölge olagelmıştır. ABD ile SSCB arasındaki rekabetin önemli sahnelerinden biri olarak Doğu Akdeniz, Soğuk Savaş yıllarında da bu stratejik değerini korumuştur. Bunun dışında, dünya politikasının bazı önemli uluslararası uyuşmazlıkları da bölge jeopolitiğinin belirleyici unsurlarıdır. Arap-İsrail uyuşmazlığı ve Kıbrıs sorunu bu uyuşmazlıkların başında gelmektedir.

Taşıdığı stratejik öneme rağmen Doğu Akdeniz, başlı başına bir analiz birimi olarak görülmemiştir. Geniş anlamıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin de Doğu Akdeniz politikası kendi içinde bir bütünlük taşımamıştır. Türkiye için Akdeniz, birbirinden farklı olan ve herhangi bir bütünlük taşımayan ülkelerden oluşmaktadır.¹ Bölge ülkeleriyle ilişkiler Ortadoğu politikasının bir uzantısı olarak görülmüştür. Özelde Doğu Akdeniz'e gösterilen ilgi ise Kıbrıs sorunu ile sınırlı kalmıştır.² Ancak son on yılda bölge jeopolitiğinde yaşanan köklü değişiklikler bu bölgeyi kendi başına bir analiz birimi haline getirmiştir.

Bölgedeki jeopolitik değişim üç alanda yaşanmaktadır. Birincisi yeni keşfedilen enerji kaynaklarıdır. Enerji keşifleri bölgede hem işbirliği hem de çatışma potansiyeli yaratmaktadır.³ Kaynakların keşfi, çıkarılması ve piyasaya sunulması için bölge ülkeleri arasında işbirliği arayışları ortaya çıktığı gibi bölgede varlığını gösteren uluslararası anlaşmazlıklara yeni değişkenler eklenmekte, sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir.

1 İlter Turan, "Turkey and the Mediterranean: Balancing Geopolitics and Geo-Economics" *German Marshall Fund Mediterranean Policy Program (Series on the Region and the Economic Crisis Policy Brief)*, Eylül 2011, s. 1.

2 Mustafa Aydın-Cihan Dizdaroğlu, "Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy", *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 90.

3 Andrea Prontera-Mariusz Ruszel "Energy Security in the Eastern Mediterranean", *Middle East Policy*, 24(3), 2017, s. 145-162.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ayrıca bölge dışındaki pek çok ülke enerji şirketleri aracılığı ile sürece dahil olmakta, büyük güçlerin bölgeye ilgisi artmaktadır. Bu gelişmeler, bölge devletlerinin, büyük güçlerin ve devlet dışı aktörlerin dahil olduğu çok katmanlı bir bölgesel denklem yaratmaktadır.

Bölgenin jeopolitiğinde değişimi tetikleyen ikinci gelişme ise bölgesel istikrarsızlığın ve belirsizliklerin artmasıdır. Enerji keşifleriyle eşzamanlı olarak Doğu Akdeniz bölgesi çok önemli bir değişim sürecindedir. 2010 yılının son aylarında başlayan Arap Baharı birçok bölge ülkesini etkisi altına almıştır. Bu süreçte bazı ülkeler siyasal istikrar sorunlarıyla karşılaşırken bazıları iç savaşa sürüklenmiştir. Bölgenin Arap-İsrail uyuşmazlığı, Kıbrıs sorunu vb. tarihsel sorunları da barındırdığı hesaba katılırsa yaşanan siyasal dönüşümün önemi daha iyi anlaşılacaktır. Diğer yandan, enerji keşiflerine paralel olarak ortaya çıkan yeni işbirliği ve çatışma dinamikleri bölgenin güvenlik mimarisini değiştirmektedir.⁴

Bölge jeopolitiğinde yaşanan değişimin gözlemlendiği üçüncü gelişme, enerji keşiflerinin ve artan bölgesel istikrarsızlığın doğal bir sonucudur. Büyük güçler, bölge politikasına giderek daha fazla dahil olmaktadır. Doğu Akdeniz, taşıdığı stratejik önem nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çekse de son on yılda küresel rekabetin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu iki aktörün dışında Avrupa Birliği ve Çin gibi küresel aktörler de bölgede çıkar sahibidir. Fakat ABD ve Rusya'nın bölgede sürdürdükleri rekabet askeri alanda da kendisini göstermektedir ve bölgenin güvenlik mimarisinde daha belirleyicidir. ABD'nin Doğu Akdeniz politikası birçok tutarsızlık ve belirsizlik taşısa da bu ülke halen bölgede hayati çıkarlara sahiptir. Rusya ise Doğu Akdeniz'deki varlığını genel olarak Ortadoğu'daki siyasal etkinliğini ve hatta küresel konumunu pekiştirmenin sacayağı olarak görmektedir.

⁴ Emmanuel Karagiannis, "Shifting Eastern Mediterranean Alliances", *Middle East Quarterly*, 23(2), 2016.

ABD'NİN DOĞU AKDENİZ STRATEJİSİ

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki değişmeyen temel çıkarı, hiç kuşkusuz, İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır. Buna ek olarak başka birtakım çıkarların da olduğu ileri sürülebilir. Ancak bunlar konjoktüre göre değişen çıkarlardır. 1980'li yıllardan itibaren bölgede izlediği strateji birbirini tamamlayan iki tane üçlü ortaklığa dayanır. Bu ortaklıklardan ilki ABD-İsrail-Mısır arasındayken, ikincisi ABD-İsrail-Türkiye arasındadır. Böylece ortaya çıkan geometri bölgedeki Amerikan hegemonyasının, İsrail'in güvenliğinin ve siyasal istikrarın temelini oluşturmuştur.⁵ Bununla birlikte son on yılda bu geometri anlamını yitirmiş görünmektedir.

Doğu Akdeniz'deki Amerikan geometrisinin ilk ayağı olan 1978 Camp David Sözleşmeleri'nin ardından Mısır ile İsrail ilişkilerinin normalleşmesiyle tesis edilmiştir. Böylece ABD, İsrail'e karşı mücadele eden Arap ülkeleri arasında ciddi bir ayrışma yarattığı gibi SSCB'yi çevreleme ve Sovyet yanlısı Arap rejimlerini dengeleme hedefinde önemli bir kazanım elde etmiştir. Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan ABD-İsrail-Mısır üçlü ortaklığı uzun bir süre etkili biçimde sürdürüldükten sonra Hüsnü Mübarek'in iktidardan devrilmesiyle sekteye uğramıştır. Kısa bir süre sonra, 2013 yılında gerçekleşen darbeyle, Mısır rejimi ABD ve İsrail'le ilişkilerinde eski çizgisine geri dönmüştür. Ancak darbe sonrasında yönetime el koyan Abdülfettah es-Sisi'nin iktidarını pekiştirdikten ve Rusya'nın bölgedeki görünürlüğü arttıktan sonra ABD-İsrail-Mısır ortaklığının eskisi kadar güçlü olmadığı anlaşılmaktadır. ABD ile Mısır arasındaki ikili askeri ilişkilerin önemi azalmakta, Mısır Rusya'yla daha yakın askeri bağlar kurmaktadır.⁶

Doğu Akdeniz'deki geometriyi yıkan asıl gelişme ise Türkiye-İsrail ilişkilerinin kötüleşmesidir. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1949 yılından

5 Jon B. Alterman-Haim Malka "Shifting Eastern Mediterranean Geometry", *The Washington Quarterly*, 35(3), 2012, s. 111-125.

6 Charles W. Dunne, "The US-Egypt Political-Military Relationship: A Critical Assessment" *Arab Center Washington DC*, 13 Mart 2019, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/the-us-egypt-political-military-relationship-a-critical-assessment/, (Erişim Tarihi: 06.01.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İtibaren olumlu bir seyir izlemiş, 1990'larda ise ortak güvenlik kaygıları ikili ilişkileri stratejik bir düzeye taşımıştır. Ancak İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukası, Davos krizi, Mavi Marmara saldırısı vb. gelişmeler ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. İlişkileri normalleştirmek için kimi zaman ABD'nin devreye girmesi gerekmiştir. Örneğin ABD Başkanı Barack Obama'nın girişimiyle İsrail, Türkiye'den Mavi Marmara saldırısı nedeniyle özür dilemiştir. Ancak taraflar arasında güvensizlik yaratan sorunlar ortadan kalkmamış ve gergin ilişkiler sürmüştür.⁷

Doğu Akdeniz'de hem Arap Baharı'nın etkisiyle hem de Türkiye-İsrail ilişkilerindeki sorunlar nedeniyle sarsılan Amerikan stratejisi yeniden tesis edilememiştir. Ancak bunun nedenini yalnızca bölgedeki gelişmelerde aramak yanıltıcı olacaktır. Bölgedeki güvenlik mimarisinin son on yıldır içinde bulunduğu türbülânsta ABD'nin politikaları belirsiz ve tutarsız olmuştur.⁸ Bu durumun en bariz örneği Suriye'deki iç savaşta sergilenmiştir. ABD'nin Suriye'de değişmeyen ilkesi çatışma alanına asker sürmemek olmuştur. Ancak izlenen strateji kapsamlı, tutarlı ve uzun vadeli olmaktan uzak konjonktürel ve tepkisel bir stratejidir. Rusya'yı Suriye İç Savaşı'na müdahil olmaya ve Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını artırmaya teşvik eden unsurların başında ABD'nin bu belirsizliği gelmektedir.

Obama yönetimi, Suriyeli muhalifleri desteklese de savaşa rejimi devirecek düzeyde dahil olmamıştır. Özellikle askeri girişimlerden uzak durulmuştur. Libya müdahalesinin sonuçları ve Kaddafi sonrası Libya'nın sürüklendiği kaotik yapı ABD'yi bu tarz bir müdahaleden alıkoymuştur. Obama, Libya'daki bu koşullara atıfta bulunarak Suriye'deki çatışmaya etkin biçimde dahil olmama kararlılığını korumuştur.⁹ Çatışmaların başladığı dönemde kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi olarak tanımlayan

7 Oded Eran, "Israel-Turkey Reconciliation Still Remote" *The National Interest*, 18 Aralık 2013, <https://nationalinterest.org/commentary/israel-turkey-reconciliation-still-remote-8361> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).

8 Evrim Görmüş-Soli Özel, "US Policies Adrift in a Levant in Turmoil", *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 135-150.

9 Jeffrey Goldberg, "The Obama Doctrine", *The Atlantic*, Nisan 2016, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/> (Erişim Tarihi: 14.01.2020).

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

ABD, bu silahlar kullanılmış olmasına rağmen herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.¹⁰ Bunun yerine, Suriye'de bulunan kimyasal silahların Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü'nün denetiminde imha edilmesi için 2013 yılında Rusya'yla anlaşmaya varılmıştır. Bu gelişme ABD'nin Suriye'ye müdahil olma isteksizliğini ortaya koymuş, Rusya'nın daha fazla inisiyatif almasının önünü açan etkenlerden biri olmuştur.

ABD, Suriye'deki çatışmaların ilerleyen yıllarında muhaliflere destek vermedeki motivasyonunu da yitirmeye başlamıştır. Radikal birtakım grupların etkinliğinin artması ve özellikle DAEŞ'in ortaya çıkışı ABD'yi Suriye politikasında revizyona zorlamıştır. 2015 yılından itibaren Suriye İç Savaşı'na askeri anlamda dahil olan Rusya'nın yeni rolü üstü örtülü biçimde kabul edilmiştir. Esad'ın iktidardan uzaklaştırılması öncelikli bir hedef olmaktan çıkmıştır. Esad'ın yokluğunda doğacak iktidar boşluğundan çekinen ABD, önceliğini DAEŞ'le mücadeleye vermiştir. Ancak askeri müdahalede bulunmama tercihinden vazgeçmeyen ABD, bu mücadelesinde PYD/YPG ile işbirliğine gitmiş ve bir çeşit vekalet savaşına yönelmiştir.¹¹

PKK terör örgütüyle organik bağları nedeniyle ABD'nin PYD/YPG'ye destek vermesi, Türkiye'de tepki yaratmıştır. ABD, uzun vadeli ve kapsamlı bir Suriye stratejisi yerine acil güvenlik ihtiyaçlarına yanıt veren bir politikaya yönelmiştir. Bu strateji eksikliği nedeniyle hayal kırıklığına uğrayan tek Amerikan müttefiki Türkiye değildir. Suriye'de Rusya'nın artan askeri varlığı iç savaşdaki dengeleri Esad lehine değiştirmiştir. Rusya, Esad güçlerine hava desteği sağlarken İran ve Hizbullah bağlantılı milis gruplar karada savaşa dahil olmuşlardır. Bu gruplar Suriye'de olduğu kadar Irak'ta da DAEŞ'e karşı mücadelede rol almışlardır. Dolayısıyla İran'ın artan

10 Gareth Porter, "Chemical Attacks in Syria: How U.S. Intel Went Wrong", *Middle East Policy*, 23(3), 2016, s. 100-111.

11 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45; Şafak Oğuz-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It A Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 54.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

etkinliği İsrail'in güvenlik endişelerini artırmıştır. Obama döneminde ABD ile İsrail arasında bir çıkar farklılaşması ortaya çıkmıştır. Bu, ilişkilerde bir kopma anlamına gelmese de Obama yönetiminin Filistin sorunundaki tutumu, İran'la imzalanan nükleer anlaşma ve benzeri gelişmeler ABD-İsrail ilişkilerinde güven bunalımı yaratmıştır.¹²

Suriye'de ve genel olarak Doğu Akdeniz'de izlenen belirsiz politikalar hem Rusya ve İran gibi aktörlere alan açmış hem de ABD'nin bölgedeki geleneksel müttefikleri yalnızlaştırmıştır. Böylece, çeşitli ortaklıklar ve ittifaklar üzerine tesis edilen ve Amerikan liderliğine dayanan Doğu Akdeniz güvenlik mimarisi geri dönülmez biçimde yıkılmıştır.

Donald Trump'ın Başkanlık koltuğuna oturması ise ABD'nin Doğu Akdeniz politikasında yeni bir süreci başlatmıştır. Öncelikle, Trump İsrail'le ilişkileri onarmakla kalmamış bölgeye yönelik politikasının merkezine İsrail'i yerleştirmiştir.¹³ Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınması ve İsrail'in Golan Tepeleri üzerinde egemenlik iddialarının tanınması gibi örnekler bu argümanı desteklemektedir. Bunun doğal sonucu olarak Trump yönetiminin en temel stratejik hedeflerinden biri İran'ın bölgede artan askeri etkinliğini sınırlandırmak ve böylece Irak-Suriye-Lübnan (Hizbullah) hattı üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşacak bir İran nüfuzunu engellemek olmuştur. Bu yöndeki politika değişiminde DAEŞ'a karşı mücadelede başarıya ulaşılması da etkili olmuştur.

ABD'nin İsrail'i merkeze alan ve İran'a karşı oluşturulan yeni politikası, beraberinde yeni sorunlar getirmektedir. ABD, bölgede kurmak istediği güvenlik mimarisinde müttefiklerinin kendi yanında ve İran'a karşı saf tutmalarını beklemektedir.¹⁴ Bu bağlamda ABD'nin Doğu Akdeniz stratejisi

¹² Robert O. Freedman, "The erosion of US-Israeli Relations During Obama's Second Term", *Israel Affairs*, 23(2), 2017, s. 253-272.

¹³ Rotem Nusem, "A Year of Readjustment: The Trump Administration's New Policy on Israel and Iran", *Israel Journal of Foreign Affairs*, 12(1), 2018, s. 55-64.

¹⁴ Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 31.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

bölgede istikrar üretmeye ve dengeli bir güvenlik mimarisi yaratmaya yönelik değildir. Aksine, yeni bölgesel kamplaşmaları teşvik etmektedir. Diğer yandan DAEŞ sonrası dönemde ABD'nin Suriye stratejisi halen belirsizdir. Artık Suriye'nin geleceğinde Rusya'nın en güçlü söz sahibi olduğu gözlenmektedir. ABD ise bu ülkedeki çıkarlarını İsrail'in güvenliği ve ülkenin kuzeyindeki Kürt gruplarla ilişkilerine indirgemıştır. Bunlar da kısa vadeli çıkarlara ilişkindir ve uzun vadeli bir Suriye politikası söz konusu değildir.

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki bu pozisyonu Rusya'ya alan açmaktadır. Suriye'deki iç savaşta belirleyici bir konuma ulaşan Rusya, buradaki askeri varlığını da kalıcı hale getirmiştir. Bu askeri varlık Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etkinliğinin de dayanağıdır. Özellikle İsrail'le ve Mısır'la diyalogunu güçlendiren Rusya, Libya sorununda da rol almaya çalışmaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin İsrail'le yaşadığı sorunlar da düşünüldüğünde ABD'nin İsrail odaklı Doğu Akdeniz politikasının Türkiye'yi memnun etmediği anlaşılacaktır. ABD'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını dar bir şekilde tanımlaması ve bölgede Rusya'nın etkinliğinin artması Türkiye'nin de ABD'yle ittifakını daha fazla sorgulamasına ve Rusya'yla yakınlaşmasına yol açmaktadır. Bu noktada Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki artan etkisine yakından bakmakta yarar vardır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi

Rusya'nın Doğu Akdeniz politikası, doğal olarak, genel anlamda dış politikasından ve uluslararası sistemdeki konumuna ilişkin algılamalarından bağımsız değildir. Rusya'nın temel dış politika hedefi kendisini yeniden uluslararası sistemde itibar ve söz sahibi bir büyük güç olarak inşa etmektir.¹⁵ Ancak yakın çevresinde Batı yanlısı siyasal rejimlerin yayılması, Avrupa güvenlik kurumlarının dışına itilmesi ve NATO'nun genişlemesi gibi

¹⁵ Richard Sakwa, "New Cold War' or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics", *International Affairs*, 84(2), 2008, s. 241-267.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

hususlar Rusya'da bir çevrelenme hissi yaratmaktadır.¹⁶ Rusya'nın son yıllarda uluslararası konumunu pekiştirmek adına savunmacı değil daha aktif bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Askeri çatışmayı da göze alan bu yaklaşım kendisini önce Gürcistan'da 2008 yılında göstermiştir. Bu açıdan bir diğer dönüm noktası Ukrayna-Kırım krizi olmuştur.

Ukrayna'da toplumsal hareketlerin başlaması ve bir hükümet krizinin ortaya çıkmasını Batının kendisine yönelik bir hamlesi olarak değerlendiren Rusya, 2014 yılında Kırım'ı ilhak ederek ve Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı birtakım grupları destekleyerek krize yanıt vermiştir.¹⁷ Kırım'ın ilhaki aynı zamanda Karadeniz'i ABD-Rusya rekabetinin önem kazanan sahalarından biri haline getirmiştir. Esasında 2011'den bu yana Rusya Karadeniz donanmasını modernize etmektedir. Karadeniz'deki askeri strateji ile Akdeniz stratejisi birbirini tamamlamaktadır. Karadeniz'de güçlenen Rus donanması, Doğu Akdeniz'deki donanma faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁸ Nitekim Rusya'nın Kırım'ı ilhaki sonrasında 2015 yılında Suriye'deki savaşa dahil olmasıdır.

Rusya'yı buna iten unsurlardan biri, ABD'nin Suriye'de inisiyatif almadaki isteksizliğidir. Esad rejimini sona erdirecek askeri girişimlerden uzak duran Batılı aktörlerin, kendisini Suriye'ye müdahale etmekten alıkoymayacaklarını düşünen Rusya, Eylül 2015'te rejim güçlerinin yanında savaşa dahil olmuştur. Özellikle, sağladığı hava desteğiyle iç savaştaki dengelerin Esad lehine değişmesini sağlamıştır. Hava desteğinin yanı sıra eğitim, lojistik, silah vb. yardımlarla rejim ordusu tahkim edilmiştir. Böylece iç savaşın seyri değişmeye başlamıştır. ABD ve diğer Batılı ülkeler DAES'la

16 Emre Ozan, "Ukrayna Krizi ve Avrupa Güvenlik Mimarisinin Geleceği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2017, s. 36-59.

17 Mehmet Seyfettin Erol, "Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci." *Karadeniz Araştırmaları* 11(41), 2014, s. 1-14.

18 Igor Delanoe, "After the Crimean Crisis: towards A Greater Russian Maritime Power in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, 14(3), s. 367-382

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

mücadeleye odaklanırken, Esad rejimi Rusya'nın desteğiyle muhaliflerin kontrolündeki bölgeleri yavaş yavaş ele geçirmiştir.

Rusya, Suriye'de savaşın kaderini değiştirdiği gibi diplomatik çözüm sürecinin de en belirleyici aktörü haline gelmiştir. Askeri kazanımları diplomatik kazanıma dönüştürmek adına Rusya, uzun vadeli programa ihtiyaç duymuştur. Bir başka ifadeyle, Rusya'nın Suriye'de başlattığı bu girişim onun küresel konumunun test edildiği bir sürece dönüşmüştür. Bu nedenle kapsamlı, bütünlüklü ve tutarlı bir politika gerekmiştir. Bu politikanın en önemli unsurlarından biri Doğu Akdeniz'deki askeri varlığın kalıcı hale getirilmesidir.¹⁹

Bu kapsamda, Doğu Akdeniz'e güçlü bir donanma konuşlandırılmıştır. Suriye'de 2015'te Hmeymim Hava Üssü inşa edilmiş, 1971'den beri bulunan Tartus Deniz Üssü genişletilmiş ve Suriye hükümetiyle 2017 yılında 49 yıllık bir antlaşma imzalanmıştır.²⁰ Suriye hava sahasıyla birlikte Doğu Akdeniz'in önemli bir kısmı Rus hava savunma sistemlerinin menziline girmektedir. Suriye'de önemli bir Rus askeri gücü barınmaktadır. Rusya, Doğu Akdeniz ve Suriye'de bulunan askeri gücünü, kendisine yönelik çevreleme siyasetini yaran bir cephe olarak görmektedir. Ancak bu askeri varlık, Rusya'nın bölgede kalıcı olması için yeterli değildir. Bunun yanı sıra bölgesel ortakların çeşitlendirilmesi gerekmiştir.

Rusya'nın bölgede kurduğu en önemli ortaklık ilişkisi Suriye bağlamında yürütülen Astana Süreci'dir. Rusya-Türkiye-İran üçlüsünün 2017 yılında başlattığı bu süreç çatışmaların sonlandırılması ve çatışmasızlığın sürdürülmesi konularına odaklanan ve bu anlamıyla Cenevre Sürecini tamamlayıcı nitelikte bir girişimdir. Bunun yanı sıra üç ülke arasında kurumsal bir ilişki modeli ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Rusya

19 Spyridon N. Litsas, "Russia in the Eastern Mediterranean: Intervention, Deterrence, Containment", *Digest of Middle East Studies*, 26(1), 2017, s. 56-73.

20 "Russia's Upper House Ratifies Agreement on Naval Base in Syria's Tartus", *TASS Russian News Agency*, 26 Aralık 2017, <https://tass.com/defense/983048> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ve İran Suriye'deki savaşta Esad rejiminin yanında durmalarıyla ortak bir hedefe sahiptirler. Türkiye ise bu iki ülkeyle benzer hedefleri paylaşmasa da Suriye'de yürüttüğü operasyonlarda Rusya'yla birlikte hareket etme ihtiyacı duymuştur. Suriye'de sahada başlayan işbirliği Astana süreci ile kurumsallaşmıştır. Enerji, ekonomi, güvenlik, savunma sanayi gibi alanlarda işbirlikleri geliştirilmiştir. Türkiye Suriye'deki çıkarları bakımında Rusya'yla ilişkilerine önem vermektedir. Diğer tarafta ise Rusya, Batılı müttefikleriyle derin bir güvensizlik sorunu yaşayan Türkiye'yle işbirliğini Batı ittifakını zayıflatan bir girişim olarak görmektedir.

Rusya'nın Astana Süreci'nde ve özellikle Türkiye'yle kurduğu işbirliğinde uzun vadeli hedefi ABD'nin Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü sağlayan ittifak sistemini gevşetmek ve bunun yerine kendi ittifak düzenini kurmaktır.²¹ Ancak Astana Süreci'nin ortağı konumundaki İran'ın bu ittifak düzenindeki varlığı ABD'yi rahatsız edeceği gibi İsrail'in de tepkisini çekecektir. Nitekim sürecin ilerleyen döneminde İran'la ilişkilere belirli bir mesafe konulduğu görülmüştür. Astana süreci ivmesini kaybetmiştir. Suriyeli muhaliflerin toplandığı İdlib bölgesindeki gerilim ise kimi zaman sorunlar yaşansa da Türkiye ve Rusya'nın birlikte yürüttükleri bir süreç haline gelmiştir. Diğer yandan İsrail, sürekli olarak Suriye'deki İran hedeflerini vurmakta, Rusya bu duruma sert bir tepki göstermemektedir.

Rusya, Doğu Akdeniz'deki etkisini artırmak ve bölgede kalıcı bir küresel güç haline gelmek için tüm bölgesel aktörlerle diyalog kuran bir dış politika izlemektedir. Bu noktada Türkiye'yle işbirliği, Batı ittifakı içerisindeki çıkar farklılaşmalarını güçlendirmektedir. İsrail'le kurulan diyalog ise ABD'nin Doğu Akdeniz'deki ve Ortadoğu'daki ortaklık yapılarını gevşetmeye yöneliktir. Çünkü ABD'nin daha önce sözü edilen Doğu Akdeniz geometrisinin merkezinde İsrail olduğu gibi, Ortadoğu politikasının temellerini oluşturan en önemli unsurlardan biri İsrail'le ilişkilerdir. Bu

²¹ Dong Manyuan, "The Russia-Turkey-Iran Coalition and Its Prospects", *China International Studies*, 79, 2019, s. 15-32.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

nedenle İsrail'le kutuplaşmaya dayanan bir politika, ABD'yle de daha sert bir kutuplaşma yaratacak ve uzun vadede Rusya'nın bölgedeki varlığını olumsuz etkileyecektir. Rusya bunun yerine İsrail'le güçlü bir diyalog kurma çabasıdadır. Diğer taraftan Rusya, Filistin sorununa da dahil olmuştur. Hamas ile FKÖ arasında arabuluculuk üstlenmiştir.²² Rusya, zaman zaman İsrail ile Filistin arasında arabuluculuk yapma konusundaki arzusunu da dile getirmektedir.²³

Rusya bölgede çok boyutlu çıkarılara sahiptir ve diğer bölge ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirme arayışındadır. Örneğin Doğu Akdeniz kaynaklarıyla yakından ilgilenmektedir. En fazla rezerve sahip olan Mısır ve İsrail'le ilişkilere özel bir önem verilmekte ve doğalgaz alanında işbirliği gündemde tutulmaktadır. Rusya, İran'la kurulan yakın ilişkiye rağmen Suudi Arabistan'la da ilişkilerini belirli bir seviyede tutmaktadır. Özetle Rusya, askeri varlığını artırırsa da sadece sert gücüyle bölgede rol oynamak yerine bölgede çatışan aktörler arasında denge kurarak yumuşak gücünü etkili şekilde kullanmaya çalışmakta ve bu yolla bölgede oyun kurucu bir aktör olmak istemektedir.²⁴ Rusya'nın bölgede oynayacağı bu rol onu Doğu Akdeniz'de ve hatta genel olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde güvenlik ve istikrar sağlayıcı bir aktör haline getirebilir. Böylece Rusya, Avrupa'nın güvenliğine de dolaylı katkı sağlayabilir.²⁵ ABD'nin Doğu Akdeniz'deki hegemonik rolünün aşındığı, politikalarının belirsizleştiği ve istikrar sağlama yeteneğinin azaldığı düşünülürse Rusya bölgede önemli bir güç boşluğunu doldurma hedefindedir. Ancak böyle bir rol daha çok Avrupa'nın fayda sağlayacağı, ABD'nin ise memnun olmayacağı bir güvenlik mimarisi yaratacaktır.

22 Ramzy Baroud, "Russian Mediation: The Critical Messages of the Hamas-Fatah Talks in Moscow", *Middle East Monitor*, 19 Şubat 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190219-russian-mediation-the-critical-messages-of-the-hamas-fatah-talks-in-moscow/> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

23 Elena Teslova, "Russia Calls for resolving Israeli-Palestinian Conflict" *Anadolu Ajansı*, 29 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-calls-for-resolving-israeli-palestinian-conflict/1659379> (Erişim Tarihi: 26.01.2020).

24 Irina Zvyagelskaya, "Russian Policy in the Levant", *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 121-133.

25 Marco Siddi, "The Mediterranean Dimension of West-Russia Security Relations", Andrew Futter, der., *Threats to Euro-Atlantic Security. New Security Challenges*. Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 165-177.

Ayrıca Rusya'nın böyle bir rolü sürdürebilecek ekonomik, siyasal ve askeri kapasitesinin sürdürülebilirliği ayrı bir tartışma konusudur. Ancak şöyle bir tespitte bulunmak mümkündür: Doğu Akdeniz'de inşa etmeye çalıştığı güvenlik mimarisi Rusya'nın küresel konumunu test edildiği bir alandır. Bu sınavın başarılı olup olmayacağını zaman gösterecektir.

DOĞU AKDENİZ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

Türkiye geçmişte, bütünlüklü bir Doğu Akdeniz politikasına sahip olmamış, bu bölgeyi Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin bir parçası olarak görmüştür. Doğu Akdeniz politikasını, bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri üzerinden inşa etmiştir. Özel olarak Doğu Akdeniz'e sadece Kıbrıs bağlamında önem vermiştir. Bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri açısından ele alındığında Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasında 2000'li yıllarda önemli bir değişimin olduğu görülmektedir.

Öncelikle güvenlik odaklı dış politikanın değişmesiyle birlikte Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki tutumu değişmiştir.²⁶ Buna paralel olarak Yunanistan'la ilişkiler normalleşmiştir. Diğer yandan Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmiş ve özellikle Suriye'yle yakın bir komşuluk ilişkisi geliştirmiştir. İsrail'le 1990'larda stratejik düzeye ulaşan ilişkiler sürdürülmüştür. Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk girişimi olmuştur. Kısacası Türkiye, çok boyutlu ve aktif bir dış politika izlemiştir.²⁷ Bu politika Batılı aktörlerin de desteğini almıştır. Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci devam eden Türkiye, ABD'yle de yakın bir ortaklık içerisinde olmuştur.

2010 sonrasında enerji keşifleri ve Arap Baharı'yla birlikte Doğu Akdeniz'de jeopolitik bir dönüşüm başladığında, Türkiye özgüveni yüksek ve aktif bir dış politika vizyonuna sahiptir. Ancak Kıbrıs sorununda arzu edilen çözüme ulaşılamamış olduğu ve İsrail'le ilişkilerin bozulmaya

²⁶ Alper Kaliber, "Securing the Ground Through Securitized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case." *Security Dialogue* 36(3), 2005, s. 319-337.

²⁷ Aydın-Dizdaroğlu, a.g.m., s. 92-94.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

başladığı not edilmelidir. Arap Baharı'nın getirdiği istikrarsızlıklar da Türkiye için önemli zorluklar yaratmıştır. En büyük zorluk ise Suriye'de başlayan iç savaş olmuştur.²⁸

Suriye'deki çatışmalar arttıkça ve iç savaş kronikleştikçe Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik sorunları da ağırlaşmıştır. Mülteci sorunu, ekonomik sorunlar, artan terör saldırıları vb. birçok mesele Türkiye için maliyeti yüksek sorunlar haline gelmiştir.²⁹ DAES'in ortaya çıkmasının ardından Türkiye, bu örgütün hedef aldığı ülkelerin başında gelmiştir. Ayrıca DAES'in Suriye ve Irak'ta çok geniş bir toprak üzerinde hakimiyet kurması ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin politikalarında değişim yaratmıştır. Esad'ın iktidardan devrilmesi bir hedef olmaktan çıkmış, öncelik DAES'la mücadeleye verilmiş ve bu süreçte PYD/YPG ile işbirliği yapılmıştır. PKK ile organik bir ilişki içindeki bu örgüte verilen uluslararası destek PKK'nın da güçlenmesine yol açmış ve Türkiye'de çözüm süreci sona ermiştir. Böylece Türkiye hem DAES hem de PKK'nın terör saldırılarının hedefi olmuştur.

Türkiye'nin Suriye bağlamında karşılaştığı güvenlik sorunları artarken, Batılı müttefikleriyle de çıkarları farklılaşmaya başlamıştır.³⁰ Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PYD/YPG'ye verilen destek bu farklılaşmanın en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından FETÖ'ye karşı mücadelede Batılı müttefiklerinden yeterli desteği alamadığını düşünen Türkiye, genel olarak dış politikasına ve özel olarak Suriye stratejisine yeni bir yön vermeye başlamıştır. Fakat sözü edilen bu değişim, darbe girişimi sonrasında başlamış değildir. Darbe girişimi, halihazırda başlamış olan bir değişimi hızlandırmıştır.³¹

28 Emre Ozan, *Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi*, Ankara: Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Rapor No. 2., 2017.

29 Michael J. Koplou, "Turkey's Syria Spillover Problem", *Foreign Affairs*, 1 Ekim 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2014-10-01/turkeys-syria-spillover-problem> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

30 Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy*, 22(1), 2015, s. 102-111.

31 Bülent Aras, *15 Temmuz Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, 2017.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ABD'nin tutarlı bir Suriye stratejisine sahip olmaması ve izlediği stratejinin Türkiye'nin çıkarlarıyla uyumsuz olması Türkiye'yi yeni arayışlara yöneltmiştir. Ancak bu arada, Suriye'deki askeri dengeler Esad rejimi lehine değişirken, Rusya'nın etkinliği de artmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin yeni Suriye stratejisi Rusya'yla ortaklığa dayanmıştır. 2015 yılında Türkiye tarafından düşürülen Rus savaş jeti, iki ülke arasında büyük krize yol açmışsa da kısa bir süre sonra ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. 2016 yılında Türkiye, Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlatarak sınırlarının ötesinde güvenlik sağlayıcı önlemlere dayanan yeni bir politikayı hayata geçirmiştir.³² İlerleyen yıllarda sınır dışı operasyonlara yenileri eklenecek ve bu operasyonlar Rusya'nın desteğiyle hayata geçirilecektir.

Türkiye'nin 2016 sonrasında izlediği Suriye stratejisi, Doğu Akdeniz'de değişen dengelerle uyumludur. ABD'nin strateji eksikliği, müttefikleriyle işbirliğini değil vekalet savaşlarını tercih etmesi Türkiye'de hayal kırıklığı yaratmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Doğu Akdeniz'e askeri olarak güçlü bir şekilde angaje olan ve bir anlamda ABD'nin boşluğunu dolduran Rusya'yla işbirliğine gitmiş ve bu işbirliğini kurumsal temellere oturtmak istemiştir. Bu yolla, ikili ilişkilerinde birçok sorun yaşadığı müttefiki ABD'yi Rusya'yla dengelemiştir. Türkiye bu yeni işbirliği mekanizmasını Rusya'yla taban tabana zıt çıkarılara sahip olmasına rağmen hayata geçirmiştir.

Doğu Akdeniz'deki güvenlik sorunları Türkiye'yi yeni bir dış politika arayışına yöneltmiştir. Ancak enerji alanındaki gelişmeler de Türkiye için yeni güvenlik sorunları yaratmıştır. Türkiye, bölgenin en büyük doğalgaz tüketicilerinden biridir ve doğalgaz ihtiyacı sürekli artmaktadır. Bunun yanı sıra transit ülke olarak da önemli bir konumdadır ve enerji hubı olma çabasıdadır. Tamamen enerji bağlamında bakınca Doğu Akdeniz gazı Türkiye için ilk bakışta bir fırsat sunmaktadır. Fakat enerji keşifleri beraberinde işbirliği fırsatlarından çok yeni anlaşmazlıklar getirmiştir. Bir başka deyişle, Türkiye enerjiiyi bir dış politika aracı olarak kullanmak

³² Ozan, *Suriye İç Savaşı ve...*, a.g.e., s. 47-49.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

istemektedir ama enerji aynı zamanda başlı başına bir dış politika sorununa dönüşmüştür.³³

Enerjiyi bir dış politika sorunu haline getiren en temel neden kaynakların keşfedildiği alanlardaki yetkilerin nasıl paylaşılacağı konusu, yani egemenlik sorunudur. Yetki alanlarının belirlenmesi amacıyla Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) kıyıdaş ülkelerle ikili antlaşmalar imzalamaktadır. Türkiye ise bu antlaşmaları iki nedenle tanımamaktadır. Birincisi, GKRY adadaki Türkleri temsil etmemektedir. İkincisi, Türkiye yetki alanlarının çok taraflı müzakereler ve antlaşmalarla belirlenmesini istemektedir.³⁴ Ancak Türkiye'nin itirazlarına rağmen Güney Kıbrıs, tek taraflı olarak girişimlerine devam etmektedir. Bu süreçte dev enerji şirketleri ile birlikte hareket etmektedir. Bu şirketler aracılığıyla ABD'yi ve diğer büyük güçleri yanına çekmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa Birliği üyeliğini de bir koz olarak kullanmaktadır.

Enerji gelişmelerinin Türkiye için yarattığı bir diğer güvenlik sorunu bölgede yeni kutuplaşmaların ortaya çıkmasıdır. Bu açıdan en önemli gelişme Yunanistan-GKRY-İsrail arasındaki üçlü işbirliğidir. İsrail geçmişte her iki ülkeyle de soğuk ilişkilere sahip olsa da son on yılda enerji alanında işbirliğine gitmiştir. Bu işbirliği son zamanlarda askeri alana da taşınmıştır ve gevşek bir ittifak ortaya çıkmıştır.³⁵ Bu ülkeler arasında üçlü liderler zirvesi şeklinde yürütülen işbirliği mekanizması Yunanistan-GKRY-Mısır arasında da sürmektedir. Son olarak İsrail, Yunanistan, GKRY, Mısır, Ürdün, Filistin ve İtalya'nın katılımıyla kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu yeni bir bölgesel işbirliği modeli ortaya çıkarmıştır. Ancak Türkiye bütün bu işbirliği girişimlerinin dışında kalmaktadır.

33 Emre İşeri-Ahmet Çağrı Bartan, "Turkey's Geostrategic Vision and Energy Concerns in the Eastern Mediterranean Security Architecture: A View from Ankara", Zenonas Tziarras, der., *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, Friedrich-Ebert-Stiftung and Peace Research Institute Oslo, 2019, s. 111-124.

34 Mehmet Efe Biresselioğlu, "Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?" *Insight Turkey*, 21(4), 2019, s. 115-134.

35 Zenonas Tziarras, "Israel-Cyprus-Greece: A 'Comfortable' Quasi-Alliance", *Mediterranean Politics*, 21(3), 2016, s. 407-427.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Enerji alanında tek taraflı hareket eden, Kıbrıs Türk halkının haklarını ve Türkiye'nin çıkarlarını görmezden gelen GKRY, uluslararası aktörlerin desteğini almaya çalışırken askeri alanda da işbirliğine gitmektedir. Örneğin Fransa'yla ortak deniz tatbikatları yapılmaktadır ve Kıbrıs'ta bir deniz üssünün Fransa'ya tahsisi söz konusudur.³⁶ GKRY yalanlamış olsa da ABD askerlerinin adada konuşlanmasına izin verileceği iddia edilmiş ve Rusya bu konuda GKRY'yi uyarılmıştır.³⁷ Askeri alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ABD'nin GKRY'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırma kararı da dikkat çekmektedir.³⁸

Doğu Akdeniz'deki güvenlik sorunlarında ABD'nin ve diğer Batılı müttefiklerinin desteğini alamayan Türkiye gerek enerji alanında gerekse Kıbrıs sorununda da bu desteği bulamamaktadır. Bu şartlar altında Türkiye, GKRY'nin tek taraflı girişimlerine iki şekilde karşılık vermektedir. Birincisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile kıta sahanlığı sınırlandırma antlaşması imzalamış ve Doğu Akdeniz'de doğalgaz arama faaliyetlerini başlatmıştır. İkincisi, Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını artırarak caydırıcılık politikasına yönelmiştir. Doğu Akdeniz'deki Türk donanmasının önem kazanması, bu sularda artan askeri hareketliliğin doğal sonucudur.³⁹ Ancak bunun yanı sıra Türk donanması çeşitli manevralarla enerji şirketlerinin egemenliği tartışmalı sularda sondaj çalışması yapmasını da engellemektedir.

Suriye kaynaklı gelişmelerin yanı sıra enerji alanındaki gelişmeler de Türkiye'nin tehdit algılarını artırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası güvenikleştirilmiş bir alandır. Bir başka ifadeyle, Doğu

36 "France Joins Cyprus for Naval Manoeuvres Amid Turkey Gas Dispute", *France 24*, 12 Kasım 2019, <https://www.france24.com/en/20191012-france-joins-cyprus-for-naval-manoevres-amid-turkey-gas-dispute> (Erişim Tarihi 03.02.2020).

37 Andrew Osborn, "Russia Warns Cyprus Against Allowing U.S. Military to Deploy There", *Reuters*, 5 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-cyprus/russia-warns-cyprus-against-allowing-u-s-military-to-deploy-there-idUSKBN104229> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

38 Ayşe Doğru, "ABD Başkanı Trump, GKRY'ye Silah Ambargosunu Şartlı Kaldıran Yasayı İmzaladı", *Anadolu Ajansı*, 21 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-gkryye-silah-ambargosunu-sartli-kaldiran-yasayi-imzaladi-/1679973> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

39 Serhat Güvenç-Sıtkı Egeli, "Changing Military Balances in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkey", *Turkish Policy Quarterly*, 15(1), 2016, s. 93-105.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

Akdeniz güvenlik mimarisinde son on yılda yaşanan dönüşüm Türkiye için tehditkâr bir ortam yaratmıştır. Türkiye bu ortama uyum sağlarken, müttefiki ABD'nin yeterli desteğini bulamamıştır. Çünkü bu dönem ABD'nin Doğu Akdeniz politikasında belirsizliklerin arttığı ve ortaya çıkan güç boşluğunun Rusya tarafından doldurulduğu bir dönem olmuştur. Türkiye de bu zorluklarla baş etmenin yolu olarak Rusya'yla işbirliğine yönelmiştir. Ancak bu noktada iki temel sorun ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, Türkiye'nin Rusya'yla yakınlaşması zaten en kötü dönemlerinden birini geçiren Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni sorunlar yaratmıştır. Özellikle de Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemi bir krize yol açmıştır. Doğu Akdeniz'de Rus askeri varlığı artarken bir NATO müttefikinin Rusya'yla askeri ilişkilerini bu denli ilerletmesi ABD'nin tepkisini çekmiştir. Rusya'nın bölgede kalıcı hale gelmesi ama aynı süreçte bölgedeki ABD hakimiyetinin zayıflaması ABD-Rusya arasındaki rekabeti sıfır toplamlı bir oyuna dönüştürmektedir. Bu eğilim güçlendikçe Türkiye'nin her iki ülkeyle de yakın bir ilişki sürdürmesi ve dengeli bir politika izlemesi zorlaşmaktadır.

İkincisi, Türkiye'nin Rusya'yla kurduğu işbirliğinin birtakım sınırları vardır. Her şeyden önce bu iki ülkenin tarih boyunca çatıştığı dönemler kural, işbirliği yaptığı dönemler istisnadır. Bu elbette, işbirliğinin imkansız olduğu anlamına gelmemekte ama bugüne kadar kurulan tüm işbirliği yapılarının pragmatik doğasını göstermektedir. 2016 sonrasında Suriye'deki işbirliği de iki ülke arasında derin görüş ayrılıklarına rağmen kurulmuş bir işbirliği yapısıdır. Esad yönetiminin Suriye'nin geleceğindeki rolü konusunda bir görüş ayrılığı söz konusudur. Bu ayrılığın sahadaki somut yansıması son dönemde Idlib'de görülmektedir. Ayrıca, Rusya PYD/YPG'ye ABD'nin doğrudan askeri yardımlarına benzer bir destek sunmasa da bu örgütle diyalogunu sürdürmektedir. Bu da uzun vadede potansiyel bir sorunun varlığını göstermektedir. Son olarak Rusya'nın Karadeniz ve

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Doğu Akdeniz'deki askeri varlığı da uzun vadede Türkiye için önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Bu tablo, yakın güvenlik sorunlarıyla mücadelesinde ABD'nin desteğinden mahrum kalan Türkiye'nin Rusya'yla yakınlaşma ihtiyacı duyduğunu ama uzun vadede Doğu Akdeniz'in yeni oyun kurucusu olma hedefindeki Rusya'yı da dengeleyecek bir politika izlemesi gerektiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, Türkiye, kısa ile uzun vadeli çıkarları arasında ve Batı ittifakının tarihsel kazanımları ile Rusya'yla işbirliğinin faydaları arasında bir denge kurmalıdır. Ancak Doğu Akdeniz jeopolitiğinde ve güvenlik mimarisindeki dönüşüm devam ederken bu dengelerin sağlanması kolay görünmemektedir.

SONUÇ

Doğu Akdeniz'de son on yılda yaşanan dönüşüm enerji alanını, ekonomiyi, toplumsal ve insani sorunları ve daha birçok alanı kapsamaktadır. Bu dönüşüm bölgenin güvenlik mimarisini de değiştirmektedir ve Türkiye bölgeye güvenlik odaklı bir yaklaşıma sahiptir. Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik sorunları özellikle Suriye'den kaynaklanmaktadır. Fakat Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkelerle ikili ilişkilerinde de sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca enerji alanındaki keşifler, deniz yetki alanlarına ilişkin egemenlik sorunları yaratmıştır.

Bu güvenlik sorunları karşısında Türkiye bölgesel ve küresel ortaklarla işbirliğine ve müttefiklerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ancak bölgesel düzeyde yalnızlaşmakta, birçok Doğu Akdeniz ülkesiyle önemli sorunlar yaşamaktadır. Müttefiklerindense umduğu desteği bulamamaktadır. Türkiye ve ABD'nin güvenlik çıkarları farklılaşmaktadır. Buna paralel olarak ABD'nin bölgedeki güvenlik taahhütleri zayıflamakta ve bölge ülkeleri arasında Amerikan liderliğine yönelik eleştirel bir yaklaşım hâkim olmaktadır.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

Bu gelişmeler, Türkiye'yi yeni bir strateji arayışına yöneltmektedir. Karşılaştığı güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek ve ikili ilişkilerinde büyük sorunlar yaşadığı ABD'yi dengelemek amacıyla Türkiye, Rusya'yla yakınlaşmaktadır. Rusya, Suriye'deki savaşın bir parçası haline geldikten sonra Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını artırmış ve bölgede kalıcı hale gelmiştir. Bölgedeki dengeler Rusya lehine değişmektedir. ABD'nin liderliği zayıfladıkça Rusya'nın oyun kurucu pozisyonu güçlenmektedir. Değişen bu dengelere paralel olarak Türkiye, hem bölgede politikasını hem de uluslararası konumunu yeniden tanımlamaktadır. Ancak Doğu Akdeniz'deki jeopolitik değişim, tamamlanmış bir süreç değildir.

ABD'nin bölgeye ilgisi azalıyor olsa da halen hayati çıkarlara sahiptir. Rusya'nın ise elde ettiği bu kazanımları sürdürüp sürdüremeyeceği halen belirsizdir. Ayrıca Türkiye, yakın güvenlik sorunlarına, yani kısa vadeli çıkarlarına yanıt vermek amacıyla Rusya'yla pragmatik bir işbirliği kurmuştur. Uzun vadede iki ülkenin derin çıkar farklılıkları söz konusudur. Bu nedenle Türkiye bir yandan Rusya'yla yakınlaşırken diğer yandan ABD'yle ilişkilerini normalleştirmenin yollarını aramaktadır. Bu denge arayışı, Türkiye'nin kısa vadeli güvenlik çıkarları ile uzun vadeli dış politika çıkarları arasındaki denge arayışını da yansıtmaktadır. Türk dış politikasında son yıllarda artan sorunlar, bölgede yaşanan türbülans nedeniyle sözü edilen dengelerin sarsılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, bu türbülanstaki çıkmak için birtakım stratejiler geliştirirken dış politikasının geleceğine de yön vermeye çalışmaktadır.

KAYNAKLAR

“France Joins Cyprus for Naval Manoeuvres Amid Turkey Gas Dispute”, *France 24*, 12 Kasım 2019, <https://www.france24.com/en/20191012-france-joins-cyprus-for-naval-manoevres-amid-turkey-gas-dispute> (Erişim Tarihi 03.02.2020).

“Russia’s Upper House Ratifies Agreement on Naval Base in Syria’s Tartus”, *TASS Russian News Agency*, 26 Aralık 2017, <https://tass.com/defense/983048> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

ALTERMAN, Jon B.-Haim Malka “Shifting Eastern Mediterranean Geometry”, *The Washington Quarterly*, 35(3), 2012, s. 111-125.

ARAS, Bülent, *15 Temmuz Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, 2017.

AYDIN, Mustafa-Cihan Dizdaroğlu, “Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy”, *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 89-103.

BAROUD, Ramzy, “Russian Mediation: The Critical Messages of the Hamas-Fatah Talks in Moscow”, *Middle East Monitor*, 19 Şubat 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190219-russian-mediation-the-critical-messages-of-the-hamas-fatah-talks-in-moscow/> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

BİRESSELİOĞLU, Mehmet Efe, “Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?” *Insight Turkey*, 21(4), 2019, s. 115-134.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, “Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD’nin İran Politikasının Analizi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

DELANOE, Igor, "After the Crimean Crisis: Towards A Greater Russian Maritime Power in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, 14(3), s. 367-382.

DOĞRU, Ayşe, "ABD Başkanı Trump, GKRY'ye Silah Ambargosunu Şartlı Kaldıran Yasayı İmzaladı", *Anadolu Ajansı*, 21 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-gkryye-silah-ambargosunu-sartli-kaldiran-yasayi-imzaladi-/1679973> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

DUNNE, Charles W., "The US-Egypt Political-Military Relationship: A Critical Assessment" *Arab Center Washington DC*, 13 Mart 2019, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/the-us-egypt-political-military-relationship-a-critical-assessment/ (Erişim Tarihi: 06.01.2020).

ERAN, Oded, "Israel-Turkey Reconciliation Still Remote" *The National Interest*, 18 Aralık 2013, <https://nationalinterest.org/commentary/israel-turkey-reconciliation-still-remote-8361>, (Erişim Tarihi: 10.01.2020).

EROL, Mehmet Seyfettin, "Ukrayna-Kırım Krizi" Ya da "İkinci Yalta Süreci." *Karadeniz Araştırmaları* 11(41), 2014, s. 1-14.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

FREEDMAN, Robert O., "The Erosion of US-Israeli Relations During Obama's Second Term", *Israel Affairs*, 23(2), 2017, s. 253-272.

GOLDBERG, Jeffrey, "The Obama Doctrine", *The Atlantic*, Nisan 2016, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/> (Erişim Tarihi: 14.01.2020).

GÖRMÜŞ Evrim-Soli Özel, "US Policies Adrift in a Levant in Turmoil", *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 135-150.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

GUNTER, Michael M., "Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy*, 22(1), 2015, s. 102-111.

GÜVENÇ, Serhat-Sıtkı Egeli, "Changing Military Balances in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkey", *Turkish Policy Quarterly*, 15(1), 2016, s. 93-105.

İŞERİ, Emre-Ahmet Çağrı Bartan, "Turkey's Geostrategic Vision and Energy Concerns in the Eastern Mediterranean Security Architecture: A View from Ankara", Zenonas Tziarras, der., *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, Friedrich-Ebert-Stiftung and Peace Research Institute Oslo, 2019, s. 111-124.

KALİBER, Alper, "Securing the Ground Through Securitized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case." *Security Dialogue* 36(3), 2005, s. 319-337.

KARAGIANNIS, Emmanuel, "Shifting Eastern Mediterranean Alliances", *Middle East Quarterly*, 23(2), 2016.

KOPLow, Michael J., "Turkey's Syria Spillover Problem", *Foreign Affairs*, 1 Ekim 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2014-10-01/turkeys-syria-spillover-problem> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

LITSAS, Spyridon N., "Russia in the Eastern Mediterranean: Intervention, Deterrence, Containment", *Digest of Middle East Studies*, 26(1), 2017, s. 56-73.

MANYUAN, Dong, "The Russia-Turkey-Iran Coalition and Its Prospects", *China International Studies*, (79), 2019, s. 15-32.

NUSEM, Rotem, "A Year of Readjustment: The Trump Administration's New Policy on Israel and Iran", *Israel Journal of Foreign Affairs*, 12(1), 2018, s. 55-64.

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

OĞUZ, Şafak -Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It A Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 44-69.

OSBORN, Andrew, "Russia Warns Cyprus Against Allowing U.S. Military to Deploy There", *Reuters*, 5 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-cyprus/russia-warns-cyprus-against-allowing-u-s-military-to-deploy-there-idUSKBN104229> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

OZAN, Emre, "Ukrayna Krizi ve Avrupa Güvenlik Mimarisinin Geleceği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2017, s. 36-59.

OZAN, Emre, *Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi*, Ankara: Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Rapor No. 2., 2017.

PORTER, Gareth, "Chemical Attacks in Syria: How U.S. Intel Went Wrong", *Middle East Policy*, 23(3), 2016, s. 100-111.

PRONTERA, Andrea-Mariusz Ruszel "Energy Security in the Eastern Mediterranean", *Middle East Policy*, 24(3), 2017, s. 145-162.

SAKWA, Richard "'New Cold War' or Twenty Years' Crisis? Russia and International Politics", *International Affairs*, 84(2), 2008, s. 241-267.

SIDDI, Marco, "The Mediterranean Dimension of West-Russia Security Relations", Andrew Futter, der., *Threats to Euro-Atlantic Security. New Security Challenges*. Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 165-177.

TESLOVA, Elena, "Russia Calls for resolving Israeli-Palestinian conflict" *Anadolu Ajansı*, 29 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-calls-for-resolving-israeli-palestinian-conflict/1659379> (Erişim Tarihi: 26.01.2020).

TURAN, İlter, "Turkey and the Mediterranean: Balancing Geopolitics and Geo-Economics" *German Marshall Fund Mediterranean Policy Program (Series on the Region and the Economic Crisis Policy Brief)*, Eylül 2011.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TZIARRAS, Zenonas, "Israel-Cyprus-Greece: A 'Comfortable' Quasi-Alliance", *Mediterranean Politics*, 21(3), 2016, s. 407-427.

ZVYAGELSKAYA, Irina, "Russian Policy in the Levant", *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 2018, s. 121-133.

STRUCTURED ABSTRACT

Eastern Mediterranean has become one of the prominent regions of the international power struggle in recent years. When natural gas resources are discovered in the Eastern Mediterranean, which is home to many international problems, global actors' interest in the region has intensified. Thus, the Eastern Mediterranean geopolitics and security architecture has undergone a radical transformation. This transformation, which has become evident in the last decade, also affects power balances in the region.

The security structure of the region in the 1980s and 1990s was under American hegemony. This structure, which is based on regional partnerships between the countries that has close relations with U.S., such as Israel, Turkey, and Egypt, has provided the stability and security of the region. Uncertainties that emerged in the region during the 2000s and especially due to the invasion of Iraq also affected the stability of the Eastern Mediterranean, but the American leadership continued. However, in this period, the Eastern Mediterranean was not considered as a geopolitical region in itself but as a part of the Middle East and North Africa.

The Eastern Mediterranean has become an analysis unit in itself over the past decade. There has been a radical geopolitical transformation in the region and the balance of power in security architecture has changed. At this point, three important developments stand out. The first is the energy discoveries in the Eastern Mediterranean waters. The second is the political uncertainties and security problems that emerged with the Arab Spring. As a natural result of these two developments, the intervention of the great powers in the region has increased, and the Eastern Mediterranean has become one of the important scenes of the global power struggle.

This article focuses on the security aspect of the issue. It is claimed that the American leadership in the Eastern Mediterranean has weakened in the last decade. The main reason for this is that the U.S. cannot develop a comprehensive policy and cannot provide a consistent basis for regional security. Therefore, countries in the region, especially Turkey, are sceptical about American leadership. In addition, the deterioration of the relations between the countries of the region and the increase in security problems in general have transformed the security architecture.

After discussing the geopolitical transformation in the Eastern Mediterranean in the first part of the article, the role of the U.S. in the region is discussed in the second part. The next chapter focuses on Russia's claim to be a new hegemonic power in the region. Russia has increased its military presence in the Eastern Mediterranean and made it permanent by participating in the war in Syria. After the military success, she took the initiative to resolve the issue at a diplomatic level. It is also seeking to increase its political influence in the region. Although Russia has radically changed the balance of power in the Eastern Mediterranean, it is still a very difficult task to build a new security architecture.

In the last part of the article, the adaptation of Turkish foreign policy to the shifting balance of power in the Eastern Mediterranean is discussed. Turkey's East Mediterranean policy is security oriented. Security problems in the region directly threaten Turkey, as well as energy discoveries creating new security problems rather than opportunities for cooperation. Therefore, Turkey is expecting the support of Western allies in the struggle against these threats. However, U.S. has not given the support Turkey needs. At the same time, American leadership in the region has become questionable. In these circumstances, Turkey has been looking for new strategies. It can be argued that Turkey developed two different strategies. The first is to improve relations with Russia. The second strategy is based on deterrence and increasing military presence

DOĞU AKDENİZ'DE ABD-RUSYA REKABETİ VE TÜRKiYE'NİN GÜVENLİĞİ

in the region. Both policies have their own limitations. Turkey is revising its foreign policy in consideration of the changing balances of the Eastern Mediterranean.

The U.S. still has vital interests in the region. Whether Russia can protect its gains is still uncertain. In addition, Turkey has established a pragmatic cooperation with Russia to respond to short-term interests. In the long run, there are deep interest differences between the two countries. For this reason, Turkey is looking for ways to normalize relations with the United States while cooperating with Russia. Turkey's policy reflects the quest for a balance between short-term security interests and long-term foreign policy interests. The increasing problems in Turkish foreign policy in recent years stem from the deterioration of the mentioned balances due to turbulence in the region. Turkey develops some strategies to exit from this turbulence, but it also tries to give new direction to its foreign policy.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING*

Avrupa Komşuluk Politikası ve Arap Baharı

Hüseyin Pusat KILDIŞ**

Abstract

The Mediterranean possess strategic, political and economic aspects that are important to the European Union. The European Union implemented the Global Mediterranean Policy in 1972, the Euro-Mediterranean Partnership in 1995 and the European Neighborhood Policy in 2004. The Union, however, along with the Arab Spring process, struggled to implement a common foreign policy because of the conflicting interests from its members. This article will examine, the emergence of the European Neighborhood Policy, which the EU is applying for a cultural, economic and political convergence towards its neighbors, and the transformation of this policy with the Arab Spring process.

Keywords: *European Neighborhood Policy, European Union, Arab Spring, Barcelona Process, Global Mediterranean Policy.*

Öz

Avrupa Birliği açısından Akdeniz bölgesi; stratejik, siyasal ve ekonomik nedenlerden dolayı son derece önemlidir. Bölge politikası bağlamında Avrupa Birliği, 1972 yılında Küresel Akdeniz Politikası'nı, 1995 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı ve 2004 yılından itibaren de Avrupa Komşuluk Politikası'nı uygulamıştır. Bununla birlikte birlik, Arap Baharı sürecinde birlik üyelerinin çatışan çıkarları nedeniyle ortak bir dış politika izlemekte de zorlanmıştır. Bu makalede AB'nin komşularına yönelik kültürel, ekonomik ve siyasal yaklaşma amacıyla uygulamakta olduğu Avrupa Komşuluk Politikası'nın ortaya çıkışı ve Arap Baharı süreciyle birlikte söz konusu politikanın geçirdiği dönüşüm incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği, Arap Baharı, Barselona Süreci, Küresel Akdeniz Politikası.*

* **Makale Geliş Tarihi:** 21.01.2019 **Yayına Kabul Tarihi:** 26.04.2019

** Master Student, Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Middle Eastern and African Studies, e-mail: hpk12333@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4916-7341.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

INTRODUCTION

The European Union (EU) was founded by the European states following World War II. Its main objective was to economically link the member States in order to prevent a war among the States, especially those that are economically bounded, for this reason, the security of the continent was assured. Although the union was established as an economic organization, it has developed as an effective organization in world politics in recent years. In addition, the Union's transition from an economic organization into a vast political body has been a long journey. The Union was initially composed of 6 founding countries, expanded with the accession of new countries. The expansion of the Union led to problems. The European Neighborhood Policy (ENP) stepped in by finding solutions on how to solve the problems.

Since members of the European Union are European states, the European state's perspective on States in the Middle East and North Africa region has also constituted the perception of the Union on countries in this region. Although European countries colonized the countries in this region before the Union was founded. They officially withdrew from this region following the independence of these colonial countries and maintained their influence in this region in various ways. The Policies of the European Union regarding the region mentioned above have had their share on this situation.

Countries in Africa and the Middle East region that is to say in the Mediterranean region have been at the forefront due to their underground and aboveground sources and strategic positions. Particularly petroleum sources of these countries have critical importance for the European countries.

The European Union has long been interested in the Mediterranean region. The Global Mediterranean Policy dated 1972 and Euro-

Mediterranean Partnership (Euromed) also known as the Barcelona Process dated 1995, prove this situation. Recent policies of the Union on the Mediterranean region have been implemented through the 2004 European Neighborhood Policy. However, this policy has been interrupted by the Arab Spring. Countries in this region were severely affected by this process, and therefore policies implemented by the EU on this region changed. Especially due to the fact that displaced people from Syria settled within European countries, the Union has been intervening in this region through implementing the European Neighborhood Policy. Moreover, there have been controversial whether the Union is sincere with the policies implemented and to what extent they have succeeded. In order to have a better understanding of these policies, the international system, should follow up on when these policies were implemented and their current state. Therefore, the policies of the Union in this region will be analyzed in terms of these facts.

The first section of the article will examine, the background and emergence of the European Neighborhood Policy. In order to do so, the European Union and regional countries history will primarily be studied. Following these global developments leading to the establishment of ENP will be explained and the implementation of ENP on the Arab Spring will be investigated. the second section will review the Arab Spring process. The section mentioned above will discuss, how and to what extent the Arab Spring affected ENP and Turkey's position in regards to this policy will be questioned as well. The last section of the article will discuss and address whether ENP was a successful instrument in managing the Arab Spring process and its future.

DEVELOPMENT OF EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY

HISTORY OF THE RELATION BETWEEN THE EU AND COUNTRIES IN THE REGION

The history relation between the EU and countries within the Mediterranean region dates back to the years when the EU was known as the European Economic Community (EEC). In the 1950s, when the EEC was established, the relation between the EU and countries in this region was built upon bilateral trade agreements. Morocco and Tunisia¹ were among the first countries to make agreements with the EEC. With time, other countries within the region eventually signed trade agreements with the EEC.²

The relation between the EEC and Mediterranean countries was sealed with the petroleum crisis faced in the 1970s. After the discovery of petroleum, the significance between North Africa and the Middle East increased thus, the Western countries grew interests in this region. The interests led the petroleum producing countries decided on how to organize. Venezuela was among the first counties to suggest on organization in the year, 1949. In 1960, Iraq, Iran, Venezuela, Kuwait, and Saudi Arabia founded the "Organization of the Petroleum Exporting Countries" (OPEC). The key objective of the organization was to determine petroleum prices. The Six-Day War between the Arabic countries and Israel in 1967 enhanced the significance of the organization. The Arab countries affected from the war declared they would impose embargo upon countries attacking any Arab country during the war or helping Israel, thus they implemented embargo upon the UK and the US. The

1 By that time, both countries were colonies of France. That is why they were the first countries in the region signing a trade agreement with the EEC.

2 Andreas Marchetti, "The EU's Relations with its Mediterranean Neighbours in a Regional Perspective", *The University of Malta*, 2012, p. 397-398.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

embargo did not last long since the war was shortly over in 9th January 1968 which led to the establishment of the “Organization of Arab Petroleum Exporting Countries” (OAPEC). During the 1973 Arab-Israel War, similar to the previous embargo decision, OAPEC declared that it would impose embargo upon countries involved in the war mentioned above. OAPEC members decided to reduce petroleum being exported to Western countries at the rate of 5% each month asserting that, weapons were shipped to Israel. This led to serious consequences faced by the West, which had no alternative other than countries in the region and was heavily dependent upon petroleum. Western countries were largely affected by the energy crisis which led to a drastic increase in fuel prices. In addition, the embargo mentioned above did not last long either. The second petroleum crisis was initiated by the Iranian Islamic Revolution of 1979. The Khomeini regime in Iran broke off the relation ties with the Western world. As a result, the Fuel prices increased in the West which struggled for a while without Iranian petroleum.³

The EEC adopted the Global Mediterranean Policy (GMP) during the Paris Summit in 1972, which is also the basis of the Euro-Mediterranean Partnership due to the impact of energy crises. Through this policy, the EEC gathered all bilateral trade agreements with the Mediterranean countries under a single roof. In conjunction with the GMP, the EEC has defined the Mediterranean basis as homogenous geography bearing the characteristics of a “region”. Arab countries play a major role in the region, thus the policy and Arab-Israel War⁴ strengthened the relationship ties between the Arabs and the European Union.

Changes in World order by the dissolution of the Soviet Union and the Gulf War led to improving policies of the Union. Relations between

³ Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, Simon and Schuster, New York 2011, p. 427-435.

⁴ Christopher Piening, *Global Europe: The European Union in World Affairs*, Lynne Rienner Publishers, Colorado 1997, p. 72-74.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

the Union and Mediterranean countries were affected by these changes and the Global Mediterranean Policy was replaced by the Renewed Mediterranean Policy (RMP). Additionally, Greece, Spain, and Portugal became members of the EEC. Thanks to the membership of these countries, the Union was able to acquire Mediterranean products, gain further commercial partners which further strengthened economic ties. Through RMP, the Union emphasized on the significance of social and economic developments for the security of the region. The Union enhanced its financial support which aimed at the Mediterranean region. Besides, many cooperation projects were carried out between the Union and the Mediterranean countries. Its target was to set up a multilateral cooperation network in the fields of transport, energy, telecommunication, etc.⁵ Contrary to the economic developments mentioned above, the Union was unable to secure convergence necessary with members in the Mediterranean region.

In 1995, the Barcelona Process was initiated during a meeting held in Barcelona where 15 EU countries and 12 Mediterranean states participated. The Mediterranean states included Turkey, Morocco, Tunisia, Algeria, Egypt, Syria, Palestine, Jordan, Lebanon, Israel, Cyprus, and Malta. Nonetheless, the Mediterranean countries provided a suitable environment for the sustainability of economic developments. This was achieved through the formation of the Europe-Mediterranean Free Trade Area. Besides, the strategic significance of the Mediterranean in regards to the Union and stability in the region through peace was emphasized. In this context, economic and social regulations for the process were carried out by the Union in terms of providing financial support to the countries in the region.⁶

5 Piening, *op. cit.*, p. 78-79.

6 Harun Gümrükçü, "Küreselleşme, Avrupa'nın Genişlemesi ve Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed, *Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı*, Orion Publishing, Ankara 2007, p. 36

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

While carrying out these regulations regarding Mediterranean countries, the EU thought one-sidedly and enforced its liberal economic order upon countries in the region. The EU was not interested in problems of these countries as long as it could do business. This situation reflects a conflict for the EU which adopts concepts such as, “democracy, human rights, and civil society”. As we will observe while examining the Arab Spring process, this resulted in the subversion of the regional system.

Following the September 11th attacks in 2001, the US defined the new enemy as “terrorism” and asserted “You are either with us or against us” policy. The EU took part along with the US at this stage and changed its security policies. In 2003, the EU published its first security strategy document “A Secure Europe in a Better World”. “Cooperation” concept to be highlighted against newly emerging security threats. According to this document, the current threat types are different from previous ones and countries cannot deal with these threats. International organizations such as the United Nations is of crucial importance in terms of tackling these new threat types and therefore such organizations must definitely be supported. According to the document mentioned above, countries must further cooperate against these threats. The Union, in conjunction with this document, has sought to enhance its global efficiency. In this document, the role played by the U.S is evident. Threats included in this document comply with the understanding of security emerged upon the September 11 attacks in the US.

Developments upon the September 11 attacks⁷ severely affected relations between the EU and Mediterranean countries. Particularly the instability and tensions between Arab countries and Israel in the Middle East was regarded as a major drawback for the Euro-Mediterranean Partnership in achieving the process mentioned above.

7 Udo Diedrichs, “The Development of the European Security and Defense Policy and its Implications for NATO: Cooperation and Competition”, *Journal of Transatlantic Studies*, 3(1), 2005, p. 60-62.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

With the expansion of the Union in 2004, the relationship between the Mediterranean countries and the Union strengthened geographical ties. Furthermore, the Barcelona Process had its share in regards to the convergence.

THE EU'S NEIGHBOURHOOD POLICY ON COUNTRIES IN THE REGION

At the core of the EU lies the wish of non-occurrence of conflicts as a consequence of different clashes of interest in past experiences. Therefore, in order to minimize these different conflicts of interest, the Union has been in the quest for integration among its members. For that reason, political, economic and cultural differences among members of the Union insinuates fewer conflict risks. In addition, states should surpass their national egos and implement their policies on the basis of common interest. In order for the integration to be successful, factors such as the objective, intensity, and commitment cooperation to the EU are of paramount importance.⁸ However, the Union initially composed of 6 countries which gradually expanded by integrating new members. Therefore, the integration concept upon which the Union is built turned out tough. Particularly upon the expansion in 2004, the question to what extent the Union will expand cropped up.

The expansion in 2004 has been stated statistically:

- The number of members of the Union increased from 15 to 25.
- The geographical surface area of the EU increased by 19%.
- The total population of the EU increased by 20%; the population increased from 378 million to 453 million.⁹

8 İbrahim S. Canbolat, "Avrupa Birliği'nin Kuruluş Felsefesi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı*, Orion Publishing, Ankara 2007, p. 11.

9 Simon Sweeney, *Europe, the State and Globalization*, Pearson Longman, Glasgow 2005, p. 214.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The EU generated new policies for its new neighbors. In this context, the Union prepared a document in March 2003, called “Wider Europe-Neighbourhood A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”. In this document, new security problems emerged on changing the eastern border of the EU, ensuring the stability of the Middle East region as the new neighbor of the EU and internal and external agenda items will be determined by new members of the EU as well. The key aspect of the document is the expansion of the EU already becoming a threat to the Union. The Union was founded by European members with European awareness. Thus, the Union’s expansion to the Middle East and North Africa is against this awareness. Moreover, countries in this region became neighbors of the Union following the 2004 expansion. Therefore, the Union is against countries further moving away from itself.¹⁰ In this document, the inclusion of ENP countries in the EU’s internal market and the promotion of free movement of individuals, services, goods, and capital are covered. Through the ENP the Union aspired to create a new cooperation model with neighboring countries and offer them a new partnership model less than full membership, and yet more than an ordinary partnership agreement. The reward of this cooperation is to take part in the EU market without being a member.¹¹

The document which gives the ENP its final shape is the “European Neighbourhood Policy Strategy Paper” approved by the Union in May 2004. According to this document, the Union targeted countries in this region not only comply with the values of the EU but also standards and procedures in economic and social fields. Besides, the Union also seeks to prevent the division of these countries among themselves by cooperating with neighboring countries. The Union believes that countries in this region will come closer to the values and standards of the EU through this policy and

¹⁰ We also observe this policy in Turkey-EU relations.

¹¹ Sevilay Kahraman, “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement Towards Wider Europe”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(4), Winter 2005, p. 2-4.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

enhance their welfare and security. Unlike previous policies implemented in the Mediterranean region, the ENP includes bilateralism (agreements with individual countries within the framework of Euro-Mediterranean Partnership), multilateralism (meetings regularly held with countries where the ENP is implemented and covering many subjects) and regionalism (like the formation of a Mediterranean Free Trade Area). In this context, improvements of these countries included in the ENP with regards to the achievement of goals of these policies will be monitored by associations or partnerships constituted by current agreements and progress reports on these countries will regularly be published by European Commission.¹²

Nowadays, the ENP is composed of 16 countries. These countries include Egypt, Israel, Lebanon, Libya, Morocco, Palestine, Syria, Tunisia, Algeria and Jordan on the southern border of the EU and Armenia, Belarus, Georgia, Moldova, Azerbaijan and Ukraine on the eastern border.¹³ The reason why the EU included the Eastern European countries (especially Ukraine), except for the Mediterranean region countries, into this policy is due Russia's efforts to enhance its impact on the previous Soviet geography following the Cold War.¹⁴

European Commission made 7 recommendations about strengthening the ENP by publishing a report on 4 December 2006.

These recommendations are as following:

- Enhancing commercial convergence between the Union and these countries by removing the barriers of trade between ENP countries and the EU,

12 Karen E. Smith, "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", *International Affairs*, 81(4), 2005, p. 762-763.

13 "European Neighbourhood Policy", *European Commission*, 06 December 2016, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en, (Date of Accession: 26.12.2018).

14 Mustafa Nail Alkan, "Almanya-Rusya İlişkileri Bağlamında Ukrayna Krizi", *Karadeniz Araştırmaları*, 12(45), Spring 2015, p. 89-90.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

- Facilitating visa obtaining process in terms of duration and cost between ENP countries and the Union in order to enhance mutual investment and communication,
- Promoting people-to-people exchanges, particularly education exchanges, with the aim of ensuring better communication between the aforementioned countries and EU member states and better understanding cultures of each other,
- Addressing common interests and problems such as energy, health, environment, education, transport, social services, border, and immigration without changing the “differentiation” element, which is the basis of the ENP, in a multidimensional context,
- Strengthening political cooperation against problems that may be faced in the region (such as human trafficking, drug trade, attacks to energy lines, displaced people, intercountry disagreements),
- Enhancing regional cooperation and dialogue,
- Strengthening the ENP financially and using funds in an efficient way.¹⁵

Although the Union has strived to be effective in the region. Firstly, through the Barcelona Process and subsequently ENP and bringing countries in this region closer to its values politically, socially and economically, it failed to achieve this goal. Liberal policies implemented in the Mediterranean region by the Union (like opening the Mediterranean region to investors and competition) were not concluded with the economic development of countries within the region. Europe’s attempt to reconcile conflicting groups in the region and ensuring stability were weakened by the collapse of the peace process. Besides, since the Union

¹⁵ “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, Brussels”, *Commission of the European Communities*, COM (2006) 726 final, 2006, p. 4-13.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

has not sufficiently supported concepts such as democratization, human rights and rule of law and failed to make any aid cut against human rights violations, no development was recorded in this field either. Also, the Union's avoiding establishing a dialogue with Islamic movements,¹⁶ an important power in the region has weakened the Union's policy to be an important political power in the Mediterranean. This process led the way to the social movements known as the Arab Spring.

THE ARAB SPRING

DEVELOPMENT OF THE ARAB SPRING AND THE ROLE OF THE EU IN THIS PROCESS

Protests in the region began following the death of Mohamed Bouazizi who set himself on fire due to economic reasons in Tunisia in December 2010. The death of Bouazizi and the following protest wave deeply affected the region. It spread to other countries in the region and regimes collapsed in countries such as Tunisia, Egypt, and Yemen. Social movements in Syria led to a civil war that lasted until today due to intense suppression of Esad regime. The Arab Spring is observed in countries located in North Africa and the Middle East. Since the population in these countries is heavily Arab population, this process is called the Arab Spring.¹⁷

The main demands of the protesters in the Arab Spring were democracy and freedom. In addition, there were ethnic, religious and sectarian problems lying behind the protests as well as the political and economic demands of the public.¹⁸ Furthermore, the Arab Spring

¹⁶ Its reason is changing security policies of the Union following the September 11 attacks.

¹⁷ Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya", *Foreign Affairs*, 90(3), 2011, p. 2-3.

¹⁸ Oktay Bingöl, "Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar*, Barış Publishing, İstanbul-Ankara 2012, p. 456-457.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

spread technology through social media, local people saw the lives of people living in developed countries and increased their criticism against democracy in their countries.¹⁹ The Arab Spring organized people who instantly communicated with each other on platforms such as Facebook and Twitter.²⁰

Western countries and international organizations also played a role in the Arab Spring. One of these institutions is the European Union. As indicated before, the EU regarded countries in this region only as commercial partners and as long as it could maintain its trade with these countries it did not pay regard to leaders of these countries and human rights violations of these leaders even though it claims it is an advocate of human rights. This situation came forward especially within the time course after September 11. The EU did not involve in anti-democratic movements in the region as long as these leaders, in spite of their radical movements, cooperated with the EU. In terms of economy, countries within this region went through a dramatic change economically by getting closer to the EU with the Barcelona Process, the process was not reflected on people's lives. Only authoritarian regimes won economically and these regimes used financial sources only to strengthen their powers. Therefore, the Union unwillingly strengthened authoritarian regimes in the region through its policies. This situation further increased existing instability in the region and also led to the outbreak of riots.²¹

19 Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar*, Barış Publishing, Ankara/İstanbul 2012, p. 136-138.

20 Gadi Wolfsfeld, Elad Segev, Tamir Sheafer, "Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First", *The International Journal of Press/Politics*, 18(12), 2013, p. 117-118.

21 Juliane Brach, "Ten Years After: Achievements and Challenges of the Euro-Mediterranean Economic and Financial Partnership", *GIGA Working Papers*, No: 36, December 2006, p. 17-25.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

THE EU'S NEIGHBOURHOOD POLICY AFTER THE ARAB SPRING

Since its establishment, the ENP drastically transformed due to a number of radical changes and difficulties in the fields of stability, welfare, and security in countries where it has been implemented. One of these initial changes occurred with the impact of the Arab Spring in 2011. In response to developments in the region the Union published its communication on "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean" on 8 March 2011. Three topics were emphasized in the dialogue. The first topic was democracy and institution building, the second establishment of strong cooperation through the inclusion of civil society, the third was the constitution of sustainable growth and economic development. Through this communication, the ENP adopted a differentiated policy understanding the targeted countries in this region. According to this communication, reform efforts of countries, the ENP implemented will be financially rewarded.²²

The Union published a communication entitled "A New Response to a Changing Neighbourhood" on the 25th of May 2011. Four objectives were achieved. The first goal was to constitute a real democracy with an independent judiciary, free and fair elections, freedom of expression, performance of duty of law enforcement forces, the existence of competitor political parties, freedom of conscience and religion. The second was to establish an economic development where countries in the region could establish businesses, social and regional injustices would be minimized, working conditions of workers would be improved, and job opportunities would be provided. The third was to strengthen the cooperation between the Union and countries in this region in the fields such as energy, trade, transport and immigration through the ENP.

²² "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean", *European Commission*, COM 200 final, 2011, p. 2-3.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The final was to establish appropriate mechanisms and instruments to achieve the goals mentioned above.²³

The ENP was renewed in 2015. it aimed to have a more accurate approach to developments in this region. The Union would provide support for more than 15 billion Euro's for the ENP between the years 2014 and 2020.²⁴ Four concerns cropped up in regards to these changes. Firstly, the perception that the Union set an example for countries in this region and each country in the region tried to resemble the Union was unrealistic and rather optimistic.²⁵ In reality, countries in the region aspired to have mutual relations with the EU, yet those aspiring to actually integrate with the Union were the minority, countries aspiring to implement EU reforms were actually only half of the neighbors of the Union. The reason behind the situation was that countries involved in the ENP intended not to lose economic relations with the Union rather than taking the Union as an example. Therefore, collective policies implemented by the EU upon these countries were false. The Union should have established a relationship with each country on the basis of demands of each particular country (integration or economy-based). Secondly, the reforms expected from the aforementioned countries within the scope of the ENP by the Union were very far-reaching and failed due to this reason. With the renewed ENP, it now covers subjects such as immigration, energy security, fights against terrorism and climate change as well as human rights and judiciary reforms. Besides, in order to achieve all these reforms, reforms of immediate nature must primarily be carried into effect. The economic development is a must for stability in the region, and employment is the solution of radicalization and immigration in the region.²⁶

23 "A New Response to a Changing Neighbourhood", *European Commision*, COM 303, 2011, p. 1-2.

24 "European Neighbourhood Policy (ENP)", *European Union*, 21 December 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en, (Date of Accession: 27.12.2018).

25 It should be remembered that the ENP was based on this thesis.

26 Johannes Hahn, "The 2015 Review of the European Neighbourhood Policy", Sieglinde Gstöhl-Simon Schunz, ed., *Theorizing the European Neighbourhood Policy*, Routledge, New York 2017, p. 1916.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

Thirdly, the ENP should have been more flexible to respond to unexpected developments. Moreover its determination on the agenda for the coming years was not useful, new working methods were required and annual reports explaining developments in countries where the ENP was implemented should have been planned. Last but not least, the first 10 years of implementation of the ENP, mainly reflected the view of the Union, and yet for the success of the aforementioned policy, demands of the countries where the ENP was implemented should been considered. According to this, the Union should have made use of academic support in order to understand countries in the region.²⁷

It is not a coincidence that the Union stressed to increase financial support to countries affected by the Arab Spring. During the Arab spring a significant number of people, especially those that were displaced from Syria, unlawfully entered the EU countries or lost their lives. On the other hand, those arriving in EU countries adapted problems and certain groups of these people committed crimes because they were vulnerable. Citizens of EU countries, who do not feel comfortable with this situation, vote for extreme right parties promising to send refugees back to their countries. Therefore, the civil war in Syria has suddenly become an internal problem of the EU due to refugees taking shelter in the EU countries. This immigration problem has turned into one of the most important problems of the EU. The most concrete step of the Union on this subject is "Readmission Agreement" signed with Turkey at the end of 2013.

The one-to-one rule is applied in the Readmission Agreement. That being said, Turkey accepted the return of the Syrian refugees. But there are conditions of this situation; only unlawful refugees are accepted. Moreover, a refugee with a lawful application from Turkey is sent to EU countries in exchange for a returned unlawful refugee from the EU countries and the Union will provide financial assistance for refugees in Turkey. The aim was

²⁷ Hahn, *op. cit.*, p. 1917.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

to minimize the number of refugees arriving in Europe, effectively combat human trafficking, and ensure that fewer refugees suffer in the Aegean Sea. With this agreement, irregular immigration from Turkey to Greece has decreased. While there were 8,604 people illegally arriving from Turkey to Greece in March 2016, the number decreased to 1,968 people in March 2018. Therefore, this Agreement was a success from the viewpoint of the EU.²⁸

However, although the Union tried to form a common policy on refugees, it couldn't succeed. The reason for this is that immigration policies and admission number of refugees come under the sovereignty field of member states. Since member states primarily take their national interests into consideration on this matter, the Union faced problems with regard to the establishment of a joint policy.²⁹

In addition, in order to better understand these events, the EU's financial assistance system must be examined. When the Union will provide financial assistance to a region, it generally disburses it to regional institutions and organizations rather than directly transferring it to governments in this region. These institutions and organization invest in projects deem appropriate with the approval of the EU. For example, if we examine this situation from Turkey's perspective, hosting most Syrian refugees, the budget allocated by the EU for Syrian refugees is € 6 billion. It is envisaged that this amount will be provided as € 3+3 billion. That is to say, € 3 billion will be paid in advance and subsequently a further € 3 billion will be provided. Although the first part of € 3 billion is approved in 2015, only an amount of €1.78 billion was transferred to relevant international institutions and the Ministry for EU Affairs as of December

28 "AB ile Türkiye Arasındaki Anlaşma İşliyor", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/ab-ile-t%C3%BCrkiye-aras%C4%B1ndaki-anla%C5%9Fma-i%C5%9Fliyor/a-43224845>, (Date of Accession: 09.12.2018).

29 Pero Maldini-Marta Takahashi, "Refugee Crisis and the European Union: Do the Failed Migration and Asylum Policies Indicate a Political and Structural Crisis of European Integration?", *Communication Management Review*, 2(2), 2017, p. 64-67.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

2017. Therefore, the Union's allocation of a certain amount of fund for a given region does not necessarily mean that the entire fund is rapidly transferred to the region or this fund is transferred to correct institutions and organizations.³⁰

Another point that needs to be stressed is arms trade-oriented at this region. Union members making peace statements about the civil war have sold €1.2 billion to the Middle East region between the years 2012 and 2016. Some EU countries selling arms are as following: the Czech Republic, Slovakia, Bulgaria, Romania, and Croatia. Furthermore, a major part of these arms has fallen into the wrong hands of radical groups such as Al-Qaeda and ISIS. According to reports, a certain part of these arms was sold to Syria, particularly with the aim of maintaining the civil war.³¹ Therefore, it is questionable to what extent the discourses of the EU are realistic.

TURKEY'S POSITION IN THE ENP

The Turkey-EU relation has been going on for over 50 years. Mutual relations started with Turkey's partnership application to the EEC in 1959. By accepting this application, the EEC recommended signing an agreement until membership requirements were met. The agreement was the Ankara Agreement, which was signed in 1963 and entered into effect in 1964. According to Article 28 of the agreement, the ultimate goal of this agreement is full membership of Turkey. In 1970, Additional Protocol was signed between Turkey and the EU. Aim of this protocol, which entered into effect in 1973, to ensure free movement of industrial

30 "AB'nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama", *AB Bakanlığı*, 30 December 2017, <https://www.ab.gov.tr/51062.html>, (Date of Accession: 30.12.2018).

31 Sarah Dean, "Revealed: EU Countries are Selling Weapons Worth £1BILLION to the Middle East Only for them to End Up in the Hands of ISIS", *Mail Online*, 28 July 2016, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3712391/EU-countries-selling-weapons-worth-1BILLION-Middle-East-end-hands-ISIS.html>, (Date of Accession: 15.12.2018).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

products, agricultural products and individual among parties, and to complete Customs Union. Following the 1980 Coup d'Etat, relations were officially suspended. When civil administration was re-installed, relations revived and on 14 April 1987 Turkey applied for full membership to the EU. Since the EU has not completed its integral integration and Turkey needs to develop in economic, social and political aspects, it is indicated that Turkey will not be accepted to membership. Besides, the Union recommended that a date should not be determined to start negotiations and relations should be developed within the framework of Partnership Agreement. Turkey also accepted this recommendation. In 1996, Customs Union entered into force between the EU and Turkey. At the 1999 Helsinki Summit, Turkey's candidacy was officially accepted and it was clear and obvious that Turkey would be in an equal position that of other countries. At the 2004 Brussels Summit, it was decided to start negotiations with Turkey and in 2005 negotiations were initiated.³²

Since Turkey is an EU candidate country, it plays a major role in the ENP, even though it is not included in the policy. Primarily, it is maintaining its accession negotiations with the EU, it shares EU values (democracy, civil society, freedom) in the region. In a sense, Turkey is the country that best understands the EU among other countries in the region. Turkey's is a powerful actor in the region, it is being neighbours to some of the countries included in the ENP and it is being active in foreign policy in recent years are other reasons why Turkey is crucial for the ENP. "Zero problems with neighbours" policy implemented by Turkey in recent years that integrates a joint security zone, advanced political dialogue, mutual economic dependence, efforts to constitute mutual relations based on cultural cooperation also represents the basis of the ENP. In this respect, Turkey's foreign policy is compatible with the ENP; in both policies

³² "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", *AB Bakanlığı*, 06 June 2017, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=111>, (Date of Accession: 30.12.2018).

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

common interests such as stability, welfare and security are supported. Another reason why the Union needs Turkey is that Turkey plays a crucial part in the energy transition in the region.³³

Turkey's importance from another perspective is that Turkey is a role model for other countries in the region. Especially for countries in the Middle East region, Turkey is an exemplary country in terms of democracy.³⁴ Besides, compared to other countries, Turkey has good relations with its neighbours, knows regional actors and it has been in dialogue with these actors, and this obliges Turkey's support to implement the ENP.³⁵ Additionally, Turkey has the potential to function as a bridge between Israel and Arab countries although the relations between Turkey and Israel have been tense in recent times.³⁶

Probably, the most important reason why Turkey is required to better implement the ENP is the Syrian Civil War. Since 2011, the Union has approximately provided €10,8 billion-euro humanitarian aid to Syria. 268 million-euro of this amount has been transferred within the framework of the ENP.³⁷ Furthermore, as stated previously, one of the reasons for the Arab Spring is the policies of the EU implemented in the region. Accordingly, the Union had no sufficient knowledge about the region, somehow caused Syria's Civil War. Turkey jointly acting with the EU members during the Syrian Civil War hosted millions of people displaced from Syria and it functioned as a shield for the Union. As the EU is also aware of, without Turkey's help it's impossible to end the war in Syria and stabilize the region.

33 Ştefan Füle, "Turkey and the European Neighborhood Policy", *Turkish Policy Quarterly*, 10(2), 2011, p. 18-20.

34 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve 'Dört Tarz-ı Siyaset'", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), Winter 2007, p. 38-39.

35 Mehmet Seyfettin Erol, "'Ukrayna-Kırım Krizi' ya da 'İkinci Yalta Süreci'", *Karadeniz Araştırmaları*, 41(41), 10-11.

36 Füle, *op. cit.*, p. 21.

37 "European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations: Syria", *European Commission*, 01 December 2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/syria_en, (Date of Accession: 01.01.2019).

FUTURE OF THE PROCESS

FUTURE OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

Although the Union has achieved a certain level of success with regards to dialogue with neighbouring countries thanks to the ENP, it confronted problems regarding implementation of this policy as the process continues. Probably, the most crucial problem is that countries within the Union cannot take joint decisions about implementation of the policy. This problem regarding joint decision-making caused delays in responding to developments occurring in the region.³⁸ Considering that joint decision-making is a major concern of the Union, other than the ENP, this problem cannot be solved easily.

With the Arab Spring Process, that was initially not taken seriously by the EU, and yet turned out to even affect the EU following the spread of events into other countries, the Union changed its policies on this region. The Union put emphasis on trade and cooperation rather than providing incentives and sanctions in relation to the ENP. Besides, these changes have not been sufficiently effective until today.

Even though the EU has failed to implement the ENP and unable to develop efficient policies against problems in the region, it is unavoidable to rearrange the ENP if it will proceed with implementation. It needs to be rearranged based on the Union's experience obtained through the Arab Spring, current structure and demands of countries in the region. Furthermore, members of the Union must have different threat perceptions and come together for an efficient ENP. Additionally, members of the Union should efficiently work together with Turkey, as the key actor in the

38 Niklas Bremberg, "Making Sense of the EU's Response to the Arab Uprisings: Foreign Policy Practice at Times of Crisis", *European Security*, 25(4), 31.10.2016, p. 430-432.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

region. The future success of the ENP depends on the implementation of these conditions.

CONCLUSION

The EU intended to take countries in the Mediterranean region under its control through primarily the Mediterranean Policy, subsequently the Barcelona Process and finally the European Neighbourhood Policy. The main reason for these policies is security which is also the basis of the Union. Although the Union implemented the ENP with the aim of ensuring security in the neighbouring regions, it, however, thought of itself. Additionally, the Union is not familiar with its neighbouring regions thus the situation has its own consequences.

Although the ENP was developed with the aim of enhancing cooperation with the Union's neighbouring countries, it cannot sufficiently provide rapid and clear responses to events in the region. The best example of this situation is the Arab Spring process. Not only was the Union unable to foresee the Arab Spring, but it also responded late to the process. Besides, the ENP was not effective during the process is evidence that the Union was unable to better analyse the events in the region. Moreover, the policy was developed in a way that reflected the EU's interests and ignored the characteristics of its neighbouring countries.

ENP policy failed based on countries in the Middle East. The Arab Spring process, the Union's policy of getting its neighbours closer to its values and creating a stable environment failed as well. Even with a stable environment available in the region before the ENP was replaced by chaos. Although the Union has made some amendments in the ENP during the Arab Spring process, it is hard to say that these amendments were effective. The main reasons why the policy failure is that, the Union was not sufficiently aware of the countries in the region where the Arab

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Spring occurred, contrary to what was initially perceived, countries in the region failed to acknowledge the Union as a “role model”, the Union has problems regarding joint decision-making and the Union forcibly imposed its economic activities to countries within this region.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

REFERENCES

“A New Response to a Changing Neighbourhood”, *European Commission*, COM 303, 2011.

“A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean”, *European Commission*, COM 200 final, 2011.

“AB ile Türkiye Arasındaki Anlaşma İşliyor”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/ab-ile-t%C3%BCrkiye-aras%C4%B1ndaki-anla%C5%9Fma-i%C5%9Fliyor/a-43224845>, (Date of Accession: 09.12.2018).

“AB’nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama”, *AB Bakanlığı*, 30 December 2017, <https://www.ab.gov.tr/51062.html>, (Date of Accession: 30.12.2018).

“Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, Brussels”, *Commission of the European Communities*, COM (2006) 726 final, 2006.

“European Neighbourhood Policy (ENP)”, *European Union*, 21 December 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en, (Date of Accession: 27.12.2018).

“European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations: Syria”, *European Commission*, 01 December 2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/syria_en, (Date of Accession: 01.01.2019).

“European Neighbourhood Policy”, *European Commission*, 06 December 2016, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en, (Date of Accession: 26.12.2018).

“Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, *AB Bakanlığı*, 06 June 2017, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=111>, (Date of Accession: 30.12.2018).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ALKAN, Mustafa Nail, "Almanya-Rusya İlişkileri Bağlamında Ukrayna Krizi", *Karadeniz Araştırmaları*, 12(45), Spring 2015, p. 89-103.

ANDERSON, Lisa, "Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya", *Foreign Affairs*, 90(3), 2011, p. 2-7.

BİNGÖL, Oktay, "Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar*, Barış Publishing, İstanbul-Ankara 2012, p. 451-484.

BRACH, Juliane, "Ten Years After: Achievements and Challenges of the Euro-Mediterranean Economic and Financial Partnership", *GIGA Working Papers*, No: 36, December 2006.

BREMBERG, Niklas, "Making Sense of the EU's Response to the Arab Uprisings: Foreign Policy Practice at Times of Crisis", *European Security*, 25(4), 2016, p. 423-441.

CANBOLAT, İbrahim S. "Avrupa Birliği'nin Kuruluş Felsefesi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı*, Orion Publishing, Ankara 2007, p. 11.

DEAN, Sarah, "Revealed: EU Countries are Selling Weapons Worth £1BILLION to the Middle East Only for them to End up in the Hands of ISIS", *Mail Online*, 28 July 2016, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3712391/EU-countries-selling-weapons-worth-1BILLION-Middle-East-end-hands-ISIS.html>, (Date of Accession: 15.12.2018).

DIEDRICHS, Udo, "The Development of the European Security and Defence Policy and its Implications for NATO: Cooperation and Competition", *Journal of Transatlantic Studies*, 3(1), 2005, p. 55-70.

EROL, Mehmet Seyfettin, ""Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci"". *Karadeniz Araştırmaları*, 41(41), 2014, p. 1-14.

EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY AND THE ARAB SPRING

EROL, Mehmet Seyfettin, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve 'Dört Tarz-ı Siyaset'", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), Winter 2007.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar, Barış Publishing, Ankara/İstanbul 2012*, p. 123-144.

FULE, Ştefan, "Turkey and the European Neighborhood Policy", *Turkish Policy Quarterly*, 10(2), 2011, p. 18-21.

GÜMRÜKÇÜ, Harun, "Küreselleşme, Avrupa'nın Genişlemesi ve Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı*, Orion Publishing, Ankara 2007, p. 27-70.

HAHN, Johannes, "The 2015 Review of the European Neighbourhood Policy", Sieglinde Gstöhl-Simon Schunz, ed., *Theorizing the European Neighbourhood Policy*, Routledge, New York 2017, p. 1913-1922.

KAHRAMAN, Sevilay, "The European Neighbourhood Policy: The European Union's New Engagement Towards Wider Europe", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(4), Winter 2005.

MALDINI, Pero-Marta Takahashi, "Refugee Crisis and the European Union: Do the Failed Migration and Asylum Policies Indicate a Political and Structural Crisis of European Integration?", *Communication Management Review*, 2(2), 2017, p. 54-72.

MARCHETTI, Andreas, "The EU's Relations with its Mediterranean Neighbours in a Regional Perspective", *The University of Malta*, 2012, p. 397-412.

PIENING, Christopher, *Global Europe: The European Union in World Affairs*,

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Lynne Rienner Publishers, Colorado 1997.

SMITH, Karen E., "The Outsiders: the European Neighborhood Policy", *International Affairs*, 81(4), 2005, p. 757-773.

SWEENEY, Simon, *Europe, the State and Globalization*, Pearson Longman, Glasgow 2005.

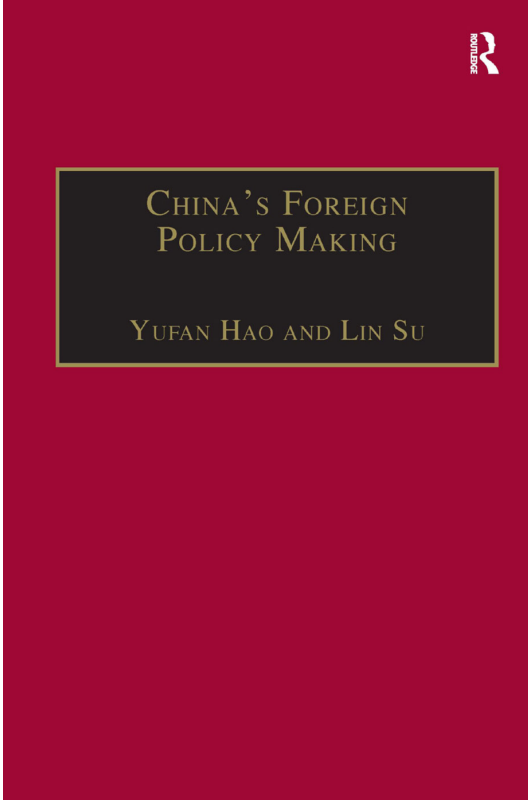
WOLFSFELD, Gadi, Elad Segev, Tamir Sheafer, "Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First", *The International Journal of Press/Politics*, 18(12), 2013, p. 115-137.

YERGIN, Daniel, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, Simon and Schuster, New York 2011.

**YUFAN HAO VE LIN SU, ÇİN'İN DIŞ POLİTİKA YAPIMI:
TOPLUMSAL GÜÇ VE ÇİN'İN AMERİKA POLİTİKASI,
ROUTLEDGE, NEW YORK 2016, 248 S.***

Yufan Hao ve Lin Su, China's Foreign Policy Making: Societal Force and Chinese American Policy, Routledge, New York 2016, 248 pgs.

Göktuğ ÇALIŞKAN**

Prof. Dr. Yufan Hao ve Prof. Dr. Lin Su adlı iki Çinli akademisyen tarafından editörlüğü ve yazarlığı yapılan 'Çin'in Dış Politika Yapımı: Toplumsal Güç ve Çin'in Amerikan Politikası' adlı kitap 248 sayfadan oluşmaktadır. Çin ve ABD ilişkileri üzerine çalışan bu iki akademisyen, Çin'in dış politika yapım sürecini etkileyen medya, bürokrasi, düşünce kuruluşları gibi Çin'in toplumsal güçlerinin artan etkisini incelemektedir. Çin-ABD ilişkileri üzerine çalışmalarında dış politika ile ilgili olarak ticaret ve insan hakları konuları ön planda gözükmektedir.

Prof. Dr. Yufan Hao şu anda Hong Kong Üniversitesi'nde Küresel Çalışmalar Programı Direktörlüğünü yapmakta ve aynı üniversitenin başkanlığını da yürütmektedir. Ayrıca hala Fudan Üniversitesi'nde, Şanghai Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar bölümünde, Sun Yat-sen Üniversitesi ve Jinan Üniversitesi'nde onur üyelikleri mevcuttur. Hao; Çin Dış Politikası, Çin-Amerikan İlişkileri, Yolsuzluk Sorunları, Uluslararası Politik Ekonomi,

* **Makale Geliş Tarihi:** 21.05.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 27.05.2020

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: goktug.caliskan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2189-7550.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Kuzeydoğu Asya Güvenliği ve Makaoloji gibi alanlarda çalışmakta olup bu konularla ilgili 31 kitap ve 50'den fazla dergi makalesi ve kitap bölümü yazmıştır. Kitabın diğer editörü Prof. Dr. Lin Su ise Renmin Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler bölümünde çalışmakta olup Çin dış politikası, Avrupa politikaları ve Dış İlişkiler konuları üzerine kitapları ve makaleleri yayınlanmıştır.

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) 1949'da Mao Zedong'un önderliğinde iktidara gelmesinden sonra, Çin'in iç ve dış politikaları radikal sosyalist ideoloji sebebiyle devlet merkezli olmuştur. Yine bu sebepten ötürü Çin devleti uluslararası sistemde üniter bir aktör olarak algılanmakta ve Çin'deki elitler de dış ve iç politika yapımında önemli rol üstlenmektedir. Bununla birlikte, Deng Xiaoping 1970'li yılların sonlarında iktidara geldiğinde, sadece Çin'in ekonomik büyümesini artırmak ve birçok ülkeyle ikili ilişkileri geliştirmek için bir açılım politikası izlemiştir. Bu politikası sebebiyle küreselleşme, kurumsallaşma ve âdemi merkezîyetçilik ÇKP'nin dış politika yapımındaki tekeli ve etkisini kademe kademe güçlendirmiştir. Hao ve Su ise bu süreci tarihine de değinerek anlatmış ve Çin'in özellikle ABD'ye yönelik dış politikasını çeşitli konular dâhilinde ele alınan yazıların editörlüğünü yapmışlardır. Hao ve Su'nun editörlüğünü ve yazarlığını yaptığı bu kitap, giriş kısmı ve 10 makaleden meydana gelmektedir. Makalelerin yazarları Çinli akademisyenlerden oluşmakta olup giriş ve ilk makale Hao ve Su tarafından yazılmıştır.

İlk olarak, yazarlar Çin'in toplumsal gücünü üst düzey yöneticiler ve politika yapıcılar dışındaki oyuncular/aktörler şeklinde tanımlamaktadır. Bu oyuncular kategorisine Çin'in dış politika yapım sürecine az veya çok etki eden medya, kamuoyu, iş dünyası, akademi dünyası, düşünce kuruluşları, kanaat önderleri, yerel hükümetler girmektedir. Sayılan bu gruplar uzaktan, yakından az veya çok da olsa dış politika yapım sürecine etki edebilmekte ve böylece politikaların değişmesine, farklılaşmasına yol açabilmektedir. Kitabın başlığında da yer alan Çin'in ABD politikası konusunda da bu gruplar etki edebilmektedir.

YUFAN HAO VE LIN SU, ÇİN'İN DIŞ POLİTİKA YAPIMI: TOPLUMSAL GÜÇ VE ÇİN'İN AMERİKA POLİTİKASI, ROUTLEDGE, NEW YORK 2016, 248 S.

Yufan Hao ve Lin Su, ilk bölümde, gelişmekte olan Çinli elitlerin ve öğrencilerin ABD ile ilgili politikalara bakış açılarını incelemiştir. Bu incelemeyi yaparken dış ilişkiler bölümü öğrencilerinden ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisansı yapan orta düzey devlet çalışanlarından rastgele 261 kişi seçen bu 2 profesör, bu kişilere anket soruları yöneltmiştir. Bu çalışmada Hao ve Su, seçilen kişilerin çoğunluğunun ülkede yaşayan Amerikalılara karşı olumlu görüşleri olduğunu ancak dışarıdaki Amerikalılara yönelik olumsuz algıları olduğunu gördüler. Ayrıca bu kişilerin çoğu, Çin dış politika yapıcılarının ABD'ye yönelik politika yapımında daha ihtiyatlı davranılması gerektiği görüşündeydi.

2. bölümde, Hongshan Li, hem tarihsel hem de karşılaştırmalı bir bakış açısı kullanarak Çin'deki ABD karşıtı duyguları ve milliyetçiliği incelemiştir. Li, çalışmasında 1990'larda Çin'deki ABD karşıtı protestoların, ABD bombalarının Belgrad'daki Çin Büyükelçiliğine düşmesi sonrasında 1950-1960 yılları arasındaki duruma göre çok daha ciddi olduğunu bulmuştur. Li'ye göre bunun nedeni ise 1990'larda artan Çin kamuoyu etkisinin ve ABD karşıtı milliyetçiliğin Çin politika yapımını önemli şekilde etkilemesidir. Aynı şekilde, 3, 4 ve 5. bölümlerde de sırasıyla Yanmin Yu, Junhao Hong ve Xin-An Lu, Çin'in dış politika yapımını şekillendirmede hem geleneksel hem de yeni medyanın rollerini incelemiştir. Yu'nun çalışması Çin'in kitle iletişim araçlarında ABD-Irak savaşı üzerine yoğunlaşmış iken, Hong siber araştırmalar ve kamuoyu görüşleri ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Lu ise çalışmasında yeni teknolojik çağda internetin rolüne vurgu yapmıştır. Bu üçünün çalışmaları Çinli yetkililerin dikkatini cezbetmiş ve Çin'in ABD ve Tayvan'a yönelik dış politika yapımını da etkilemiştir.

6. bölümün yazarlığını yapan Quansheng Zhao, çalışmasında Çin-ABD ilişkileri ile ilgili hem bilgi hem de teknik becerilere sahip olan ve Çin dış politikasını giderek daha fazla etkileyen akademisyenlerin ve düşünce kuruluşlarının önemli rollerini incelemiştir. Zhao, Çinli yetkililerin bu uzmanların tavsiyelerini ve önerilerini dikkate alarak herhangi bir resmiyeti

olmasa da bir Çin dış politikası yapım merkezi, yerli/yabancı düşünce kuruluşları ve akademisyenler de dahil olmak üzere bir periferi kurduklarını yazısında belirtmiştir. Benzer şekilde, 8. bölümde, Guoli Liu ve Su Hao, sivil toplum örgütlerinin önemli rollerine ve bunların Çin Komünist Partisi ile olan ilişkilerine odaklanmıştır. Liu ve Hao, bu noktada Çin'deki sivil toplum örgütlerinin büyümesinin büyük olasılıkla daha sağlıklı, dinamik ve daha sürdürülebilir bir Çin-ABD ilişkisinin yolunu açacağını savunmuşlar ve bu örgütlerin iki ülke arasındaki iletişim kanallarını güçlendireceklerini ve karşılıklı Çin-ABD yararlarını teşvik etmede yardımcı olacaklarını ifade etmişlerdir.

Çin'deki sivil toplum unsurlarına ek olarak, 9. bölümde Zhimin Chen, Çin'in dış politika yapım sürecinde Çinli valilerin ve yerel yöneticilerin artan rollerine odaklanmaktadır. Chen, bu konuda üç ayrı vakayı inceleyerek bu yerel yöneticilerin ve valilerin Çin'in dış politika yapımındaki rollerinin; ekonomik küreselleşme, âdemi merkezîyetçilik ve yerel çıkarların gücünün bir sonucu olarak arttığını bulmuştur. Daha spesifik olarak, 10. bölümde Zhiqun Zhu, Çin'in ABD'ye yönelik dış politikasında Şangay'ın ve Şangay valisi Wang Daohan'ın rollerini kaleme almıştır. Zhu, çalışmasında Şangay'ın toplumsal gücünün, önemli bir ekonomi merkezi olmasının ve Çin'in üst düzey liderleriyle bağlantıları olan yöneticilerinin, ABD ve Tayvan'a yönelik dış politika yapımına büyük katkısı olan faktörler olduğunu savunmaktadır.

Bu makale şeklindeki çalışmaların tümü, Çin'deki toplumsal güçlerin, özellikle son kırk yılda Çin hükümetinin ABD'ye yönelik dış politikasına nasıl katkıda bulunduğu dair bir fikir sahibi olabilmek için araştırmacılar ve akademik alanda çalışanlar için iyi şekilde yazılmış bir kaynak niteliğindedir.

Bununla birlikte, yazarlar, toplumsal güçlerin Çin dış politikası yapımında Pekin hükümetinin devlet merkezli yaklaşımına karşı bir başarı kazandığı konusunda biraz abartılı yazmışlardır. Zira nüfuzunu

**YUFAN HAO VE LIN SU, ÇİN'İN DIŞ POLİTİKA YAPIMI:
TOPLUMSAL GÜÇ VE ÇİN'İN AMERİKA POLİTİKASI,
ROUTLEDGE, NEW YORK 2016, 248 S.**

güçlendirmek adına hükümet, kendi kitle iletişim araçlarını, sivil toplum örgütlerini, düşünce kuruluşlarını, büyük kamu iktisadi teşebbüslerini kurarak bunları siyasi ve mali yönden desteklemiştir. Ayrıca hükümet, Çin'in nüfuzunun üst düzey yöneticiler ve dış politika yapıcılar dışındaki aktörler tarafından etkilenmemesini sağlamak için devlet bürokrasisini ve bu aktörleri sıkı şekilde takip etmiştir. Dolayısıyla Çin dış politikası yapımında toplumsal güçlerin Çin'in devlet liderliğine karşı etkisi yüksek değildir.

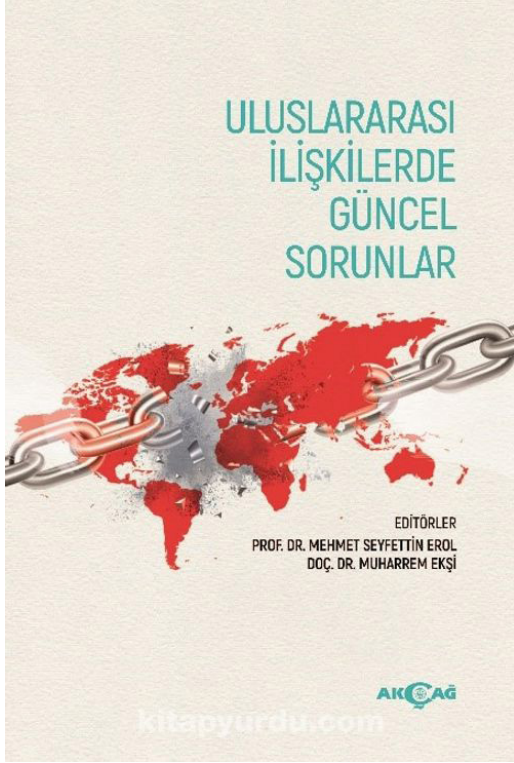
İlk olarak 2005 yılında yayınlanan kitap, sadece toplumsal güçler nedeniyle değil, ayrıca jeopolitik ve ekonomik düzenin hızla değişmesinden dolayı ortaya çıkan zorlukların etkisiyle farklılaşan Çin dış politikasını tam olarak kapsamamaktadır. Avrupa'da ekonomik durgunluğun artması, ABD'nin dünya liderliğinin Trump yönetimi altında gerilemesi, Çin'in yükselişi ve son 30 yıldaki artan ekonomik başarısı da Çin'in dış politikasını şekillendiren önemli nedenlerdendir. Trump yönetimindeki Amerika'nın yalnızca ABD çıkarlarına yönelik para merkezli politikalarına karşılık Çin'in 'Kuşak ve Yol' adlı projesi Çin devletinin küresel ekonomide ABD'den kalan güç boşluğunu doldurması anlamına gelmektedir. Böylece Çin hem dış politika hem de ekonomi bağlamında büyük bir güç elde etme yoluna girmektedir.

Kısacası, Yufan Hao ve Lin Su'nun editörlüğünü yaptığı bu kitap, Çin'in ABD'ye yönelik dış politika yapım sürecinde toplumsal güçlerin önemi konusunda bilgilendirici bir eser niteliğinde olup literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Yazılan makaleler konuları ve içeriği bakımından birbirlerine tutarlı bir şekilde bağlanmıştır. Ancak, Çin'in devlet merkezci yapısının zayıflaması ve küresel düzenin sürekli değişmesinden dolayı Çin dış politika yapımına genel çerçeveden bakmak isteyen okuyucular ve araştırmacılar için yetersiz kalabilir.

**MEHMET SEYFETTİN EROL – MUHARREM EKŞİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜNCEL SORUNLAR, AKÇAĞ
YAYINLARI, ANKARA 2019, 508 S.***

Mehmet Seyfettin Erol – Muharrem Ekşi, Current Problems in International Relations, Akçağ Publications, Ankara 2019, 508 pgs.

Kadir Ertaç ÇELİK**

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ve Doç. Dr. Muharrem Ekşi'nin editörlüğünde Akçağ Yayınları tarafından (2019 yılında) yayımlanan "Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar" adlı çalışmanın seçilmesinin en temel nedenlerinin başında; uluslararası ilişkilerde gerek küresel düzeyde gerekse bölgesel ve alt sistemler düzeyinde günümüz itibarıyla uluslararası barış ve istikrarı bozucu ve sisteme yönelik yıkıcı etkileri bünyesinde barındıran politik ve güvenlik merkezli olmak üzere ekonomik, toplumsal, askeri

vb. sorunların eserde ele alınmış olması gelmektedir. İncelenen çalışmanın değerine binaen belirtilmesi gereken bir diğer husus ise çalışmada sadece bahse konu sorunların betimlenmesinden ziyade bunların analitik bir şekilde incelenmesi ve ele alınan sorunlarla ilgili olarak kavramlara ve

* **Makale Geliş Tarihi:** 25.05.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 28.05.2020

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: kadir.celik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7856-9411.

**MEHMET SEYFETTİN EROL – MUHARREM EKŞİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜNCEL SORUNLAR, AKÇAĞ
YAYINLARI, ANKARA 2019, 508 S.**

teorik çalışmalara da yer verildiği olgusudur. Dahası meseleler ele alınırken sosyal bilimlerin en temel sorunları arasında yer alan araştırmacının sübjektif olması sorunsalı bağlamında ele alınan sorunların akademik kriterlere uygun bir şekilde ve olabildiğince objektif incelemeler üzerinden analiz edilmeye çalışıldığı gerçeğinin altının çizilmesi gerekir.

Küreselleşmeden uluslararası sistemin yapısal dönüşümüne, etnik çatışmalardan çevre sorunlarına kadar mevcut sistemin temel sorunlarının ele alındığı bu çalışmada öğretim üyeleri ve diplomatlardan oluşan 21 akademisyen tarafından hazırlanan 19 makale yer almaktadır. Anılan makaleler ve yazarlar sırasıyla aşağıdaki gibidir:

1. Tek Kutupludan Çok Kutupluya Uluslararası Sistemin Dönüşümü: Dr. . Üyesi Emre Ozan.
2. Küreselleşme Sorunu: Küreselleşme Krize mi Girdi?: Prof. Dr. Ahmet Karadağ ve Doç. Dr. Fikret Birdişli.
3. Birleşmiş Milletler Sistemi ve Reform Tartışmaları: Doç. Dr. Gonca Oğuz Gök.
4. Küresel Çevre Sorunları ve Siyaseti: Dr. Öğr. Üyesi Yelda Erçandırılı.
5. Göç ve Mülteci Sorunu: Arş. Gör. Betül Gültekin.
6. Terörizm Kavramı, Nedenleri, Çeşitleri ve Tarihsel Gelişimi Bağlamında EL-KAİDE ve İŞİD Örnekleri: Dr. Öğr. Üyesi İskender Karakaya.
7. İstihbarat Savaşları: Dr. Yusuf Özer.
8. NATO'nun Dönüşümü Sürecinde Yük Paylaşımı Sorunu: Doç. Dr. Arif Bağbaşıoğlu.
9. Afrika ve Sorunları: Büyükelçi (e) Numan Hazar.
10. Sudan ve Darfur Sorunu: Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgenoğlu.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

11. İran Nükleer Programıyla İlgili Güncel Tartışmalar: Dr. Öğr. Üyesi Özüm Sezin Uzun.
12. Güney Kafkasya'da Temel Sorunlar: Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir Merdan.
13. Ukrayna Krizi: Dr. Öğr. Üyesi Barış Gürsoy.
14. Avrupa Birliği'nin (AB) Dağılma Sorunu: Brexit: Doç. Dr. Ekrem Yaşar Akçay.
15. Balkanlar'da Etnik Milliyetçilik: Doç. Dr. Bülent Sarper Ağır.
16. Balkanlar'daki Müslüman ve Türk Azınlığın Sorunları: Erdem Eren.
17. Balkanların Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sorunu: Doç. Dr. Murat Necip Arman.
18. Latin Amerika'daki Güncel Sorunlar: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Çınar ve Serdar Çukur.
19. Kuzey Kore'nin Nükleer Güç Olma Sürecinde Dünü, Bugünü ve Yarını: Dr. Öğr. Üyesi Ümit Alperen.

Metodolojik açıdan genelden özele doğru bir sistematüğün izlendiğı ve küresel sistemin yapısından alt sistemlerde yer alan sorunlara kadar geniş bir inceleme alanının metodolojik kriterlere uygun bir şekilde ele alındığı kitap incelendiğinde uluslararası sistemin yapısal dönüşümüne ilişkin sorunsalı temel alan ve sistemik dönüşü inceleyen ve Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan tarafından kaleme alınan makale ilk sırada yer almaktadır. Bu makalede Soğuk Savaş sonrası tesis edilen tek kutuplu dünya düzeni ele alınmış ardından bu düzendeki Amerikan hegemonyası ve bunu geleceğine ilişkin bir tartışma yürütülmüştür. Devamında ise tek kutuplu sistemin yerini çok kutuplu bir yapıya bırakacağına dair yürütülen tartışma bağlamında çok kutuplu sistemin ana aktörleri ya da kutupları olmaya aday aktörler olan Rusya, Avrupa, Asyalı güçler başta olmak üzere sistemin yükselen aktörleri üzerinden bir inceleme yapılmıştır.

**MEHMET SEYFETTİN EROL – MUHARREM EKŞİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜNCEL SORUNLAR, AKÇAĞ
YAYINLARI, ANKARA 2019, 508 S.**

Küresel Siyasetin temel sorunlarının incelendiği bir diğer çalışma olan kitabın ikinci makalesi ise Prof. Dr. Ahmet Karadağ ve Doç. Dr. Fikret Birdişi tarafından yazılan “Küreselleşme Sorunu: Küreselleşme Krize mi Girdi?” başlıklı makaledir. Bu makalede öncelikle küreselleşmeden ne anlaşılması gerektiğine dair bir tartışma yürütülmüş olup ardından küreselleşmenin ekonomik, teknolojik, siyasal, çevresel, sosyal ve kültürel boyutları ele alınmıştır. Devamında ise küreselleşmenin geçirdiği evrelerle birlikte ekonomik ve siyasal krizlerine ilişkin tespitler oraya konulmuştur.

Doç. Dr. Gonca Oğuz Gök tarafından kaleme alınan “Birleşmiş Milletler Sistemi ve Reform Tartışmaları” başlıklı makalede İkinci Dünya Savaşı sonrası tesis edilen mevcut uluslararası sisteminin temel kurumsal politik yapısı olan Birleşmiş Milletler Örgütü’nün meşruiyet sorunu ve bu bağlamda yaşanan reform tartışmaları incelenmiş olup reform önerileri ele alınmıştır.

Kitabın dördüncü makalesinde ise küresel bir sorun olarak çevre olgusu ele alınmıştır. Bu bağlamda çevre olgusuna dair siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında düşünceler ve yaklaşımlar belirtilmiş olup reformist ve eleştirel yaklaşımlar incelenmiştir. Makalenin temel sorunsal olarak ele aldığı “çevre konusunda uluslararası işbirliğini tesis etmenin neden zor olduğu” sorusu yazar Dr. Öğr. Üyesi Yelda Erçandırılı tarafından detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Küreselleşme ve bölgesel düzeyde yaşanan çatışmaların bir sonucu olarak son yıllarda uluslararası politikanın en önemli gündem maddeleri arasında yer alan göç ve mülteci sorununun Arş. Gör. Betül Gültekin tarafından ele alındığı beşinci makalede uluslararası göç ve mülteci hareketlerinin tarihsel gelişimi, kavramlara ilişkin tanım sorunu, göç ve mülteci konusunun uluslararası hukuktaki yeri ve son olarak Türkiye’deki göç sorunu güncel veriler ve akademik bir perspektifte incelenmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi İskender Karakaya'nın "Terörizm Kavramı, Nedenleri, Çeşitleri ve Tarihsel Gelişimi Bağlamında EL-KAİDE ve IŞİD Örnekleri" başlıklı makalesinde kavramsal bir tartışmanın ardından terörizmin ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve psikolojik nedenleri ele alınmıştır. Ardından ulusal ve uluslararası terör üzerinde detaylı bir inceleme yapılmış olup son dönemde uluslararası ilişkilerde gerek teorik gerekse pratik düzeyde en çok dikkat çeken konuların başında yer alan siber terör olgusu analiz edilmiştir. Kavramsal ve teorik tartışmanın yanı sıra makalede EL-KAİDE ve IŞİD örnekleri üzerinden somut bir inceleme de yapılmıştır.

"İstihbarat Savaşları" başlığını taşıyan kitabın yedinci makalesinde Dr. Yusuf Özer istihbarat olgusunun kavramsal incelemesiyle birlikte teorik tartışmalar üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca istihbaratı çeşitli kıstaslar üzerinden sınıflandıran yazar son olarak günümüz yeni nesil savaşlarında sıkça başvurulan ve özellikle Soğuk Savaş döneminde de görülen istihbarat savaşlarını ele almıştır.

Uluslararası ilişkilerdeki güncel sorunları sistemsel düzeyde ele alan son makale ise Doç. Dr. Arif Bağbaşıoğlu tarafından yazılan "NATO'nun Dönüşümü Sürecinde Yük Paylaşımı Sorunu" başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminin bir kurumu olan NATO'nun askeri, siyasi ve coğrafi dönüşümü ile birlikte son stratejik konseptte bağlı olarak gerçekleşen dönüşüm süreci incelenmiştir. Başta ABD tarafından son yıllarda tartışmaya açılan yük sorununun da ele alındığı makalede bu sorunun çözümüne ilişkin olarak "akıllı savunma" kavramı tartışılmıştır.

Kitabın diğer makalelerinde ise Afrika, Ortadoğu, Avrasya, Balkanlar, Latin Amerika ve Asya Pasifik bölgelerinde yer alan etnik temelli çatışma sorunları, sınır sorunları, nükleer silahlanmadan kaynaklı sorunlar detaylı bir şekilde incelenerek okuyucunun faydasına sunulmuştur.

Nihai olarak belirtilmesi gereken bir husus ise literatürde yeni ve henüz detaylı incelenmemiş olgu ve olayları ele alması çalışmanın özgünlüğü

**MEHMET SEYFETTİN EROL – MUHARREM EKŞİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜNCEL SORUNLAR, AKÇAĞ
YAYINLARI, ANKARA 2019, 508 S.**

açısından kayda değer bir unsur olup makalelere ek olarak kavramlar ve önemli anahtar metin okumalarının sunulması da bir diğer dikkat çeken hadisedir. Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ve Doç. Dr. Muharrem Ekşi'nin editörlüğünde hazırlanan "Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar" başlıklı bu eser yukarıda anlatılanlardan ötürü Türkçe uluslararası ilişkiler yazınında önemli bir boşluğu doldurmaya aday başarılı bir çalışma olarak ele alınabilir.